

ARCHIVNÍ ČASOPIS

4

ROČNÍK 70

ROK 2020

OBSAH

ČLÁNKY

- Michal Severa: „Angestrebtes Ziel immer noch in weiter Ferne“. Snahy českých a moravských evangelíků o rovnoprávnost v letech 1848–1851 341
Pavel Koblasa: Šlechtické záležitosti ve fondech Maďarského národního archivu 354

DISKUSE

- Karel Řeháček: O (ne)idealizované minulosti, frustrující přítomnosti a světlých archivních zítčích 368
Michaela Zemánková: Pohled z jiné strany 370
Daniel Doležal: K diskusním příspěvkům M. Zemánkové a K. Řeháčka 373

ZPRÁVY

- Karel Řeháček – Milada Čermáková: Metodické vzdělávání zaměstnanců Státního oblastního archivu v Plzni 375
Mikuláš Čtvrtník: Otevřené archivy. Konference „Offene Archive“ ve Stasi-Zentrale v Berlíně v roce 2019 382
Vlastimil Svěrák: Výstava ke 100. výročí narození dr. Františka Hoffmanna 395
Ilona Dostálová: Zahraniční cesty AS, NA, MZA, ZA a státních oblastních archivů za rok 2019 400

OSOBNÍ ZPRÁVY

- Karel Řeháček: Vladimír Bystrický (již opět) jubilující! 422
Helena Smíšková: Ladislav Dušek 423
Drahomíra Nováková: Jubilantka Jana Vaněčková 425
Michaela Růžičková: Milada Wurmová (19. 11. 1922–16. 5. 2020) 426
Petr Hubka: Karel Rom 1950–2020 428

LITERATURA

- Kristýna Ansorgová: Karel Maráz (ed.), *Mikulovské kolejní kabinetní pomocných věd historických II. Sborník z mezinárodní konference Ztráty a nálezy v pomocných vědách historických konané 18. a 19. října 2017 v Mikulově*. 430
Daniel Kovář: *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 11*. 431
Daniel Kovář: „Učíte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru. 434
Michal Wanner: *Miscellanea Historico-Archivistica*. Tom XXVI. 2019. 438
Michal Wanner: Jan Huyghen van Linschoten, *Itinerario: Cesta a plavba na východ nebolí do portugalských Indií (1579–1592)*. 439
Martin Doležal: Jiří Mihola – Michal Pehr, *Lidově, národně, křesťansky*. 440
Zdeněk Kravar: Sven Kriese (ed.), *Archivararbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933*. 441
Martin Barus: Lenka Martínková, *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reformy a revoluce (1785–1850)*. 442
Zdeněk Kravar: Petr Elbel (Hg.), *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*. 445

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA 448

ARCHIVNÍ ČASOPIS ISSN 0004-0398

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoliv formě či jakýmkoliv způsobem, ať již mechanickým nebo elektronickým, včetně pořizování fotokopíí, nahrávek, informačních databází na mechanických nosičích, bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv a vydavatelského oprávnění.

INHALT

ARTIKEL

- Michal Severa: „Angestrebtes Ziel noch immer in weiter Ferne“. Die Gleichberechtigungsbestrebungen böhmischer und mährischer Protestanten in den Jahren 1848–1851 341
- Pavel Koblasa: Adelsangelegenheiten in den Beständen der Ungarischen Nationalarchivs 354

DISKUSSION

- Karel Řeháček: Über die (nicht) idealisierte Vergangenheit, die frustrierende Gegenwart und das leuchtende archivalische Morgen 368
- Michaela Zemánková: Blick von der anderen Seite 370
- Daniel Doležal: Zu den Diskussionsbeiträgen von M. Zemánková und K. Řeháček 373

NACHRICHTEN

- Karel Řeháček – Milada Čermáková: Methodische Ausbildung der Angestellten des Staatlichen Gebietsarchivs in Pilsen 375
- Mikuláš Čtvrtník: Offene Archive. Konferenz „Offene Archive“ in der Stasi-Zentrale in Berlin im Jahr 2019 382
- Vlastimil Svěrák: Ausstellung zum 100. Geburtstag von Dr. František Hoffmann 395
- Iiona Dostálová: Auslandsreisen des Referats Archiv- und Schriftgutverwaltung, des Nationalarchivs, des Mährischen Landsarchivs, der Landesarchive sowie der staatlichen Gebietsarchive im Jahr 2019 400

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

- Karel Řeháček: Vladimír Bystrický (schon wieder) Jubilar! 422
- Helena Smíšková: Ladislav Dušek 423
- Drahomíra Nováková: Jubilarin Jana Vaněčková 425
- Michaela Růžičková: Milada Wurmová (19. 11. 1922–16. 5. 2020) 426
- Petr Hubka: Karel Rom 1950–2020 428

LITERATUR

- Kristýna Ansorgová: Karel Maráz (ed.), *Mikulovské kolejní kabinetny pomocných věd historických II. Sbornik z mezinárodní konference Ztráty a nálezy v pomocných vědách historických (Mikulover Kollegkabinette der historischen Hilfswissenschaften II. Sammelband von der internationalen Konferenz „Fundsachen in den historischen Hilfswissenschaften“)* 18. und 19. Oktober 2017 in Mikulov. 430
- Daniel Kovář: *Confluens. Landeskundlicher Sammelband der Region Mělník Nr. 11.* 431
- Daniel Kovář: „Učiňte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ („Machen Sie die Probe, bestimmt bleiben sie ein ständiger Abnehmer!“) Korbkultur im Zeit-Raum-Kontext. 434
- Michal Wanner: *Miscellanea Historico-Archivistica*. Tom XXVI. 438
- Michal Wanner: Jan Huyghen van Linschoten, *Itinerario: Cesta a plavba na východ neboli do portugalských Indií (1579–1592) (Reisebericht über die Fahrt des Seemanns Jan Huyghen van Linschoten nach portugiesisch Indien)* 439
- Martin Doležský: Jiří Míhola – Michal Pehr, *Lidově, národně, křesťansky. (Volkstümlich, national, christlich.)* 440
- Zdeněk Kravar: Sven Kriese (ed.), *Archivarbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933.* 441
- Martin Barus: Lenka Martínková, *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reformu a revoluce (1785–1850) (Bistums-Kreisvikare und deren Ämter in Südböhmen in den Reform- und Revolutionsjahren 1785–1850).* 442
- Zdeněk Kravar: Petr Elbel (Hg.), *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart.* 445

- AUTOREN DIESER NUMMER 448

CONTENTS

ARTICLES

- Michal Severa: „Angestrebtes Ziel immer noch in weiter Ferne“. The Struggle of Bohemian and Moravian Protestants for Equality in the Years 1848–1851 341
 Pavel Koblasa: Noble Affairs in the Collections of the Hungarian National Archives 354

DISCUSSIONS

- Karel Řeháček: On a (non)idealised past, Frustrating Present and Bright Archival Future 368
 Michaela Zemánková: A View from Another Side 370
 Daniel Doležal: On the Discussion Contributions of M. Zemánková and K. Řeháček 373

REPORTS

- Karel Řeháček – Milada Čermáková: Methodological Education of Employees of the Plzeň Regional Archives 375
 Mikuláš Čtvrtník: Open Archives. Conference “Offene Archive” at Stasi-Zentrale in Berlin in 2019 382
 Vlastimil Svěrák: Exhibition on the 100th Anniversary of the Birth of Dr František Hoffmann 395
 Ilona Dostálová: Foreign Trips of the Archive Management Department of the State Administration, National Archive, Moravian Provincial Archive, Provincial Archives and State District Archives for 2019 400

PERSONAL REPORTS

- Karel Řeháček: Vladimír Bystrický (once again) celebrating a milestone! 422
 Helena Smíšková: Ladislav Dušek 423
 Drahomíra Nováková: Jana Vaněčková celebrating a milestone 425
 Michaela Růžicková: Milada Wurmová (19 November 1922 – 16 May 2020). 426
 Petr Hubka: Karel Rom 1950–2020 428

LITERATURE

- Kristýna Ansorgová: Karel Maráz (ed.), *Mikulovské kolejní kabinetny pomocných věd historických II. Sborník z mezinárodní konference Ztráty a nálezy v pomocných vědách historických konané 18. a 19. října 2017 v Mikulově* [Mikulov College Departments of Auxiliary Historic Sciences II. Proceedings of the international conference Lost and Found in Auxiliary Historic Sciences, held 18 and 19 October 2017 in Mikulov] 430
 Daniel Kovář: *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 11* [Confluens. Local history journal of the Mělník region No. 11]. 431
 Daniel Kovář: „Učinite zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru [“Try it out and you’re sure to remain a regular customer!” Wicker culture in the context of time and space]. 434
 Michal Wanner: *Miscellanea Historico-Archivistica*. Tom XXVI. 438
 Michal Wanner: Jan Huyghen van Linschoten, *Itinerario: Cesta a plavba na východ neboli do portugalských Indií (1579–1592)* [Journey and voyage to the east, or to Portuguese India]. 439
 Martin Dolejský: Jiří Mihola – Michal Pehr, *Lidově, národně, křesťansky* [In terms of folk, nation and Christianity]. 440
 Zdeněk Kravar: Sven Kriese (ed.), *Archivararbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933*. 441
 Martin Barus: Lenka Martínková, *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reformu a revoluce (1785–1850)* [Primi inter pares. Episcopal district vicars and their offices in the south of Bohemia in the years of reform and revolution (1785–1850)] 442
 Zdeněk Kravar: Petr Elbel (Hg.), *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*. 445
 THIS ISSUE’S WRITERS 448

ČLÁNKY ARTIKEL ARTICLES

Michal Severa

„ANGESTREBTES ZIEL IMMER NOCH IN WEITER FERNE“: SNAHY ČESKÝCH A MORAVSKÝCH EVANGELÍKŮ O ROVNO- PŘÁVNOST V LETECH 1848–1851 *)

Události evropské revoluce let 1848–1849 aktivizovaly toleranční evangelíky, kteří dosud svázáni tolerančními nařízeními žili po boku majoritní katolické společnosti jako její trpěná součást. Tehdy ovšem poprvé vstoupili do národního povědomí. Jejich první zvýšenou míru aktivity bychom zaznamenali v rané době toleranční, kdy byli nuceni ustavit sbory, povolati první pastory a učitele, stavět modlitebny a fary. Po konsolidaci sborů si evangelíci žili vlastní život v uzavřených tolerančních komunitách a dobová atmosféra a jistá svázanost normativními nařízeními jim neumožňovala výrazněji vstupovat do veřejného dění.

Společenské změny v roce 1848 poskytly prostor pro nadechnutí a vstup evangelické minority do veřejného prostoru. Zatímco venkovské sbory nebyly na počátku příliš aktivní, vůdčí role se ujaly dvě pražské osobnosti luterské i helvetské konfese. Byli jimi Josef Růžička (1808–1872),¹⁾ vikář a katecheta německého luterského sboru a Bedřich Vilém Košut (1819–1893),²⁾ od roku 1847 pastor, resp. farář pražského helvetského sboru u Klimenta. Oba se účastnili společenského a současně politického života v období tzv. českého jara,³⁾ během něhož byli v dubnu 1848 zvoleni jako zástupci českých evangelíků do Národního výboru, aby pracovali v odboru pro církevní a školní reformy.⁴⁾ Výsledkem jejich práce se staly požadavky evangelické církve, které předložily Národnímu výboru a současně

* Studie vznikla v rámci projektu GAČR č. GA18-00885S „Zrození z osvícenských reforem. Integrace skupiny tolerančních kazatelů z Uher v procesu formování české společnosti (1781–1870)“.

¹⁾ Josef Václav Lukášek, *Josef Růžička jeho život a dílo. Příspěvek k dějinám evang. církve v Praze.* Praha 1929.

²⁾ Týž, *Bedřich Vilém Košut a náboženské poměry v revoluční době r. 1848 a za vlády absolutismu.* Praha 1927.

³⁾ Karl W. Schwarz, *Die lutherische Kirche in den böhmischen Ländern im 19. Jahrhundert im Spannungsfeld von Konfession, Nation und Erweckung.* In: Karl W. Schwarz – Jan Blahoslav Lášek (ed.), *Von Mathesius bis Masaryk: über den Protestantismus in den böhmischen Ländern zwischen Asch-Aš und Teschen-Těšín-Cieszyn.* Praha 2019, s. 65.

18. dubna 1848 vídeňské konzistoři. Nároky opřené ve svém znění o císařův kabinetní list z 8. dubna,⁵⁾ najmě o jeho §5, jenž zaručoval svobodné provozování náboženství křesťanského a židovského kultu, obsahovaly šest bodů, které se týkaly náboženské svobody odvolávající se na Rudolfovu majestát, zrušení tolerančních nařízení a převzetí financování učitelů a duchovních ze strany státu, založení vzdělávací instituce pro české evangelické duchovní při pražské teologické fakultě, založení české konzistoře, spojení obou tolerovaných konfesí pod jednu evangelickou církev vycházející z české konfese. Nakonec požadovali financování staveb modliteben, škol a far z erárních prostředků. Vídeňská konzistoř po obdržení memoranda sdělila, že záležitost musí rozhodnout říšský sněm. Košut s Růžičkou však ve své aktivitě pokračovali.⁶⁾

Po dlouhém období zmaru a částečné beznaděje, které provázelo tolerované evangelíky po opadnutí prvotní euforie z vyhlášené Josefovy tolerance na sklonku roku 1781 se v důsledku revoluce a jí nastartovaných společenských a politických změn v celé Evropě, schylovalo k jisté změně. Císař Ferdinand svým manifestem z 15. března 1848 vyhlásil konstituci (*Verleihung der Constitution*), zrušil cenzuru a zřídil národní gardu.⁷⁾ Konstituce zaktivizovala představitele evangelické církve v Čechách i na Moravě, kteří zahájili sérii několika shromáždění. Ty přerostly v několik konferencí, na nichž se setkali delegáti evangelických církví z celé monarchie. Zástupci pražského německého evangelického sboru se sešli za předsednictví pastora Georga Wilhelma Traugotta Martia v Praze 31. března 1848,⁸⁾ výsledkům setkání nelze přičítat velký význam. Počátkem června byli obesláni z iniciativy výše zmíněného Růžičky, Košuta, Martia a seniora Jakuba Beneše⁹⁾ duchovní obou konfesí, aby se sešli 21. června na konferenci v Praze. Setkání

⁴⁾ J. V. Lukášek, *Bedřich Vilém Košut*, s. 17–18.

⁵⁾ *Provinzial-Gesetzsammlung für das Königreich Böhmen für das Jahr 1848*, 30. Band. Praha 1849, s. 107. K tomu podrobněji Karl Hugelmann, *Das kaiserliche Kabinettschreiben vom 8. April 1848 und das Ministerium Pillersdorff*. In: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 15–16, s. 492–512.

⁶⁾ J. V. Lukášek, *Bedřich Vilém Košut*, s. 18–19; Georg Loesche, *Von der Duldung zur Gleichberechtigung. Archivalische Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in Österreich 1781–1861. Zur 50jährige Erinnerung an das Protestantenpatent*. Wien 1911, s. 544–545.

⁷⁾ *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band VII. Vefassung und Parlamentarismus, 1. Teilband. Verfassungsrecht, Verfassungswirklichkeit, zentrale Repräsentativkörperschaften*. Wien 2000, s. 85; *Provinzial-Gesetzsammlung für das Königreich Böhmen für das Jahr 1848*, 30. Band. Praha 1849, č. 48, s. 73.

⁸⁾ Georg Wilhelm Traugott Martius (1805–1875) pastorem/ farářem německého pražského sboru v letech 1846–1875. Byl dokonce šlechtického původu, viz <https://www.martius-familie.de/getperson.php?personID=I648&tree=martius> [cit. 22. 12. 2019].

⁹⁾ Jakub Beneš (1792–1873) zastával post pastora/ faráře pražského luterského sboru v letech 1847–1873. Viz Jan Toul, *Jubilejní kniha českobratrské evangelické rodiny. K 150letému jubileu tolerančního patentu 1781–1931*. České Budějovice 1931, s. 40.

ovšem bylo zmařeno svatodušními bouřemi a obležením Prahy, jež způsobily odložení konání na 25. července, v důsledku čehož je označováno jako „*svatojakubské shromáždění*“. V Košutově bytě, v tzv. jezuitské zahradě, se sešlo 30 duchovních z českých zemí, aby vypracovali v díkách dubnové ústavy,¹⁰⁾ která přinášela svobodu vyznání a svědomí, prohlášení a petici k říšské radě. Ta shrnovala hlavní body, které evangelíky trápily. V první radě šlo o zrušení zákonů, jež je nějakým způsobem omezovaly, a revize závislosti na katolických duchovních. Byl zde předložen první pokus o spojení obou konfesí pod jednu církev s tím, že již nemělo být na helvety a luterány nahlíženo rozdílně. Provolání bylo podepsáno účastníky svatojakubského shromáždění a delegátem k odevzdání petice říšské radě byl zvolen helvetský pastor z Nebužel a senior pražského obvodu Mojžíš z Tardy (1805–1858), který dokument odevzdal prostřednictvím českého poslance Jana Šantla.¹¹⁾ Na shromáždění v Košutově bytě se z důvodu přítomnosti jediného německého pastora Martia poprvé objevil národnostní, potažmo jazykový rozkol, neboť jednání probíhalo v češtině a německý pastor češtinu neovládal.¹²⁾

Jednání a schůzky neprobíhaly pouze v ústraní, nýbrž se odehrály i v hlavním městě monarchie. Údajným iniciátorem první vídeňské konference (3.–11. srpna 1848) byl moravský reformovaný superintendent a vanovický pastor Samuel Nagy (1802–1863).¹³⁾ Srpnové konference (*Augustkonferenz*), jak je obecně nazývána, se neúčastnili pouze duchovní z různých částí monarchie, kterých bylo 18,

¹⁰⁾ Tzv. Dubnová či Pillersdorfova ústava z 25. dubna 1848, zákon č. 49/1848, ošetřovala i lidská práva a mezi nimi i svobodu vyznání a svědomí (§ 31 – *Allen in der Monarchie durch die Gesetze anerkannten christlichen Glaubens-Bekenntnissen und dem israelitischen Kultus ist die freie Ausübung des Gottesdienstes gesichert*, viz *Provinzial-Gesetzsammlung für das Königreich Böhmen für das Jahr 1848*, 30. Band. Praha 1849, s. 131.

¹¹⁾ O. Stehlík hovoří o poslanci „Santlovi“, kterého podle seznamu poslanců říšské rady lze ztotožnit s českým poslancem Janem Nepomukem Jiřím Šantlem (1798–1858), justiciářem, právníkem, dramatikem a hudebním skladatelem, jenž zastupoval volební obvod Chlumeck nad Cidlinou (*Národní noviny*, č. 22, 26. 1. 1849).

¹²⁾ Dobové zprávy o evangelických shromážděních a konferencích byly publikovány v periodiku vydávaném Růžičkou a Košutem s názvem Česko-bratrský hlasatel. Později si evangelických schůzek všimá Otto Stehlík, *Evangelické konference a schůze v Rakousku v letech 1848 a 1849*. Praha 1912. Nejnověji pak Veronika Tomášová, *Evangelici na Těšínsku v tolerančním období 1781–1861*. Český Těšín 2018, s. 169–173. K tomu Michal Severa (rec.), Veronika Tomášová, *Evangelici na Těšínsku v tolerančním období (1781–1861)*, *Český Těšín, Slezská církev evangelická a. v. 2018*, 332 s. In: *Folia Historica Bohemica*, 34, 2019, 1, s. 178–180.

¹³⁾ O jeho iniciativě se hovoří v české literatuře (Jan Toul, *Jubilejní kniha*, s. 131; V. Tomášová, *Evangelici na Těšínsku*, s. 169), rakouská literatura zase hovoří o jeho významném podílu na srpnové konferenci a o jeho politických ambicích (Karl W. Schwarz, *Der österreichische Protestantismus im Spiegel seiner Rechtsgeschichte, Jus Ecclesiasticum 117*. Tübingen 2017, s. 121).

ale i laici, konzistorní radové a místní profesori. V teologickém protestantském ústavu ve Vídni tak jednali za zájmy českých a moravských evangelíků Prokop Heřman Kryštůfek (1802–1873), český luterský superintendent, výše zmíněný Mojžíš z Tardy a moravsko-slezský luterský superintendent Johann Georg Lumnitzer (1783–1864), zatímco německé pražské evangelíky zastupoval Georg Nickel. Konference vypracovala návrh provizorního ministerského nařízení o sedmi bodech a byla sepsána petice k říšskému sněmu.¹⁴⁾ Hlavním výsledkem zasedání se pak stal návrh církevní ústavy o 45 paragrafech, který byl předložen říšskému sněmu. Kritika ze strany českých evangelíků však na průběh konference a vznesené požadavky nenechala na sebe dlouho čekat. Kromě opomenutí venkovských sborů se prohlubovaly národnostní rozpory a objevily se požadavky na zřízení české konzistoře pro Čechy, Moravu a Slezsko a utvoření církve „československé“.¹⁵⁾

Pražští duchovní, tedy Košut, Růžička, Martius a Beneš, vypracovali na své schůzce 6. listopadu téhož roku body, kterými se do budoucna měly řídit evangelické sbory, a předali je zemskému prezidiu. V mnohém se tyto požadavky shodovaly s návrhy zveřejněné vídeňskou konferencí.¹⁶⁾

Konference českých a moravských evangelíků se sešla 21. listopadu v Kšelích u Českého Brodu, v sídle helvetského superintendenta, kam dorazilo více než 30 duchovních a 40 světských zástupců tolerovaných obcí. Představitelé se rozhodli podpořit vídeňské požadavky a vyslat deputaci k ministru vnitra. Bylo také projednáno vydávání evangelického periodika, jímž se nakonec stal *Česko-bratrský hlasatel*, na jehož redakci pracovali Košut s Růžičkou.¹⁷⁾

Vyjednávání kolem nového právního zakotvení evangelických církví nebylo na nejvyšší úrovni nikterak jednoduché. Ačkoliv se představitelé vídeňské konference sešli v srpnu s ministrem vnitra, řešení požadavků bylo všemožně odsouváno. Zásadní podíl na úspěšném vyjednávání s představiteli vládní reprezentace měl poslanec Carl Samuel Schneider (1801–1882), bílský pastor a pozdější moravskoslezský superintendent.¹⁸⁾ Výsledkem bylo vydání tzv. protestantského provizoria výnosem Ministerstva vnitra z 30. ledna 1849, které uspokojovalo některé požadavky vídeňské konference, ovšem ne zcela důsledně.¹⁹⁾ Jeho úspěchem bylo

¹⁴⁾ *Bericht über die vom 3. bis 11. August 1848 zu Wien abgehaltene Conferenz in Angelegenheiten der evangelischen Kirche Oesterreichs*. Wien 1848; V. Tomášová, *Evangelíci na Těšínsku*, s. 169.

¹⁵⁾ *Česko-bratrský hlasatel*, č. 9, 31. 1. 1849, s. 33–34.

¹⁶⁾ Ferdinand Hrejsa, *Dějiny české evangelické církve v Praze a ve středních Čechách v posledních 250 letech*. Praha 1927, s. 267.

¹⁷⁾ *Tamtéž*, s. 268–269.

¹⁸⁾ Celé jeho politické počínání je zachyceno ve vlastní biografii Carl Samuel Schneider, *Erzählungen eines alten Pastors aus seinem Leben*. Bielitz 1880, s. 64–68. Viz důležité pasáže v překladu do češtiny V. Tomášová, *Evangelíci na Těšínsku*, s. 173–175.

odstranění některých tolerančních omezení, jako užívání pojmu „*akatolíci*“, které nahradilo označení „*evangelíci augsburského či helvetského vyznání*“. Kromě toho bylo zrušeno šestinedělní cvičení a evangelické matriky nabyly právní relevance.²⁰⁾ Dále byly odvolány platby štoly katolickým duchovním a platby kostelníkům, současně nemusel být již placen katolický učitel, pakliže měli evangelíci učitele svého. Nařízení se týkalo také ohlášek snoubenců. Několik dalších požadavků zůstalo nenaplněno, především pak problematika financování duchovních a učitelů ze strany státu. Jak sám titul výnosu naznačoval, šlo o dočasné nařízení, které mělo být později upraveno a rozšířeno. Prohlášení rovnoprávnosti se očekávalo od říšského sněmu, který byl však v březnu rozpuštěn a císařem oktrojována ústava. Na další řešení si evangelíci museli počkat až do roku 1861.

Přítomnost císaře v Olomouci, kde František Josef I. pobýval od své prosincové korunovace až do května následujícího roku, přiměla zástupce evangelíků, aby jednali přímo s panovníkem a pokusili si vyjednat slibovanou rovnoprávnost, která zůstala ne zcela dořešena v podobě vydaného provizoria. Početná deputace čítající 28 duchovních a 45 starších byla vedena moravskými superintendenty Johannem Georgem Lumnitzerem a Samuelem Nagyem. Hlavním bodem žádosti a rozmluvy s císařem byla finanční podpora od státu, tedy vyplácení duchovních ze státní kasy. V Olomouci se kazatelé společně se staršími sešli 12. dubna 1849, aby jednohlasně odsouhlasili znění suppliky, která byla následně předložena císaři – všichni přítomní ji podepsali.²¹⁾ Nakonec byla deputace přijata audiencí u císaře, během níž byl panovník ujištěn o loajlnosti evangelíků k císařskému domu a při které mluvčí evangelíků požádali o platy pro duchovní ze státní kasy. Fran-

¹⁹⁾ *Erlaß des Ministeriums des Innern vom 30. Jänner 1849, betreffend einige provisorische Verfügungen in Bezug auf die Verhältnisse der Akatholiken viz Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich.* Jahrgang 1849. Wien 1850, č. 107, s. 111–112.

²⁰⁾ Povinnost vést matriky evangelickým duchovním ukládal již dvorský dekret z 26. listopadu 1829 (*Sr. k. k. Majestät Franz des Ersten politische Gesetze und Verordnungen für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausnahme von Ungarn und Siebenbürgen*, 75. Band. Wien 1831, č. 141, s. 733–735). Pastoři však zpravidla vedli matriky svých sborů od jejich samotného založení, což dokládají dochované exempláře knih ve sbírkách matrik příslušných oblastních a zemských archivů nebo také v archivech farních sborů ČCE.

²¹⁾ Byli to superintendenti Johann Gerog Lumnitzer, Samuel Nagy, Prokop Heřman Kryštůfek, dále pastoři Josef Kubeš (Kšely), Samuel z Tardy (Bošín), Jakub Beneš (Praha), Jan Szepessy (Suchdol), Jan Kašpar (Lečice), Bedřich Vilém Košut (Praha), Václav Karafiát (Telecí), Pavel Nešpor (Močovice), Michael Jan Molnár (Křížlice), J. Bedřich Kučera (Černilov), Alexandr Hantsch (Velká Lhota), Petr Novák (Horní Dubenky), Jan Ruml (Velim), Karel Opočenský (Vsetín), Pavel Španěl (Mělnické Vtelno), Štěpán z Tardy (Chleby), Matěj Krčal (Jimramov), Jan Voškrda (Horních Vilémovice), Jan Chlumský (Německé), Daniel Sloboda (Rusava), Benjamin Opočenský (Dvakačovice), Jan Řepa (Lo-

tišek Josef měl nadějně odvětit: „*Ich danke Ihnen für die Ausdrücke Ihrer Anhänglichkeit, und Sie können versichert sein, daß auf Ihre Bitten alle Rücksicht genommen werden wird.*“ Jeho slova byla publikována v tisku a znamenala velkou naději pro finanční zajištění evangelických duchovních v budoucnu.²²⁾

Pozdější zpráva superintendenta Johanna Geoga Lumnitzera z dubna následujícího roku uvádí následující mocnářova slova: „*Es soll auf die vorgetragene und schriftlich überreichte Bitte – wegen einer anständigen Dotation der evangelischen Geistlichkeit – alle Rücksicht genommen werden.*“²³⁾ Z obou uvedených výpovědí je patrné, že se panovník rozhodl jejich žádostí zabývat.

Zatímco účastníci audience plni nadějí očekávali panovníkovo rozhodnutí, evangelíci v monarchii se i nadále zaobírali budoucí organizací církve. Začalo se proslýchat, že vídeňská konzistoř chce oktrojovat sborům církevní řád, který měl být odlišný od dohody ze srpnové vídeňské konference. Proti této skutečnosti zasáhl sbor v Terstu, v Illyrském království,²⁴⁾ který rozeslal v květnu 1849 provolání sborům v monarchii a doporučoval jim, aby podpořily konferenci založenou na synodálně-presbyteriálních zásadách a současně navrhoval svolat ve Vídni další synodu.²⁵⁾ V Čechách se situace ubírala individuálním směrem. Košut navr-

zice), Josef Kubík (Prusinovice), Jan Pilečka (Hodslavice), Jan Zvolánek (Vsetín). Ze starších jednotlivých sborů připojili následující své podpisy: Jiří Engelhard (Olomouc), Václav Vališ (Praha), Jakub Šmejral (Knínice), Pavel Šimša a František Hochman (Miroslav), Václav Drobny (Nosislav), Matěj Pazderka (Pardubice), Josef Kaplan (Knínice), Jan Břečka (Bylany), Josef Čermák (Milčice), Jan Kašpar (Vysoké Mýto), Václav Markovský (Telecí), Jan Šplíchal (Sloupnice), Václav Kozelínek (Voděrady), Václav Mikšanský (Opočno), Matěj Kárbulec (Senice), Mašek Šťastný (Mělnické Vtelno), Jakub Vober (Horní Dubenky), Jan Přichystal (Vanovice), Jan Toul (Borotín), Jan Hofman (Chleby), František Krupička (Uherčice), Josef Jašík (Prusinovice), Josef Drábek (Uherčice), Pavel Kaderka (Smržov), Josef Čech (Noviči), Pavel Buriška (Vanovice), Josef Nechuta (Vanovice), Jan Kalandra (Cetkovice), Jan Marek (Visky), Fabian Příbyl (Cetkovice), Martin Dražil (Smržov), Jakub Sedlo (Nosislav), Jiří Tannenberger (Suchdol), Antonín Císař (Ledčice), Jan Heřman (Nebužely), Josef Babela (Vsetín), Martin Pilečka (Vsetín), Josef Mašík (Čermná), Jindřich Siegel (Olomouc), Vilém Siegel (Olomouc), Karel Burghauser (Olomouc), Rudolf Bort (Olomouc), Sebastian Kreuzburg (Olomouc).

²²⁾ Zprávu o audienci přináší *Česko-bratrský hlasatel*, č. 31, s. 135–137 – *Popsání audience, kterou u Geho Milosti Císaře Pána Františka Josefa I. dne 13. dubna b. r. měli evangeličtí p. p. duchovní správcové a p. p. starší církví českých, moravských a slezských.*

²³⁾ Lumnitzer ve své zprávě a žádosti adresované Ministerstvu kultu a vyučování z 30. dubna 1850 uvádí jako datum audience 14. dubna 1849 (sic!) (Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen Ö StA, AVA), Neuer Kultus, Akatolischer, Evangelischer, kart. č. 1).

²⁴⁾ Illyrské království v témže roce zaniklo a bylo zpět rozděleno na historická území (Korutany, Kraňsko, Přímoří).

²⁵⁾ G. Loesche, *Von der Duldung zur Gleichberechtigung*, s. 586–587.

hl svolat opětovné shromáždění v Kšelicích, aby mohla být řešena vnitřní organizace evangelických církví a horlivě prosazoval utvoření církve s řádem českých bratří, čímž se vymezoval proti návrhům církevního zřízení, přicházejícím zvenčí.

Konference ve Kšelicích, na niž dorazilo 49 duchovních a 47 starších, byla svolána na 24. a 25. července 1849. Jejím prezidentem byl demokraticky lístkovým hlasováním zvolen Bedřich Vilém Košut, druhým prezidentem pak Samuel z Tardy (1796–1868).²⁶⁾ Na shromáždění jednali zástupci sborů o terstském návrhu, kterým bylo předloženo celorakouské zřízení evangelických církví, a jenž byl s některými výhradami a změnami uskupením přijat. Tento dokument obsahující 28 bodů a upravený pro potřeby české, moravské a slezské církve byl zaslán Ministerstvu vnitra ihned 25. července jako návrh (*Entwurf*) ústavy pro české a moravské evangelíky.²⁷⁾ Kšelská konference též rozhodla, aby Bedřich Vilém Košut odjel jako zástupce českých a moravských evangelíků na druhou vídeňskou konferenci, na níž měl hájit výsledky kšelské konference.²⁸⁾

Ve Vídni však Košut nebyl vlídně přijat.²⁹⁾ Na druhé vídeňské konferenci, jež zasedala ve dnech 29. července až 14. srpna, nebyl dokonce přizván k poradám, probíhajícím odděleně podle církví (helvetská a augšpurská). Jednání se však následně spojila za předsednictví konzistorního rady h. v. Gottfrieda Franze a mí-

²⁶⁾ Samuel z Tardy, pastor v Bošíně, v letech 1837–1868 senior poděbradského obvodu. Viz J. Toul, *Jubilejní kniha*, s. 184.

²⁷⁾ Kšelská konference adresovala dopis společně s návrhem ústavy Ministerstvu vnitra 25. července 1849. Pod listem se podepsali: Bedřich Vilém Košut, coby prezident konference; Samuel z Tardy, druhý prezident konference; Antonín Košut, člen výboru a senior chrudimského obvodu; Mojžíš z Tardy, senior pražského obvodu; Jiří Bubeníček, člen výboru; Václav Sejka, člen; Jakub Beneš, pražský pastor a Václav Karafiát, člen výboru a pastor v Telecím. Pod samotným návrhem ústavy připojilo podpis celkem 101 představitelů českých a moravských církví! (Ö StA, AVA, Neuer Kultus, Akatolischer, Evangelischer, kart. č. 1). Návrh ústavy Košut s Růžičkou otiskli v *Česko-bratrském-hlasateli*, č. 62, s. 335–338.

²⁸⁾ Pod návrhem ústavy jsou podepsáni zástupci následujících sborů: Čechy (HV): Praha, Bošín, Čermná, Sázava, Černilov, Hořátek, Lysá, Libštát, Libice, Lečice, Moraveč, Močovice, Semtěš, Libenice, Chvaletice, Dvakačovice, Proseč, Vysoká, Velim, Velenice, Krouna, Klášter, Borová, Chleby, Hradiště, Soběhrdy, Telecí, Bučina, Krakovany, Sloupnice, Lozice, Krabčice, Kšely, Nebužely. Čechy (AV): Černilov, Humpolec, Trnávka, Krucemburk, Kovánek a Praha. Morava (HV): Vsetín, Růždka, Velká Lhota, Liptál, Zádveřice, Jimramov, Rovečné, Prosetín, Horní Vilémovice, Telč (Velká Lhota). Morava (AV): Velká Lhota, Vsetín, Ratiboř a Pržno. *Česko-bratrský-hlasatel*, č. 61, s. 331.

²⁹⁾ Druhá vídeňská konference byla svolána z iniciativy ministra vnitra Alexandra Bacha dle ministerského výnosu z 27. června 1849 č. 4728. Zprávu o konferenci podal na stránkách *Česko-bratrského-hlasatele*, č. 61, s. 330.

stopředsednictví superintendenta a. v. Adolfa Theodora Haaseho ze Lvova. Výsledkem byl návrh zásad náboženské svobody a rovnoprávnosti evangelické církve a současně i zásady církevního zřízení na presbyteriálním synodálním základě. Rozplynuly se však kšelské požadavky na spojení obou církví. Mimo to nebyla dle Košuta vídeňská konference založena na demokratické debatě.³⁰⁾

S výsledky vídeňského zasedání nemohli být čeští a moravští evangelíci spokojeni. Jednání nepřineslo kýžené výsledky jejich přání, vyjádřených v návrhu ústavy i během kšelských jednání. Uplynul také rok od audience u mladého císaře Františka Josefa I., který přislíbil zabývat se problematikou financování evangelických duchovních ze státní kasy. Panovníkovy sliby však zůstaly jen u slov. Aktivity českých a moravských superintendentů neutuchala a v dubnu roku 1850 pravděpodobně probíhaly další schůzky ve Kšelicích a v Brně, během nichž byly sepsány žádosti upozorňující na císařovy sliby a přání evangelíků obou zemí. Přesně rok po audienci je datována suplika pro panovníka a druhá pro Ministerstvo kultu a vyučování, tedy 14. dubna 1850. V něm čeští a moravští superintendenti Matěj Kubeš,³¹⁾ Johan Georg Lumnitzer, Prokop H. Kryštůfek a Samuel Nagy požadovali u císaře i ministerstva plnění slibů z předešlého roku, tedy o zajištění duchovních ze státní kasy. Obě byly odeslány superintendentem Lumnitzerem 30. dubna 1850 Ministerstvu kultu a vyučování společně s jeho doprovodným listem.³²⁾

Tyto supliky byly patrně posledními centrálními snahami o nastolení rovnoprávnosti a finančního zajištění duchovních v revolučních letech, poté se až paradoxně síly začaly tříštit a skupiny sborů nebo i sbory individuálně v letech 1850–1851 adresovaly své požadavky formou petice panovníkovi prostřednictvím konzistoře. V nich požadovaly nápravu poměrů v intencích vyhlášené konstituce. Dodržení instanční postup odesílání petic a jejich analogický obsah však naznačuje, že se mohlo jednat o částečně koordinovanou akci.³³⁾

V dubnu 1851 postoupila Evangelická konzistoř helvetské konfese Ministerstvu kultu a vyučování petice sborů v Sloupnici, Močovicích, Proseči a Semtěši i s doprovodným dopisem, v němž upozornila na situaci kazatele v Borové Benjamína

³⁰⁾ *Českokobratrský-hlasatel*, č. 64, s. 351–352; F. Hrejša, *Dějiny české evangelické církve*, s. 275–276. Druhé vídeňské konferenci se podrobně věnuje také V. Tomášová, *Evangelíci na Těšínsku*, s. 189–191.

³¹⁾ Matěj Kubeš (1781–1855) kazatelem v Kšelicích v letech 1811–1845, krátce v Močovicích a v letech 1820–1855 superintendent český helvetský. Viz J. Toul, *Jubilejní kniha*, s. 104.

³²⁾ Ö StA, AVA, Neuer Kultus, Akatolischer, Evangelischer, kart. č. 1.

³³⁾ V doprovodných listech protestů sborů se hovoří o „peticích“ (*Petition*) nebo o „žádostech majestátu“ (*Majestätgesuche*). V české diplomatické terminologii bychom spíše hovořili o suplikách – žádostech. S ohledem na hromadný charakter podaných žádostí s obdobným obsahem zde budeme hovořit o peticích. K diplomatické terminologii blíže Michael Hochedlinger, *Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*. Wien – Köln – Weimar 2009, s. 212–213.

Košuta,³⁴⁾ bratra výše zmíněného Bedřicha Viléma Košuta. Benjamin Košut se nesetkal s pochopením při křtech dětí ze smíšených manželství, při kterých nedržel toleranční zásady. To ostatně potvrdilo litomyšlské okresní hejtmanství – platné provizorium z ledna 1849 se problematice křtů dětí ze smíšených manželství a také smíšeným sňatkům zcela vyhnulo, tudíž zůstala skutečně v platnosti dosavadní pravidla. Rozhodnutí okresního hejtmanství potvrdil i pardubický krajský úřad a udělil Košutovi za chybný postup pokutu 15 zlatých.³⁵⁾ Tento postup konzistoř kritizovala s ohledem na skutečnost, že politické úřady v Čechách neakceptují zásady ústavy z března 1849, kdy byla vyhlášena plná náboženská svoboda a svoboda svědomí a rozhodují dle starých zásad. Konzistoř tím vyslovila přání vydání platné ústavy pro evangelíky a plně podpořila vypracované petice. Sloupenští představitelé, starší, tamějšího helvetského sboru, požadovali právní zakotvení evangelíků a odvolávali se na vídeňskou konferenci z roku 1849.³⁶⁾ Evangelíci z Močovic též požadovali právní kodifikaci evangelických církví, neboť provizorium nebylo dostatečné. Vídeňská konference v roce 1849 slibovala „*ne- uere Gestaltung unserer kirchlichen Verhältnisse, namentlich der Stellung unserer Kirche zum Staate und zu anderen Religionsgesellschaften*“. S politováním však mohli konstatovat následující: „*Doch seitdem sind nun schon zwei Jahre verflossen, und wir sehen das so sehnsuchtsvoll angestrebte Ziel immer noch in weiter Ferne.*“³⁷⁾ Obsahově se od močovické žádosti o mnoho neliší petice evangelíků z Proseče, pod kterou se podepsal dokonce i purkmistr městečka. Prosečtí požadovali vydání uceleného evangelického zákona a za kámen úrazu považovali dosud neošetřené smíšené sňatky a výchovu dětí v těchto svazcích. Evangelíci byli podle nich, na rozdíl od ostatních, v rámci vydané konstituce poněkud pozapomenuti: „*Ein jeder Stand ist durch die Constitution bevorteilt, nur die evangelische Kirche scheint vergessen zu sein.*“³⁸⁾ Sbor evangelíků v Semtěši ve své česky psané petici zdůraznil své utrpení pod katolickou církví, kdy byl sužován různými reverzy a evangelíkům byl zakazován zpěv při pohřbech, což ostatně byl problém evangelických

³⁴⁾ Benjamin Košut (1822–1898), bratr Bedřicha Viléma Košuta, od roku 1844 vikářem v Telecím, o dva roky později zvolen kazatelem v Borové, kde působil až do odchodu do Velenic v roce 1861. Odtud odchází ke Klimentovi v Praze, kde působil až do své smrti. Viz J. Toul, *Jubilejní kniha*, s. 97.

³⁵⁾ Nóta pardubického krajského prezidenta z 23. ledna 1850. Viz Ö StA, AVA, Neuer Kultus, Akatolischer, Evangelischer, kart. č. 1.

³⁶⁾ Sloupenická německy psaná petice je datována 20. březnem 1851 a podepsali ji kurátor a dalších 18 starších, sousedů a radních sloupenické obce. Viz Ö StA, AVA, Neuer Kultus, Akatolischer, Evangelischer, kart. č. 1.

³⁷⁾ Močovická německy stylizovaná petice je datována 23. března 1851, podepsáni jsou kurátor a starší církve. Viz *tamtéž*.

³⁸⁾ Prosečtí německy psanou petici datovali 20. března 1851 a kromě kurátora a starších ji svým podpisem stvrdil i purkmistr Theodor Kadlec. Viz *tamtéž*.

komunit po celou dobu toleranční. Petice neopomněla zmínit ani pokuty placené duchovními, kteří proto požadovali nápravu a vydání příslušných zákonů.³⁹⁾

Výše zmíněný Benjamin Košut postoupil v březnu téhož roku konzistoři žádost borovského sboru. Ten požadoval právní zakotvení evangelických záležitosti a současně o finanční zajištění duchovních státem: „(...) *einen Gehalt, doch ein Adjutum*⁴⁰⁾ *aus dem Staatsaerarium für die evangelische Geistlichkeit allergrädigst zu bewilligen, indem die evangelische Kirche, inzwischen sie bis jetzt auch den katholischen Clerus aushalten muss, ihren eigenen Geistlichen nur spärliche Einkünfte sichern kann.*“⁴¹⁾

Konzistoř dále postoupila žádosti dvou východočeských sborů se sídlem v Krakovanech a Lozicích, které zaslali konzistoři jejich kazatelé.⁴²⁾ Krakovanští nelibě nesli neustálé odkazování na toleranční zásady a finančně podhodnocené evangelické duchovní. Byli si vědomi své pozice na pokraji občanské společnosti, což explicitně uvedli: „*Bůh ví, že s námi, i v času ústavním pořád ještě co s nevládními dětmi se nevládně odstrkuje, ježtotě i my státní břemena poslušně a ochotně spolu s ř. katolíky neseme.*“⁴³⁾ Helveti z Lozic pojali svoji petici komplexněji, a zmínili kromě již citovaných problémů kolem smíšených sňatků olomouckou audienci, vídeňské konference a návrhy evangelické ústavy. Nevyhýbali se ani dalšímu palčivému tématu, kterým bylo předsednictví obou evangelických konzistoří, v jejichž čele stál katolík.⁴⁴⁾

V květnu roku 1851 podala helvetská konzistoř další dvě petice sborů v Libštátě a Dvakačovicích Ministerstvu kultu a vyučování. Sbor v Libštátě zaslal žádost s dotazem, zda jsou vůbec platná toleranční nařízení po publikaci konstituce. Tuto petici podepsal i sám kazatel Josef Štorch.⁴⁵⁾ Dvakačovice se ve své česky psané žádosti vyjadřovaly poněkud obsírněji. Tížily je problémy smíšených manželství, vydávání reversů, ne zcela odbourané poplatky katolickým duchovním a neexistující finanční podpora evangelických duchovních ze strany státu. Požadovaly

³⁹⁾ Petice datovaná 26. března 1851, kterou podepsal kurátor a starší církve, kteří zastupovali celkem 3 942 duší semtěšského sboru. Viz *tamtéž*.

⁴⁰⁾ *Adjutum* (z latinského *adiuvare*) označuje plat, který dostávali úředníci mimořádně buď ke služnému, nebo místo služného (*Ottův slovník naučný*, 1. díl, s. 209).

⁴¹⁾ Borovská petice datovaná 28. březnem 1851 podepsali pouze čtyři zástupci sboru. Viz *tamtéž*.

⁴²⁾ Krakovanskou petici zaslal jejich kazatel Jan Košut (1802–1866), který v tamním sboru působil v letech 1825–1866. Za Lozické petici zaslal kazatel Josef Řepa (1812–1896), který v Lozicích působil v letech 1846–1894. Viz J. Toul, *Jubilejní kniha*, s. 98 a 156.

⁴³⁾ Krakovanští svou českou petici datovali 10. dubna 1851 a podepsali se představení sboru. Viz *tamtéž*.

⁴⁴⁾ Lozičtí německy psanou petici datovali 13. dubna 1851. Podepsali ji starší sboru. Viz *tamtéž*.

⁴⁵⁾ Petice z Libštátu je datována 29. března 1851 a kromě starších je petentem i kazatel Josef Štorch (1812–1896), který v Libštátě působil v letech 1844–1853. Viz *tamtéž*.

„aby ty od našich pánů superintendentů a jejich důvěrníků (...) v létě roku 1849 ve Vídni sestavené návrhy nejmilostivějšího potvrzení dosáhly.“⁴⁶⁾

Petice jednotlivých sborů z jara 1851 byly patrně posledním větším emancipačním úsilím evangelíků v rámci porevolučního boje za dosažení úplné rovnoprávnosti s katolickou církví a akceptaci ve společnosti vůbec. Další vývoj však přinesl zvraty, které evangelíkům nepřály a až do roku 1861 zakonzervovaly dosavadní stav. Tzv. protestantské provizorium se stalo jediným výdobytkem revolučního kvasu, ačkoliv konstituce hovořila o úplné svobodě. Petice v mnohém ukázaly, v čem evangelíci spatřovali nedostatky provizoria. Snažili se prosadit podrobnou evangelickou ústavu, která by jim zaručila všechna práva a svobody v dikci konstitučních výdobytků revoluce. Palčivým problémem bylo finanční zajištění duchovních, z nichž mnozí byli již od vydání tolerance v hmotném nedostatku, neboť finanční ohodnocení plně záviselo na platební morálce jejich „oveček“. Financování duchovních ze státní kasy by je pak postavilo na roveň těch katolických. Další otázkou, kterou provizorium nevyřešilo pak byla smíšená manželství a výchova dětí v těchto svazcích.

Dílčí úspěchy a snahy o získání rovnoprávnosti evangelické minority v revolučních letech poloviny 19. století je nutné spojovat s osobnostmi, které se staly vůdčími představiteli evangelických shromáždění a konferencí, politického a veřejného dění vůbec. Polovina 19. století je již dobou, kdy se proměnila národnostní skladba evangelických duchovních, kteří působili v českých a moravských sborech. Zatímco v raném tolerančním období hráli hlavní roli hybatelů evangelické společnosti původem uherští pastoři,⁴⁷⁾ v námi sledovaném období se situace obrátila a předními osobnostmi, které postupně převzaly roli „*evangelických vůdců*“ se stali kazatelé domácího původu. Jak bylo výše uvedeno, byli jimi hlavně Bedřich Vilém Košut a Josef Růžička. Vedle nich se však angažovali potomci uherských pastorů, příslušníci jejich druhé generace etablované v českých zemích jako součást třetí generační vrstvy.⁴⁸⁾ K nejvýraznějším představitelům bychom jistě řadili Samuela Nagye (1802–1863), iniciátora první vídeňské konference a *výtečného obhájce církevních práv*.⁴⁹⁾ Mojžíš z Tardy (1805–1858), kazatel v Nebu-

⁴⁶⁾ Dvakačovičtí datovali svoji petici 31. března 1849 a podepsali ji kurátor a starší tamějšího sboru. Viz *tamtéž*.

⁴⁷⁾ K první generaci uherských pastorů Gabriela Krejčová Zavadilová – Hana Stoklasová, *Evangeličtí kazatelé z Uher – formování nové společenské skupiny*. In: Cornova, 6, 2016, č. 1, s. 35–60. K jednotlivým generacím a generačním vrstvám Sixtus Bolom-Kotari, *Toleranční kazatelé z Uher v procesu formování české společnosti*. In: Český časopis historický, 117, č. 2, s. 318–346.

⁴⁸⁾ *Tamtéž*, s. 321, 335–339.

⁴⁹⁾ *Tamtéž*, s. 335 a zde poznámka č. 13. Nagy během svých pobytů v hlavním městě monarchie pilně vyřizoval záležitosti svého superintendentského úřadu a vanovického sboru, což dosvědčuje dochovaná korespondence odesílaná z Vídně viz Archiv sboru ČCE ve Vanovicích, sign. R-II-a.

želích a senior pražského obvodu byl svatojakubským shromážděním zvolen jako vyslanec k odevzdání požadavků pražské konference říšské radě. Mojžíšův bratr Samuel z Tardy (1796–1868), bošínský kazatel a senior poděbradského seniorátu, zastával na konferenci ve Kšelicích v červenci 1849 post druhého prezidenta vedle Bedřicha Viléma Košuta. Na evangelických konferencích docházelo k národnostnímu, potažmo jazykovému napětí mezi českými a německými kazateli (sboru), uherský element a původ těchto kazatelů však nehrál v těchto rozmiškách již žádnou roli.

Veškeré snahy o získání rovnoprávnosti a vyplnění požadavků byly přerušeny obnovením systému absolutistické monarchie silvestrovskými patenty z konce roku 1851 a obdobím tzv. neoabsolutismu, kdy byla odvolána březnová oktrojovaná ústava a jeden z patentů již neobsahoval slova o úplné svobodě vyznání, ale hovořil o právech veřejného vykonávání náboženství a de facto zakonzervoval stávající stav. Někteří aktivní jedinci revolučních let byli perzekuováni, což se týkalo i nadále veřejně vystupujícího a kazatelsky nadaného Bedřicha Viléma Košuta, který byl v roce 1853 internován v korutanském Klagenfurtu.⁵⁰⁾

Výsadní postavení katolické církve bylo na čas obnoveno konkordátem v roce 1855, který vymezoval vztah státu ke Svatému stolci a katolické církvi navracel mimo jiné jurisdikci v manželských záležitostech. Úplné náboženské rovnosti se pak evangelíci dočkali až vydáním tzv. protestantského patentu v roce 1861, který uvedl v platnost zásadu rovnoprávnosti všech uznaných církví.⁵¹⁾

ZUSAMMENFASSUNG

„ANGESTREBTES ZIEL NOCH IMMER IN WEITER FERNE“. DIE GLEICHBERECHTIGUNGSBESTREBUNGEN BÖHMISCHER UND MÄHRISCHER PROTESTANTEN IN DEN JAHREN 1848–1851

Die vorliegende Studie befasst sich mit den Bestrebungen der tolerierten Protestanten um den Erhalt der vollen Gleichberechtigung gegenüber der katholischen Kirche und um allgemeine gesellschaftliche Anerkennung nach den Revolutionsereignissen von 1848/1849. Es wird die Rolle bedeutender Repräsentanten, evangelischer Pastoren ausgewertet, die zu führenden Persönlichkeiten der evangelischen Minorität wurden. Zu ihnen gehörten Josef Růžička (1808–1872) und Bedřich Vilém Košut (1819–1893), Geistliche tschechischer Herkunft. Ferner wird die Rolle von Geistlichen ein-

⁵⁰⁾ J. Lukášek, *Bedřich Vilém Košut*, s. 179nn.

⁵¹⁾ Císařský patent č. 41 říšského zákoníku z 8. dubna 1861.

geschätzt, welche Nachfahren ungarischer Pastoren waren. Diese waren nach dem Erlass des Toleranzpatents in die böhmischen und mährischen Gemeinden gekommen. Hier sind Samuel Nagy (1802–1863) und die Brüder Mojžíš (1805–1858) und Samuel (1796–1868) von Tardy zu nennen.

Hauptinstrument zur Durchsetzung der Forderungen waren Versammlungen und Konferenzen in Wien und in Böhmen, hier in Kšely. Es wird das Streben nach Erringung der Gleichberechtigung, nach Aufhebung der Toleranzvorschriften und nach Erwerb einer staatlichen Unterstützung in Sachen Finanzierung der Geistlichen geschildert. Die Audienz der Protestanten beim jungen Kaiser Franz Joseph I. und dessen ausdrücklichen Versprechungen brachten Hoffnung auf eine baldige Änderung der Verhältnisse. Der einzige Erfolg und das Ergebnis der Bemühungen war lediglich der Erlass der sogen. Provisorien im Jahre 1849. Infolge des Antritts des Neoabsolutismus konnten ihre Forderungen erst im Jahre 1861 durch den Erlass des Protestantenpatents erfüllt werden.

■ Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

“ANGESTREBTES ZIEL IMMER NOCH IN WEITER FERNE”. THE STRUGGLE OF BOHEMIAN AND MORAVIAN PROTESTANTS FOR EQUALITY IN THE YEARS 1848–1851

The study presented deals with the efforts of tolerated Protestants to obtain full equality with the Catholic Church and general societal recognition after the revolutionary events in the years 1848/1849. It assesses the role of important representatives, the Protestant preachers who became leading figures of the Protestant minority. These included Josef Růžička (1808–1872) and Bedřich Vilém Košut (1819–1893), clergymen of Czech origin. Also evaluated is the role of preachers who were descendants of Hungarian pastors. These joined Bohemian and Moravian congregations after the Patent of Toleration was issued. Here we must name Samuel Nagy (1802–1863) and the brothers Mojžíš (1805–1858) and Samuel (1796–1868) of Tarda. The main instruments for promoting their demands were meetings and conferences held in Vienna and in Kšely in Bohemia. Their efforts to achieve equality, have the tolerance regulations overturned and obtain state support in funding for clergymen are described. Audiences of Protestants with the young Emperor Franz Joseph I and his explicit promises brought hope for an imminent change in conditions. The sole success and result of their efforts was the issuing of the "Provisional Measures" in 1849. As a result of neo-absolutism being established, their demands could not be met until 1861 with the issuing of the Protestant Patent.

■ Překlad Artlingua, a. s.

Pavel Koblasa

ŠLECHTICKÉ ZÁLEŽITOSTI VE FONDECH MAĎARSKÉHO NÁRODNÍHO ARCHIVU

Tato studie vznikla v rámci řešení grantu Grantové agentury České republiky č. 18-00386S „Šlechtická politika habsburské monarchie v dlouhém 19. století“.

Uherská šlechta je v dějinách své země rozhodně zajímavým a nepřehlédnutelným fenoménem. Šlechticů se v tomto království nacházelo nebývale mnoho ve srovnání s jinými zeměmi. Obdobné poměry nalezneme snad jen v polsko-litevském státě. Na úvod příspěvku si tedy ve stručnosti přiblížíme osudy uherské šlechty.

SEZNÁMENÍ S UHERSKOU ARISTOKRACIÍ

Již v roce 1222 získala od uherského krále Ondřeje II. díky zlaté bule (*Az Aranybulla*) aristokracie rozsáhlé výsady a královská moc tím byla značně omezena. Ze šlechtických pozemků se nemusely odvádět daně, šlechta nebyla povinna bojovat za hranicemi země, král se zavázal nerozdávat statky cizincům a neudělovat jim ani úřady, a především požívala uherská šlechta díky tomuto základnímu dokumentu práva na odpor proti panovníkovi, pokud by ten nedodržoval své závazky.¹⁾ Jedněmi z nejstarších uherských rodin, které přežily až do našich časů, jsou Orsich (první písemná zmínka z roku 1105), Vay (1120), Forgách (1132), Thoroczky (1135), Bánffy (1166), Bethlen (1166), Kálnoky (1182), Nemes (1182), Esterházy (1186), Batthyány (1190), Károlyi (1203), Sztáray (1203), Dessewffy (1210), Tholdalagi (1216), Draskovich (1217), Niczky (1221).²⁾ Některé starobylé rodiny, jejichž příslušníci ovlivňovali výrazným způsobem uherské dějiny a zastávali významné zemské a župní úřady, v éře novověku vymřely. Sem lze počítat kupříkladu rody Apaffy († 1713), Báthory († 1680), Zrínyi († 1703), Illésházy († 1838), Thurzó († 1625), Thököly († 1705), Frangepán († 1671) či třeba Rákóczi († 1735).³⁾

Do roku 1608, kdy se současně ustavila horní komora zemského sněmu – tzv. tabule magnátů, byla uherská šlechta z právního hlediska jednotná. Pak se rozdě-

¹⁾ László Kontler, *Dějiny Maďarska*. Praha 2001, s. 64.

²⁾ János Gudenus – László Szentirmay, *Összertört címerek. A magyar arisztokrácia sorsa és az 1945 utáni megpróbáltatások*, Budapest 1989, s. 323–345.

³⁾ Iván Nagy, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, I. – XII. kötet, Pest 1857–1868.

lila na magnáty a řadovou šlechtu. Magnáti se dále členili na světské (říšská knížata s indigenátem, hrabata, baroni, nejvyšší zemští hodnostáři, králem jmenovaní župani) a duchovní (arcibiskupové, biskupové, představitelé vybraných duchovních řádů). Uherskou šlechtu můžeme taktéž rozdělit podle majetkových poměrů. K nejbohatším rodům se obvykle počítá celkem 155 rodin s majetky většími než 20 000 hektarů (například Batthyány, Czobor, Erdődy, Esterházy, Illésházy, Károlyi, Nádasdy, Pálffy, Zichy, v Sedmíhradsku Bánffy, Bethlen, Haller, Teleki). Pochopitelně se magnáti od sebe navzájem nelišili pouze majetkem, nýbrž také politickým směřováním. Tak bychom je mohli podle jejich postojů rozdělit přibližně do třech skupin. Jednu část tvořili šlechtici cizího původu, kteří se v Uhrách mnohdy ani nezdržovali a v politice se příliš neangažovali (např. Odescalchi, Pallavicini, Schönborn-Buchheim). Dále existovala skupina vlastenecky orientovaných a politicky činných magnátů, kteří nicméně nepropadali nacionalismu typickému pro nižší šlechtu, už díky svému rozhledu, vzdělání a stykům se zahraničím (např. Széchényi, Esterházy, Pálffy). Poslední skupina magnátů, usazená především v Sedmíhradsku, byla rovněž vlivná v politice, ale orientovala se především na domácí poměry a příliš nesympatizovala s císařským dvorem ve Vídni (např. Bánffy, Bethlen, Teleki). Pro orientaci ještě dodejme, že před první světovou válkou vlastnilo na území uherského státu dvanáct osob panství o výměře větší než 40 000 hektarů. Konkrétně se jednalo o knížete Miklóse Esterházyho (224 584 ha), hraběte Friedricha Karla von Schönborn-Buchheim (128 189 ha), arcivévodu Bedřicha (103 767 ha), vévodu Philippa von Sachsen-Coburg und Gotha (103 610 ha), hraběte Tasziló Festeticse (68 006 ha), arcivévodu Josefa (51 720 ha), knížete Miklóse Pálffyho (49 681 ha), hraběte Lajose Károlyiho (47 785 ha), hraběte László Károlyiho (46 979 ha), hraběte Jánose Pálffyho (42 383 ha), hraběte Pála Esterházyho (41 794 ha) a hraběte Gézu Andrásyho (40 560 ha).⁴⁾ Příslušníků vyšší šlechty (baroni, hrabata, knížata), jak už bylo výše naznačeno, bylo relativně málo. Například ke knížecímu stavu náležely v Uhrách pouze rody Apaffy, Báthory, Batthyány, Bethlen, Esterházy, Grassalkovich, Rákóczi a Thököly.⁵⁾ Na začátku vlády rakouského císaře Ferdinanda I. působily v Uherském království 4 knížecí, 81 hraběcích a 81 baronských rodin. To byly rody původní, domácí. K nim je ovšem nutné připočítat ještě 361 rodů cizího původu, které postupně získaly uherský indigenát.⁶⁾

Mezi rodinami patřícími mezi nižší šlechtu najdeme tzv. possessionati. Jednalo se asi o 30 000 rodin s průměrným majetkem kolem 500 hektarů půdy. Nejpočetnější pak byla skupina příslušníků nižší šlechty (odhadem 105 000 rodin), většinou

⁴⁾ Gyula Rubinek, *Magyarországi Gazdaczímtár*, Budapest 1911. Pavel Koblasa, *Uherská šlechta v nových časech*. České Budějovice 2011.

⁵⁾ Géza von Csergheő, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, IV/50. Der Adel von Ungarn*, Nürnberg 1893.

⁶⁾ *Schematismus inclity regni anno Hungariae pro anno 1836*, Budae 1836, s. 379–383.

zemané, kteří vlastnili malé pozemky anebo patřili do kategorie bezzemků.⁷⁾ V největším období se dělila drobná šlechta na predialisty (nejnižší šlechta ve službách duchovních nebo světských hodnostářů osvobození od poddanských povinností), kurialisty (vlastníci či nájemci kurií s polnostmi) a armalisty (držitelé erbovního listu zajišťujícího dědičnou svobodu, obvykle však bez majetku).⁸⁾

Od dvacátých let 18. století se začalo s prověřováním šlechtictví, neboť v předcházejících obdobích přibýlo v zemi díky vojenským zásluhám mnoho šlechticů, docházelo ke změně pobytu, mezi šlechtu se snažili ve zmatku dostat také podvodníci. Následovalo tedy vydání přísných předpisů o způsobu vedení vyšetřování a o kritériích uznávání šlechtictví. Stanoveno bylo šest skupin, kterým obvykle panovník šlechtictví potvrdil – 1. šlechtický rod s majetkem v župě, 2. armalisté s doloženým rodokmenem od prvního nobilitovaného, 3. šlechta povýšená sedmihradskými knížaty, které uznali Habsburkové, 4. rody cizího původu usazené v Uhrách, 5. někdejší držitelé donací, kteří neztratili majetek z vlastní viny, 6. šlechta bez erbovního listu, bez dokladů o udělení donace, ale s původem doloženým pomocí hodnověrných svědků a genealogických tabulek.⁹⁾ Šlechtickými zkouškami si císař Karel VI., jako uherský král vládl pod jménem Karel III., a jeho úředníci slibovali snížení počtu uherských šlechticů a zpřehlednění chaotického stavu. Šlechticů však i přes tato opatření zůstalo v Uhrách obrovské množství, které se pochopitelně ještě v dalších letech díky novým nobilitacím zvyšovalo.

Za vlády Františka Josefa I. se uherští poddaní dočkali vzhledem k politickým událostem povyšování do šlechtického stavu až od roku 1863. Zprvu se v průměru jednalo o šestnáct nobilitací ročně, ke konci císařova panování to už bylo klidně 164 nobilitací ročně. V roce 1917 se dočkal povýšení do knížecího stavu hrabě Elemér Lónyay, manžel bývalé korunní princezny Štěpánky.¹⁰⁾

Charakteristika Maďarského zemského archivu

Maďarský (Uherský) zemský archiv (*Magyar Országos Levéltár*), od roku 2012 součást tzv. Maďarského národního archivu (*Magyar Nemzeti Levéltár*), vznikl jako instituce díky přičinění uherského palatina a zemského sudího Miklóse (V.) hraběte Pálffy de Erdőd v roce 1756. Než se nový archiv přestěhoval roku 1784 do Bu-

⁷⁾ Kristína Čaplovičová, *Uhorská šlechta v 18. století*, Historický časopis, roč. 51, 2003, č. 2, s. 300–301.

⁸⁾ Jan Županič, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 58–59.

⁹⁾ Frederik Federmayer – Denis Pongrácz – Radoslav Ragač – Gábor Strešňák – Tomáš Tándlich, *Šlechta Bratislavskej stolice*, Bratislava 2004, s. 6–10.

¹⁰⁾ Hanns Jäger-Sustenau, *Sozialgeschichtliche Statistik der Nobilitierungen in Ungarn 1700–1918, XVI. Österreichischer Historikertag. Tagungsbericht*, Krems an der Donau 1984, s. 578–583.

dína, sídlil zprvu v Prešpurku (dnes Bratislavě). Tehdy se oficiálně nazýval *Archivum Regni*.¹¹⁾ Jako zemský archiv se ustavil roku 1874, a jeho prvním vrchním ředitelem byl jmenován Gyula Pauler, který tuto funkci zastával až do roku 1903. Se stavbou nové archivní budovy v historizujícím stylu podle plánů architekta Jánose Sámuela Pecze se začalo roku 1912. Tak se archiv dočkal výstavného sídla přímo v areálu rozlehlého budínského hradu. Značné a nenahraditelné škody utrpěly archivní fondy a sbírky během masivního útoku Rudé armády na přelomu let 1944 a 1945, a rovněž v průběhu sovětské invaze provedené v roce 1956. Tehdy byla zničena část rodinných archivů nebo soudních spisů.¹²⁾

V současnosti spravuje archiv tři budovy nacházející se na území metropole, přičemž ústředí se nachází stále v budínském hradní čtvrti (adresa: Bécsi kapu tér 2-4). Do nedávna měl archiv pro své nejnovější fondy k dispozici ještě prostornou budovu na Hess András tér, rovněž na hradě, ale tu si převedl do užívání úřad ministerského předsedy, a umístil sem Státní sekretariát pro národní politiku. Maďarský národní archiv pečuje o 73 kilometrů písemností.

Po centralizaci maďarského archivnictví je členění instituce poměrně komplikované. Devatenáct župních archivů ztratilo právní subjektivitu, a nadále již nepodléhají župním orgánům, nýbrž jsou přímou součástí Maďarského národního archivu. Centrála v Budapešti dnes zahrnuje sekretariát ředitele, právní oddělení a ostrahu objektů, dvě pobočná ředitelství a osm hlavních oddělení, přičemž z posledně uvedených jsou pouze čtyři, která zaměstnávají archiváře přímo pečující o archivní dokumenty. Nejvyšší vedení tedy tvoří vrchní ředitel, hlavní zástupce vrchního ředitele, zástupce vrchního ředitele pro zemský archiv, zástupce vrchního ředitele pro župní archivy a hospodářský ředitel. Čtyři oddělení, která spadají do přímé kompetence zástupce vrchního ředitele pro zemský archiv, spravují archiválie ústředních úřadů vzniklé před rokem 1945, písemnosti z období vlády Maďarské socialistické dělnické strany (MSzMP) po roce 1945 a vládní dokumenty z následující éry, soukromé archivy a sbírky. Poslední oddělení z uvedených čtyř zajišťuje provoz studoven, knihovny a styk s veřejností.

Nutno říci, že před centralistickou reorganizací maďarského archivnictví provedenou vládou Viktora Orbána, byla struktura Maďarského zemského archivu výrazně jednodušší a přehlednější. V čele instituce stál ředitel, jemuž bylo podřízeno deset oddělení s vlastními vedoucími:

- I. Písemnosti centrálních a regionálních vládních orgánů 1526–1867
- II. Písemnosti vládních orgánů 1867–1945
- III. Rodinné archivy a sbírky
- IV. Hospodářské archivy
- V. Oddělení spisů politických vládních úřadů 1945–1989

¹¹⁾ László Blazovich – Veronika Müller, *Die Archive in Ungarn*, Budapest, Szeged, 1996, s. 29.

¹²⁾ *Ibidem*, s. 33–34.

- VI. Spisy vládních hospodářských orgánů od roku 1945
- VII. Oddělení pro archiválie ústředních vládních orgánů
- VIII. Oddělení reprografie a mikrofilmové sbírky
- IX. Badatelské a informační oddělení
- X. Oddělení pro konzervaci a restauraci archiválií.

Nejstaršími archiváliemi uloženými ve fondech Maďarského zemského archivu jsou listiny uherského krále Ladislava I. z let 1082–1092 a Kolomana z roku 1109. Z fondů původních ústředních institucí je nutné zmínit alespoň archiv uherské kanceláře (1527–1848)¹³, místodržitelství (1724–1848), archiv uherské komory (1529–1848).¹⁴

Zcela mimo tehdejší Maďarský zemský archiv logicky stála síť regionálních archivů v jednotlivých krajích, resp. župách. Těchto, původně samostatných archivů bylo devatenáct. V župních archivech nalezneme písemnosti se vztahem k tamější šlechtě poměrně výjimečně. Za všechny uvedme třeba Archiv župy Baranya v Pécsi (rod Batthyány-Montenuovo), Archiv župy Jász-Nagykun-Szolnok v Szolnoku (rod Blaskovich), Archiv župy Tolna v Szekszárdu (rody Apponyi, Benyovszky, Bezerédi ad.). Jelikož župní a soudní samosprávu ovládali příslušníci vyšší i nižší šlechty, lze studovat materiály se vztahem k veřejnému působení této společenské vrstvy. V župních archivech se nacházejí též urbaniální a katastrální písemnosti. V dnešním Maďarsku existují vedle státních archivů tři samostatné městské archivy, speciální archivy (například akademie věd, univerzitní, vojenský, statistický) a síť církevních archivů (arcibiskupské, diecézní, řádové, evangelické a reformované církve).

Fondy ústředního archivu jsou tradičně rozděleny do 24 sekcí s označením A–Z. Na tom nezměnila nic ani centralizační reorganizace. Ze starších období Maďarský zemský archiv přednostně shromažďuje a pečuje o středověké písemnosti, erbovní listiny, cechovní památky, písemnosti vztahující se k protihabsburskému Rákócziho povstání (1703–1711), které se v maďarské historiografii nazývá Rákócziho boj za svobodu, nebo k revolučním událostem let 1848–1849. Dále se jedná o archivy uherské aristokracie, pozůstalosti významných osobností, spolkové materiály, staré mapy a plány, případně o archiválie se vztahem k někdejšímu Sedmihradskému velkoknížectví, které od roku 1920 patří k sousednímu Rumunsku.¹⁵ Také Maďarský zemský archiv, resp. Maďarský národní archiv, uskutečňuje poměrně rozsáhlou digitalizaci svých cenných fondů a sbírek. Doposud se to bohužel netýká například sbírek matrik římskokatolické, evangelické a reformované církve.

¹³ Jedná se o vymezení činnosti uherské kanceláře, nikoliv o dataci písemností uložených v uvedeném archivu.

¹⁴ Ibidem, s. 31.

¹⁵ *Die ungarischen Archive*, Budapest 2007, s. 17.

Materiály týkající se šlechty

Archiválie se vztahem k uherské aristokracii nalezneme především v sekcích A (archiv uherské dvorské kanceláře z let 1414–1848), C (archiv uherského místodržitelství z let 1724–1848), D (archiv pro období absolutismu z let 1848–1867), P (archivy rodin, osobností a institucí). Dále pak v sekcích B (archiv sedmihradské dvorské kanceláře z let 1686–1867), F (sedmihradské zemské archivy z let 1526–1945), N (archivy palatina, zemského soudu a koruny z let 1222–1988), Q (sbírka listin z období před bitvou u Moháče), R (sbírky písemností z období po bitvě u Moháče), U (fotografická sbírka) a V (sbírka pečetí). V sekci N jsou především důležitá sčítání šlechtického lidu konaná od počátku 18. století. Například ze sčítání roku 1785 se dozvíme, že jen na území tekovské župy (*Bars vármegye*) žilo 3 722 osob šlechtického původu.¹⁶⁾

Pozastavme se nejprve u sekce A, tj. písemností uherské dvorské kanceláře (*Magyar Kancelláriai Levéltár*), o rozsahu 1 680 běžných metrů. Dvorská kancelář sídlila ve Vídni s výjimkou vlády císaře Rudolfa II., kdy pracovala v Praze. V této sekci se nalézá pro dějiny uherské aristokracie klíčový soubor zvaný Királyi Könyvek (latinsky *Libri regii*). Sestává ze 73 knih, do nichž se v letech 1527–1918 zapisovaly veškeré nobilitace, privilegia, donace či udílení funkcí. Analogicky existuje v sekci B (*Erdélyi Kancelláriai Levéltár*) šestnáct knih z let 1687–1848 pro Sedmihradsko jako tehdy samostatnou korunní zemi. Co se týče nobilitačních spisů z produkce uherské dvorské kanceláře, většina se jich coby oddíl Acta generalia nachází v nové všeobecné registratuře. Celá skupina zvaná Acta generalia má 9 506 kartonů z mapulačního období 1770–1848.

Sekce C (*Helytartótanácsi Levéltár*) mimo jiné zahrnuje 64 kartonů spisů a dvě knihy z let 1724–1784. Tyto písemnosti, označené jako Acta nobilium, souvisejí s ověřováním šlechtictví, které panovník nařídil za účelem zpřehlednění celkové situace v Uhrách, kde se vyskytoval nadměrný počet osob hlásících se ke šlechtickému stavu, a to ne vždy oprávněně. Další doplňující materiály jsou uloženy jako Departamentum nobilitare. Zde nalezneme dalších 130 knih a 131 kartonů z let 1723–1848. Z hlediska uvedené problematiky je pro výzkum neméně důležitá sekce D (*Abszolútizmuskori Levéltár*) zahrnující 2 169 běžných metrů písemností pro období 1848–1867, kdy v Uherském království nefungovala samospráva a zemi řídila vládnoucí dynastie de facto přímo z Vídně. Materiály vztahující se ke šlechtickým nobilitacím je zde nutné hledat zejména ve všeobecné registratuře tzv. Uherské královské dvorské kanceláře (*Magyar királyi udvari kancellária*).

Poté, co v roce 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání a obnovení tradičního ústavního pořádku v Uherském království, přešla agenda nobilitačních procesů pod uherské královské ministerstvo domu u nejvyššího dvora (*Király Személye Körüli Minisztérium*) určené výhradně pro zalitavskou polovinu monarchie. Fond

¹⁶⁾ *Magyarország Vármegyei és Városai. Bars vármegye*, Budapest 1903, s. 492.

tohoto úřadu tvoří součást sekce K (Polgári Kori Kormányhatóságok *Levéltárai*). Signatura K 19 obsahuje některé pomocné knihy k novodobým *Libri regii*, pod signaturou K 20 jsou umístěny presidiální spisy (116 knih a 329 kartonů) a signatura 21 představuje všeobecnou registraturu (204 knih a 514 kartonů). Nejvíce materiálů k povyšování do šlechtického stavu najdeme právě v presidiálních spisech, s důrazem na roky 1883–1918.

Velké bohatství přirozeně představují prameny nacházející se v rodinných archivech. V Maďarském zemském archivu jsou sdruženy v sekci P (*Családok, tesztületek és intézmények levéltárai*). Vícerodinných archivů zůstalo po první světové válce na území nástupnických států, které získaly části uherského státu. Namátkou můžeme uvést rozsáhlejší archivy rodu Pálffy de Erdőd, Zay de Csömör, Erdődy de Monyorókerék et Monoszló, Csáky de Körös-Szeg et Adorján, Sztáray de Sztára et Nagy-Mihály, dnes umístěné ve slovenských archivech. Některé archivy byly v poválečných časech zejména v Rumunsku a Jugoslávii zcela zničeny. Na konci druhé světové války shořel i se zámek Bajna, ležícího nedaleko města Tatabánya, cenný archiv hrabat Sándor de Szlavnicza et Bajna a knížat Metternich-Sándor. Oproti zvyklostem v českých zemích obsahují maďarské rodinné archivy nejen písemnosti týkající se přímo členů rodiny, ale i hospodářské archivy panství a statků, které rod v průběhu staletí držel. Mezi největší rodinné archivy, které opatruje Maďarský zemský archiv, patří písemnosti rodu Esterházy (rodové větve – hercegi, tatai, fraknoi, csákvári, zólyomi, pápai), Károlyi, Batthyány, Zichy, Széchényi, Festetics, Teleki, Forgách.

Vzhledem ke spřízněnosti uherské aristokracie s českou lze studovat v těchto fondech také materiály bohemikální povahy. Někteří šlechtici vlastnili po určitou dobu v Zemích Koruny české některá panství a statky, a proto můžeme najít ve fondech sekce P i prameny týkající se těchto dominií. Například Esterházyové drželi mezi lety 1773–1791 v bývalém Bydžovském kraji panství Velíš a Vokšice, a proto v Budapešti najdeme archiválie se vztahem k těmto dominiím.¹⁷⁾ Nechybí zde inventáře, smlouvy, ocenění nemovitostí, výkazy činží, popisy majetku, přehledy hotovosti, výkazy dluhů, seznamy šperků, robotní záležitosti, účty, konsignace, patronátní záležitosti, náklady na práci řemeslníků, výkazy dobytka, obilní rejstříky, soupisy poddaných, relace úředníků, deputátní tabely.¹⁸⁾ V bohaté korespondenční sbírce knížat Batthyány najdeme stovky dopisů od předních šlechticů Českého království, zejména od Thurn-Taxisů, Lobkoviců, Auerspergů, Trauttmansdorffů, Herbersteinů, Mansfeldů, Kinských, Althannů, Windisch-Graetzů, Wallisů, Schwarzenbergů či Harrachů.¹⁹⁾ Obdobně nalezneme větší množství korespondence z Čech u rodů Széchényi, Károlyi, Festetics nebo Zichy.

¹⁷⁾ MNL-OL, István Kállay, *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repertórium*, 1978.

¹⁸⁾ MNL-OL, Esterházy család hercegi ágának levéltára, sign. P 108, Repositorium 102 – csehországi birtokok iratai, 1527–1936.

Nobilitační procesy v Uhrách

I když je dělení Maďarského zemského archivu s ohledem na odlišný vývoj správy specifické, systém udělování šlechtictví se řídil podobnými procesy jako v Předlitavsku. Uherské nobilitační spisy mají tudíž podobnou formu a strukturu jako jiný spisový materiál ve vídeňském šlechtickém archivu (*Adelsarchiv*), vytvořeném ze spisů c. k. dvorské kanceláře (*k. k. Hofkanzlei*) a c. k. ministerstva vnitra ve Vídni (*k. k. Ministerium des Innern*). Tento celek je v současnosti uložen v Rakouském státním archivu – všeobecném správním archivu (*Österreichisches Staatsarchiv – Allgemeines Verwaltungsarchiv*). Příslušné dokumenty se vedly původně v latině, kterou na základě usnesení zemského sněmu z roku 1836 a 1844 nahradila maďarština. Také při jednáních s Vídni se uplatňovala maďarština, případně byl zajištěn odpovídající německý překlad dokumentu.

Za vlády Františka Josefa I. a Karla I., jako uherského krále Karla IV., se do řad uherské aristokracie dostávali stále častěji bankéři, obchodníci, průmyslníci, důstojníci. Povýšení dotyčné osoby do šlechtického stavu muselo oficiálně ministerké radě zpravidla navrhnout některé z ministerstev. Obvykle podal návrh rezort, v němž osobnost vynikla. Pro ilustraci udělení šlechtictví řediteli Uherské zemské hospodářské společnosti, Gyulovi Rubinekovi, navrhl uherský královský ministr orby za jeho zásluhy v oblasti zemědělství, národohospodářství a celní politiky. Rubinek se již v roce 1899 stal rytířem Řádu Františka Josefa. Udělení šlechtictví se dočkal v květnu 1908, kdy současně obdržel přídomek „*zsitvabesenyői*“ (*de Zsitvabesenyő*).²⁰⁾ K návrhům se vyjadřoval i ministr vnitra v součinnosti s ministrem spravedlnosti. Panovníkovi pak úřední cestou doporučoval povýšení uherský královský ministr u nejvyššího dvora. Zatímco František I. a Ferdinand I. signovali Nejvyšší rozhodnutí víceméně vždy ve Vídni, za Františka Josefa I. a Karla I. k tomu někdy došlo na uherském území.

Některé osoby podaly návrh samy za sebe, přičemž samozřejmě respektovaly stanovená pravidla. V roce 1842 se domohl baron Bertalan de Stürmer, císařský vyslanec v Konstantinopoli, povýšení do dědičného hraběcího stavu. Panovník ho už dříve ocenil Řádem svatého Štěpána a hodností tajného rady. Právě dříve udělený Řád svatého Štěpána ho opravňoval požádat o hraběcí titul. Řád založila Marie Terezie dne 5. května 1764, a zároveň s tím stanovila, že řád má mít sto členů rozdělených do třech tříd – 20 opatřených velkokřížem (velkokřížníků), 30 komandérů a 50 opatřených malým křížem. Velmistrem řádu byl vždy uherský král.²¹⁾ Stürmer sloužil tou dobou už 36 let rakouskému státu, zejména v zahraničí. Půso-

¹⁹⁾ MNL-OL, Vera Zimány, *A herceg Batthyány család levéltára. Repertórium*, 1962.

²⁰⁾ Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltára (dále „MNL-OL“), sign. K 20 – Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok, 1908, 770. iktatószám.

²¹⁾ Béla Kempelen, *A nemesség. Útmutató az összes nemességi ügyekben*, Budapest 1907, s. 126–127.

bil například v Petrohradu, Rio de Janeiru či Lisabonu. Během válečného konfliktu mezi lety 1812–1815 vedl diplomatickou korespondenci c. k. polnímu maršálkovi, Karlu knížeti ze Schwarzenbergu. Dva roky pobýval jako c. k. komisař na ostrově Svatá Helena, kde byl internován sesazený francouzský císař Napoleon I.²²⁾ Udělení hraběcího titulu Stürmerovi představovalo formu systematizovaného šlechtictví, které bylo panovníci zavedeno v dědičných zemích roku 1757. První variantou bylo vojenské šlechtictví, kdy bezúhonní důstojníci směli po třiceti letech služby a účasti v bojích zažádat o nejnižší šlechtický titul. Druhá varianta odpovídala Stürmerově případu, tj. nárok na šlechtictví, byl-li jedinec členem nějakého řádu. Zde se má na mysli Vojenský řád Marie Terezie (*Militär-Maria-Theresien-Orden*), Řád svatého Štěpána (*A Szent István-rend*), Leopoldův řád (*Leopold-Orden*) a Řád železné koruny (*Orden der Eisernen Krone*).²³⁾

Roku 1845 byl na základě Nejvyššího rozhodnutí uherského krále Ferdinanda I., opět po podání vlastní žádosti, povýšen do hraběcího stavu Pongrác de Somsich (*sárdi Somssich Pongrác*), dvorní rada, státní a konferenční rada a vrchní župan župy Baranya.²⁴⁾ Za povýšení do šlechtického stavu, či za udělení vyššího stupně šlechtictví, byly stanoveny příslušné poplatky. Dlužno říci, že panovník předepsanou taxu odpustil a úřední akt se uskutečnil bezplatně. V podstatě vždy bylo nutné uhradit náklady spojené s vystavením reprezentativního šlechtického diplomu. V Uhrách existovalo prosté šlechtictví (*nemesség*), titul baron (*bárái rang*), hrabě (*grófi rang*) a kníže (*hercegi rang*). Na rozdíl od Předlitavska neznalo uherské právo termín rytíř. Pokud se na území království vyskytl, do maďarštiny překládán jako lovag, došlo k jeho udělení jinde.

Uherský král rozhodoval také o změnách příjmení. V roce 1908 se Adolf Brunczvik, c. a k. plukovník generálního štábu, dotázal odpovědných úřadů, zda smí spolu s dalšími příbuznými zemřelého dědečka Lajose Brunczvika, c. a k. rytmistra, užívat nadále příjmení ve tvaru Brunswik spolu s přídomkem „*korompai*“ (*de Korompa*). Poukazoval přitom na skutečnost, že v historických materiálech se podoba příjmení již v polovině 17. století často měnila – Brunswik, Brunczvik, Brunsvik. Uherský královský ministr domu u nejvyššího dvora dne 19. prosince 1910 doporučil panovníkovi požadovanou úpravu potvrdit. František Josef I. pak Nejvyšším rozhodnutím ze dne 5. ledna 1911 souhlasil s žádostí Adolfa Brunczvika, aby směl spolu s příbuznými Lajosem, Gyulou, Rómeóem, Jenőem, Ödönem a Ottokárem užívat příjmení ve tvaru Brunswik s přídomkem „*korompai*“ (*de Korompa*). Za toto ustanovení nebyl vyměřen žádný poplatek.²⁵⁾

²²⁾ MNL-OL, sign. A 39 – Magyar Kancellária Levéltár – Acta generalia, 1842, 17751. iktatószám.

²³⁾ Jan Županič, Proměny nobilitační politiky podunajské monarchie po roce 1848, Český časopis historický, roč. 117, 2019, č. 3, s. 545–547.

²⁴⁾ MNL-OL, sign. A 39 – Magyar Kancellária Levéltár – Acta generalia, 1845, 7627. iktatószám.

²⁵⁾ MNL-OL, sign. K 20 – Király Személye Kőrüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok, 1911, 47. iktatószám.

Na konkrétním případě si ještě představíme celý proces povýšení do šlechtického stavu v Uherském království. Dne 14. března 1916 navrhla uherská ministerská rada na svém zasedání povýšit Pála Auspitze, velkostatkáře v komárenské župě (*Komárom vármegye*) a jeho zákonné potomky, a zároveň jeho mladšího bratra Lajose Ágostona (dříve *Auspitze*), velkopachtýře v župě Borsod, do šlechtického stavu. Ministerská rada především ocenila jejich přínos v oblasti zavádění nových postupů v zemědělství. O měsíc později, 14. dubna 1916, uherský ministerský předseda informoval barona Ervina Rosznera, tajného radu a uherského královského ministra u nejvyššího dvora, o jednání ministerské rady ve věci povýšení Pála Auspitze a Lajose Ágostona do šlechtického stavu. Jeho úřad též dodal životopisné údaje, které získal již 5. března 1916 od vrchního župana z Gyóru. Uherský ministerský předseda 28. května 1916 instruoval ministra Rosznera, aby panovníka oficiálně požádal o povýšení obou mužů do šlechtického stavu bez taxy. Na základě předchozí instrukce ministr Roszner tedy 4. června 1916 navrhl Františku Josefovi I. coby uherskému králi udělit šlechtictví Pálovi Auspitzovi a Lajosi Ágostonovi. U Pála Auspitze, bývalého majitele statku Pusztapéteri, mezi důvody k povýšení uvedl 37letou vzornou péči o zanedbané panství Szentjános (součást esterházyovského fideikomisu *Csákvár*) v rábské župě (*Győr vármegye*), pověst vynikajícího hospodářského odborníka, zakládání vinohradů na statku Szabadhegy v komárenské župě (*Komárom vármegye*), zvelebení panství Vas a Jegespuszta v komárenské župě (*Komárom vármegye*) a statku Böny v rábské župě (*Győr vármegye*), dále působení v župním výboru rábské župy (*Győr vármegye*), v židovské náboženské obci v Gyóru, dobročinné aktivity a finanční příspěvky dobročinným organizacím, zakládání družstev, spolků, nadací a průmyslových podniků. U jeho bratra Lajose Ágostona připomněl zásluhy o zlepšení hospodaření na panství Bodajk v župě Fehér, na panství Cserépvár v župě Borsod, působení v župním výboru žup Fehér a Borsod, výkon funkce představeného židovské náboženské obce v Pešti. Oba upsali státu válečnou půjčku ve výši téměř jeden milion korun, dále dary na dobročinné účely ve výši nejméně 70 000 korun.

Hned 8. června 1916 František Josef I. povýšil Nejvyšším rozhodnutím Pála Auspitze a Lajose Ágostona do uherského šlechtického stavu bez taxy. Dne 4. prosince téhož roku informoval Lajos Ágoston ředitelství pomocných úřadů uherského královského ministerstva u nejvyššího dvora o zaslání požadovaných životopisných údajů i ke staršímu bratru Pálovi, a také poplatku (2 × 497 korun) za vyhotovení diplomů. Akademický malíř keőpeczi József Sebestyén poslal 6. ledna 1917 uherskému královskému ministrovi vnitra návrhy erbů sourozenců Pála Auspitze a Lajose Ágostona a jejich popis. O deset dní později, 16. ledna 1917, uherský královský ministr vnitra zaslal Pálu Auspitzovi a Lajosi Ágostonovi popis jejich šlechtických erbů. Ministerstvo vnitra o tomto kroku informovalo zároveň uherského královského ministra domu u nejvyššího dvora. Na základě Nejvyššího rozhodnutí uherského krále Františka Josefa I. ze dne 8. června 1916 pak vydal ve Vídni dne 24. srpna 1917 nový uherský král Karel IV. listinu o povýšení do šlechtického stavu a udělení erbu Pálu Auspitzovi, též jeho manželce Gizelle rozené

Kohn, synům Vilmosovi a Györgyovi, dcerám Margit provdané Reiman Gyuláné, Regině-Rinka provdané Egger Leoné, Lujze provdané Szavozd Rikárdné, Ilmě-Etel provdané Glasner Gyuláné, a dále jeho mladšímu bratrovi Lajosi Ágostonovi (Auspitzovi), přičemž jim přísluší přídomek „*pusztapéterii*“ (*de Puszta Péteri*). Lajos Ágoston formálně potvrdil 3. února 1918 ředitelství pomocných úřadů uherského královského ministerstva domu u nejvyššího dvora, že převzal šlechtický diplom a příslušné přílohy. Totéž 10. února 1918 učinil také Pál Auspitz.²⁶⁾

Později se dočkalo povýšení do uherského šlechtického stavu také více osob slovanské národnosti. Dne 17. března 1908 povýšil František Josef I. Nejvyšším rozhodnutím bezplatně do šlechtického stavu Jurije Treščece, dvorního radu zemské vlády v Bosně a Hercegovině, a jeho zákonné potomky s přídomek „*branjksai*“ (*de Branjksa*). Z chorvatské vesnice Branjksa pocházeli Treščecovi předci. Povýšení navrhlo uherské královské ministerstvo pro Chorvatsko, Slavonii a Dalmácii, které ocenilo jeho veřejná činnost a působení ve vyšších justičních funkcích, například roku 1891 byl jmenován prezidentem krajského soudu v Banja Luce. Treščec působil již od roku 1867 na vojenské hranici (I. banátský hraniční pluk), po univerzitních studiích v Záhřebu přesídlil roku 1881 do Bosny a Hercegoviny. V roce 1886 se stal rytířem Řádu Františka Josefa, roku 1898 obdržel Řád železné koruny III. třídy.²⁷⁾

Na základě Nejvyššího rozhodnutí uherského krále Karla IV. ze dne 2. ledna 1917 byl udělen baronát Stjepanu Sarkotićovi, generálovi pěchoty a zemskému šefovi Bosny a Hercegoviny, a jeho zákonným potomkům. Na základě Nejvyššího rozhodnutí uherského krále Karla IV. ze dne 9. června 1917 současně získal přídomek „*lovčeni*“ (*de Lovčen*). Povýšení Sarkotiče navrhl uherský královský ministr pro Chorvatsko, Slavonii a Dalmácii. Sarkotić byl oceněn jako zkušený velitel, který vedl první ofenzívu proti Srbsku jako velitel 42. zeměbrancecké pěší divize, krátce zastával úřad guvernéra na okupovaných srbských územích. Obdržel Leopoldův řád I. třídy, Řád železné koruny II. třídy a roku 1914 byl jmenován tajným radou.²⁸⁾

Do třetice můžeme uvést Otona Frangeše. Na základě Nejvyššího rozhodnutí uherského krále Františka Josefa I. ze dne 6. září 1916 povýšil uherský král Karel IV. listinou, datovanou ve Vídni 1. října 1918, do šlechtického stavu Otona Frangeše, jeho manželku Stefaniju Mariju, rozenou Hegedić, a jejich syny Ivana, Nikolu a Otona, přičemž jim udělil přídomek „*mitrovicai*“ (*de Mitrovica*) a upravené příjmení Franges. Frangeš coby sekční šéf bosensko-hercegovinské zemské vlády

²⁶⁾ MNL-OL, sign. K 20 – Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok, 1916, 1037. iktatószám.

²⁷⁾ MNL-OL, sign. K 20 – Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok, 1908, 442. iktatószám.

²⁸⁾ MNL-OL, K 20 – Király Személye Körüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok, 1917, 1400. iktatószám.

dohlížel na rozvoj lesnictví, hornictví a obchodu v chudé provincii. Osvědčil své bohaté vědecké zkušenosti z minulosti, kdy působil jako profesor na záhřebské univerzitě, a též jako národohospodářský odborník při chorvatsko-slavonské vládě. Po vypuknutí války uspořádal veřejnou sbírku na zaopatření dodávek potravin armádě, organizoval zajištění další zemědělské produkce na území Bosny a Hercegoviny. Původně byl stanoven poplatek za udělení šlechtictví ve výši 709 korun, ale po intervenci úřadů nebyla jeho úhrada vyžadována.²⁹⁾

Na základě výzkumu uherských nobilitačních listin a spisů pocházejících z 18., 19. a 20. století lze konstatovat, že vzhledem k odlišným dějinám a tradicím najdeme v někdejších Zemích Koruny svatoštěpánské, tj. ve vlastním Uherském království, Sedmihradském velkoknížectví a Chorvatsko-slavonském království, u aristokracie řadu jiných zvyklostí než tomu bývalo kupříkladu v Zemích Koruny české. Také celkové postavení aristokracie v uherské společnosti a počty jejích příslušníků nebyly s Českým královstvím, ani s jinými korunními zeměmi, srovnatelné. Uherští šlechtici ovládali drtivou většinu úřadů, včetně nejnižších, ještě na sklonku existence Rakousko-uherské monarchie, chod a osud státu byl plně v rukách této vrstvy.

Na druhou stranu můžeme prohlásit, že díky začlenění Uher do habsburského středoevropského soustátí nalezneme v nobilitačních procesech stejné formální postupy jako v rakouských a českých zemích. Úřadování během povyšování do šlechtického stavu se v Uhrách řídilo v podstatě stejnými zvyklostmi jako jinde v říši. V Uhrách se kromě rytířského titulu vyskytovala totožná šlechtická hierarchie s Předlitavskem. Také v Uhrách se řešily problémy s přijímáním šlechticů se zahraničními kořeny do řad domácích šlechtické obce jako kupříkladu v Čechách či na Moravě. Na závěr se ještě můžeme pozastavit u jazykové otázky, kde se přece jen uplatňovala uherská specifika. Až do poloviny 19. století se v nobilitačních písemnostech zásadně užívala latina, teprve v souvislosti s národním obrozením se zavedla maďarština. V období rakouské vojenské vlády (1849–1860) se samozřejmě upřednostňovala němčina, jenže tehdy se vyskytlo uherských nobilitací poskrovnu. Ačkoliv každý z posledních habsburských panovníků ovládal maďarštinu, korespondence došlá z Budapešti musela být často vídeňským úředníkům překládána do němčiny.

²⁹⁾ MNL-OL, K 20 – Király Személye Kőrüli Minisztérium Levéltára – Elnöki iratok, 1916, 1581. iktatószám.

ZUSAMMENFASSUNG

ADELSANGELEGENHEITEN IN DEN BESTÄNDEN DER UNGARISCHEN NATIONALARCHIVS

Die Aristokratie war in der Geschichte des Ungarischen Königreichs ein sehr aktiver politischer, gesellschaftlicher und kultureller Faktor. In diesem Land gab es sehr viele Adelige, vergleichbare Verhältnisse konnten nur noch im polnisch-litauischen Staat verzeichnet werden. Der dortige Adel erwarb seine außerordentliche Stellung im Jahre 1222 dank der Goldenen Bulle von Andreas II., die ihm umfangreiche Vorrechte zu Ungunsten der Stellung des Königs einräumte. Die Angehörigen des Herrenstandes mussten keine Steuern abführen, nicht im Ausland kämpfen, der König durfte Ausländern weder Güter verleihen noch ihnen Ämter anvertrauen, und schließlich hatten die Adligen sogar unter bestimmten Bedingungen das Recht auf Widerstand gegen den Herrscher.

Zu den ältesten ungarischen Adelsgeschlechtern gehören die Orssich, Vay, Forgách, Thoroczkay, Bánffy, Bethlen, Kálnoky, Nemes, Esterházy, Batthyány, Károlyi oder Sztáray. Im Laufe der Zeit unterteilte sich die ungarische Aristokratie in die Magnaten (weltliche und geistliche) und den Niederadel. Die meisten der Familienschriftstücke der Aristokraten werden bis heute vom Ungarischen Landesarchiv, seit 2012 Teil des sogen. Ungarischen Nationalarchivs, geschützt und verwaltet. Das Landesarchiv war aus Verdienst des Palatins Miklós (V.) Graf Pálffy de Erdőd im Jahre 1756 entstanden. Bevor das neue Archiv nach Buda umzog, hatte es sich zunächst in Preßburg (heute Bratislava) befunden.

Archivalien mit einem Bezug zur Aristokratie finden wir namentlich im Archiv der Ungarischen Hofkanzlei, im Archiv der Siebenbürgischen Hofkanzlei, im Archiv der Ungarischen Statthaltereie, im Archiv für die Zeit des Absolutismus, im Archiv des Palatins, im Archiv des Landesgerichts, und schließlich auch in den einzelnen Familienarchiven. Bestandteil des Archivs der ungarischen Hofkanzlei ist die sehr bedeutende Büchersammlung Királyi Könyvek, in die in den Jahren 1527–1918 sämtliche Nobilitierungen, Privilegien, Donationen oder Amtsverleihungen eingetragen wurden. Der gleiche Bestand enthält in der allgemeinen Registratur auch Hunderte von Nobilitierungsakten. Nach dem Österreich-Ungarischen Ausgleich (1867) wickelte das Königlich Ungarische Ministerium am Allerhöchsten Hoflager die Nobilitierungsprozesse ab. Seine Schriftstücke stellen 320 Bücher und 843 Aktenkartons dar. Zu den größten Familienarchiven, um die sich das Ungarische Landesarchiv kümmert, gehören die Schriftstücke der Geschlechter Esterházy, Károlyi, Batthyány, Zichy, Széchényi, Festetics, Teleki und Forgách.

■ Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

NOBLE AFFAIRS IN THE COLLECTIONS OF THE HUNGARIAN NATIONAL ARCHIVES

The aristocracy was a very active political, social and cultural factor in the history of the Kingdom of Hungary. There were a great number of nobles in this country, with comparable numbers perhaps only in the Polish-Lithuanian state. The local aristocracy gained an exceptional standing in the year 1222 due to the golden bull of Andrew II, which granted them extensive privileges at the expense of the King's position. Members of the aristocracy did not have to pay taxes or fight abroad, the King could not grant properties or offices to foreigners, and above all the nobles even had the right to oppose the ruler under certain circumstances.

The oldest Hungarian families include the houses of Orssich, Vay, Forgách, Thoroczkay, Bánffy, Bethlen, Kálnoky, Nemes, Esterházy, Batthyány, Károlyi and Sztáray. Over time, the Hungarian aristocracy was divided into magnates (secular and spiritual) and the lower aristocracy.

The majority of family documents from aristocrats are today still preserved and managed by the Hungarian Provincial Archives, since 2012 part of the Hungarian National Archives.

The Provincial Archives were created thanks to the Palatine Count Miklós V Pálffy de Erdőd in 1756. Before the new archive moved to Buda, it was first based in Pressburg (today Bratislava).

We can find archival materials related to the aristocracy primarily in the Archive of the Hungarian Court Office, the Archive of the Transylvanian Court Office, the Archive of the Hungarian Governor, the Archive for the Period of Absolutism, the Archive of the Palatine, the Archive of the Provincial Court, and also in individual family archives. The Archive of the Hungarian Court Office includes a highly significant set of Királyi Könyvek books, into which all nobilitations, privileges, donations and granting of functions were recorded in the years 1527–1918. This same collection contains hundreds of nobilitation files in the general register. After the Austro-Hungarian Compromise (1867), nobilitation processes were dealt with by the Hungarian Royal Ministry of the house at the highest court. Its documents comprise 320 books and 843 cartons of files. The largest family archives the Hungarian Provincial Archives take care of are the documents of the houses of Esterházy, Károlyi, Batthyány, Zichy, Széchényi, Festetics, Teleki and Forgách.

■ Překlad Artlingua, a. s.

DISKUSE DISKUSSION DISCUSSION

**O (NE)IDEALIZOVANÉ MINULOSTI, FRUSTRUJÍCÍ PŘÍTOMNOSTI
A SVĚTLÝCH ARCHIVNÍCH ZÍTRČÍCH**

„Žijeme v éře permanentní změny,“ prohlásil Ivo Šulc, jeden z účastníků jednoho diskusního panelu plzeňské celostátní archivní konference v roce 2019.¹⁾ Tohoto panelu (diskutujícími byli kromě Šulce i Zdeněk Martínek a Petr Tesař) jsem se na žádost jeho „architektky“ Michaely Zemánkové aktivně účastnil, údajně jako konzervativní archivář jednoho konzervativního archivu. I průběh panelové diskuse však ukázal, že není pravda jedno ani druhé.

Přesto na ta Šulcova slova často myslím, v posledním období prakticky každodenně. V běžné archivní práci, v diskusích s kolegy okresními, oblastními, zemskými, specializovanými i národními. Bez ohledu na biologický i „profesní“ věk, pohlaví či vzdělání se shodujeme v tom, že žít po staru možné není. To ostatně vyplynulo i z již zmiňované konferenční panelové diskuse „progresivního“ a „konzervativního“ křídla tuzemského archivnictví, v níž si nikdo z účastníků archivní minulost nijak neidealizoval. Nová metodika zpracování archiválií, moderní standardy jejich zpřístupňování, archivy jako veřejnosti otevřené a vstřícné paměťové instituce s propracovanými informačními systémy, vždyť kdo by tohle nechtěl?

Jenže i hezké vize je potřeba naplňovat konkrétní prací. Implementace nových Základních pravidel (NZP) není nejjednodušší, vznikají nové pořádací a informační systémy a moduly, jedna obsáhlá metodika stíhá druhou. Jejich tvůrci i konzultanti pracují s vysokým nasazením a produktivitou práce, na pracovních setkáních i v diskusích se často nezkrotitelně trumfují v tom, co by bylo ještě možné vylepšit a jak co nejlépe vyřešit i ty nejmarginalnější detaily, aby byli všichni archiváři všech archivů zcela spokojeni. A tak my ostatní, ne úplně zasvěcení, někdy kroutíme hlavami nad požadovanou hloubkou archivního popisu, nad záležitostmi vymezování původců, nad evidencí a popisem archivních entit. S podobnými pocity pak sledujeme i vystoupení archivních vizionářů na konferencích či workshopech.

¹⁾ Zprávy zpravodajů sekcí – 18. archivní konference v Plzni, ČAS v roce 2019. Ročenka České archivní společnosti, Praha 2020, s. 44.

Nezpochybňuji zde jejich motivaci, nasazení a odbornou erudici, to ani náhodou! Přednášejí nám bezpochyby lidé, kteří vědí, o čem mluví. Jenže přednášejí tak, jako by informovali podobně osvícené, jako by diskutovali na svých kolegiích či v pracovních týmech. A to je pro nás, neangažované posluchače, logicky demotivující až frustrující. A jsem přesvědčený, že pokud bude stále narůstat nepochopení a frustrace nás neosvícených, dopředu to celé tak úplně snadno nepůjde. Nová PEvA, CAM, ELZA, NZP III, NAP atd., to jsou totiž systémy určené primárně nikoliv pro ony vizionáře a plánovače, ale naopak pro ty stále více frustrované, kteří svými stesky dokáží spolehlivě nakazit i některé své nadřízené.

Chápu je a rozumím tomu. Základním úkolem archivů je ukládání archiválií a péče o ně. Nejde tedy zdaleka pouze o jejich zpřístupňování, naopak. Masivní zaměření posledních let na implementaci NZP bere čas a energii, která schází jinde. Je to stejné jako s tím nešťastným covidem: přemíra péče o „covidové“ pacienty a odkládání neakutní a hlavně preventivní o ty ostatní se bezpochyby někde v budoucnu projeví, obávám se, že negativně. V archivnictví třeba zanedbáváním péče o původce a oblast jejich spisové služby, již tak katastrofální. I to je odpověď na mnohé námitky těch frustrovaných, kteří jsou vizionáři vyzýváni, aby se tedy také více do aktivit pracovních skupin zapojili, když se cítí odstrčení a nevyslyšení.

Nacházíme se ve fázi permanentních změn, které vyžadují úzkou specializaci a obrovské nasazení těch, kteří je vytvářejí a prosazují. I tak „konzervativní“ archivář, jako jsem možná já, tyto změny vítá a podporuje. Mnohdy však nerozumí jejich urputnosti, resp. zatvrzelosti jejich aktérů. Zpravodaj shora zmiňovaného konferenčního panelu Martin Štindl prohlásil, že archivy „*konečně získávají základy pro budování informačních systémů, jimiž nás předbíhá a omračuje „srovnatelné“ tuzemské knihovnictví*“.²⁾ Jsem rád, že to mnou zvýrazněné slovo dal alespoň sám do uvozovek, protože srovnávat tyto dva typy paměťových institucí je stejné jako srovnávat zpracování archivního a knihovního fondu: prostě nebe a dudy. To přece nemůže být tou přidanou hodnotou, které chceme dosáhnout. A že by výsledky práce kolegů knihovníků na poli informatiky byly ve srovnání s archiváři zase až tak extrémně omračující?

Stejně jako můj kolega Jakub Mírka se domnívám, že české archivnictví pluje správným směrem, jen je třeba citlivě zacházet s kormidlem. Chápu, že se z různých důvodů spěchá, a těm důvodům nakonec snad i rozumím. Archivnictví nemohlo zůstat informačním skanzenem, ale takovým již chválabohu dávno není a vracet se do minulosti nehodlá. Jde jen o důkladné konsenzuální promyšlení změn a zajištění jejich realizovatelnosti v čase, prostoru a s lidmi, které máme k dispozici. Jde především o spoustu neangažovaných kolegů a kolegyní, které je potřeba motivovat. A samozřejmě i o ty, kteří jakékoliv změny a priori odmítají

²⁾ Zprávy zpravodajů sekcí – 18. archivní konference v Plzni, ČAS v roce 2019. Ročenka České archivní společnosti, Praha 2020, s. 44.

dopředu a které je třeba přesvědčit. A tohle si musí vizionáři a plánovači českého archivnictví prostě uvědomit, čím dřív, tím líp.

„*Začátky jsou vždy těžké,*“ odtušil nedávno další můj kolega Jan Edl, shodou okolností moderátor na počátku zmiňovaného konferenčního panelu. Ano, klíčové změny probíhají paralelně, permanentně, je jich mnoho a všechny se sešly tak nějak najednou, ještě v době ne úplně nejšťastnější pro celou naši společnost. Nervozita v archivářské obci, a to si prosím zkusme nezastírat, je tomu úměrná. Třeba za rok budeme v jiné situaci, všechno nové bude fungovat a nalezne patřičné pochopení. Bude však třeba hodně trpělivosti, naslouchání, vysvětlování, pochopení, zdravého selského rozumu a citlivé manipulace s kormidlem. Jen nerozdělená a nefrustrovaná archivářská komunita má totiž naději uspět a do budoucna vytvářet hodnoty, které budou smysluplné a zároveň i společensky akceptovatelné a prestižní.³⁾ Věřím, že to české archivnictví zvládne, a přeji mu nejen ony světlé zítřky, ale především úspěšný, byť obtížný rok 2021!

■ Karel Řeháček

POHLED Z JINÉ STRANY

Ačkoliv se nepovažuji za vizionáře a plánovače, který bez ohledu na zbytek archivářského světa prosazuje další a další metodiky a nutí archiváře učit se programovat,¹⁾ ráda bych na příspěvek kolegy Řeháčka reagovala. Důvody jsou tři.

Za prvé: s těmi plánovači a vizionáři se znám, spolupracuji s nimi, pohybuji se v jejich světě, rozumím tomu, co a proč dělají, a nemám problém jim slušnou a korektní cestou oponovat, pokud cítím, že je to potřeba. Za druhé: při své práci, která mimo jiné spočívá v účasti na pracovní skupině vytvořené k vývoji aplikace ELZA a v koordinaci zavádění Základních pravidel 2015 a aplikace ELZA v Moravském zemském archivu v Brně, používám nezřídka selský rozum a rovněž empatii k archivářům, které zmiňované permanentní změny zneklidňují. A konečně za třetí: od roku 2017, kdy jsme s kolegou Řeháčkem při večerním posezení v Rožmitále pod Třemšínem²⁾ poprvé vedli debatu o důležitosti poznámkového aparátu v úvodech archivních pomůcek, uběhla již spousta času, který mě naplnil přesvědčením, že ačkoliv nemáme v mnohém stejný pohled na věc, umíme se vyslechnout, korigovat své názory a hlavně vést konstruktivní debatu.

Stojaté vody archivnictví podle mého názoru narušila jak Základní pravidla pro zpracování archiválií, tak vznik nové pořádací aplikace. Vznikla situace, kdy jsme schopni se mezioblastně brát jako konkurenti a rivalové, kdy i v rámci jednotli-

³⁾ Blíže k tomu viz též Karel Řeháček, *O klopytajících archivářích a návratu ke kořenům*, Archivní časopis, 64, 2, 2014, s. 188–189.

vých oblastních archivů vznikají křídla zarytých odpůrců a naopak plánovačů, jak je nazývá kolega Řeháček. Opravdu tomu tak musí být? Říkám si, co s námi udělá metodika Centrálního archivního modulu, na které se ale podíleli zástupci všech archivů? Taky budeme hlasitě, tradičně spíše v kuloárech a pohostinských zařízeních, do archivního světa křičet, že je to celé špatné? A je vůbec možné, aby to bylo špatné, když na tom všichni spolupracovali, když se tentokrát v každém oblastním archivu našel nějaký ten „plánovač“? A není právě úkolem plánovačů nová pravidla a metodiky obhájit u svých kolegů a hlavně jim pomoci s jejich pochopením a uváděním do praxe?

A ptám se dál. Jak se k přijetí nových základních pravidel, nových pořádacích systémů, nových metodik staví oblastní ředitelé, tedy hlavní garanti jejich uvádění do praxe? Diskutují spolu o těchto tématech? Zajímají se o účast svých podřízených na projektech? A dokáží dát svým vyslancům dostatek podpory a srozumitelný vyjednávací mandát? Jako obyčejná archivářka státního okresního archivu dobře vím, jak nutné je cítit oporu ve svém vedení.

Dovolím si nesouhlasit s tvrzením kolegy Řeháčka, že „*bez ohledu na biologický i 'profesní' věk, pohlaví či vzdělání se shodujeme v tom, že žít po staru možné není*“. Hlasy volající po absolutní stopce progresu už sice nepřevažují, ale stále je potřeba s takovými archiváři pracovat. Charakterizují je slova: „*Ale my jsme zvyklí to dělat takto.*“ Stejně jako je nutné umět pracovat s archiváři, kteří důrazně říkají, že nejsou cvičené opice (tohle často znělo na již zmíněném večerním posezení v Rožmitále). Snad nejjednodušší je spolupráce s archiváři, kteří vystupují s požadavkem: „*Řekněte nám, co máme dělat, a my to uděláme.*“ A do toho máme archiváře, které nejvíce limituje práce na počítači. Patří sem často ti dříve narození, u nichž se tyto limity dají mnohdy očekávat.

Poslední kategorií, jak ji vidím já, jsou lidé, kteří sice něco chtějí, ale rozhodně ne to, co se právě děje. Často od nich zaznívá: „*Takto to dělat nejde*“. Bohužel zaznívá jen to A, ale následné B, to jest návrh jiného řešení, které by stálo za diskusí a promyšlením, už neslyším. A právě tyto hlasy беру jako maření úsilí těch, kteří vynakládají opravdu hodně energie a času na přetavení vizí a plánů v realitu. A co je nejvíc zajímavé a vlastně zároveň nepřekvapivé? Tyto názory slyším od lidí, kteří Základní pravidla pro zpracování archiválií z roku 2015 neovládají a v pořádacích programech neppracují. Že by klasická ukázka strachu z neznámého?

Z výše popsaneho stavu bych mohla být frustrovaná, ale nejsem. A důvod je jediný. Za ty více než tři roky, co se věnuji aplikaci novinek v Moravském zemském

¹⁾ Neúčastnila jsem se tvorby žádné metodiky a zvládnou maximálně hromadné změny v Excelu, přesto jsem schopná metodiky používat a tvořit archivní popis v elektronickém systému pro zpracování archiválií.

²⁾ Vědecká konference „*Brdy. Historie – krajina – lidé*“, Rožmitál pod Třemšínem, 14. a 15. listopadu 2017.

archivu v Brně, vidím snahu mnoha archivářů pochopit komplikovanost dnešních systémů a cítím jejich podporu. Právě tato skupina „bezejmenných“ kolegyň a kolegů mi dodává potřebnou sílu, abych mohla pokračovat a neupadala do pocitů marnosti příliš často. Na druhou stranu chápu frustraci jiných „bezejmenných“ kolegyň a kolegů, jak o nich píše kolega Řeháček. Je mi líto, že nedostávají potřebnou podporu, motivaci a pomocnou ruku. Pokud jsou hozeni do víru noviniek a očekává se jejich plné zapojení, něco skutečně není v pořádku. Lze klást vinu opravdu jen vizionářům a plánovačům?

Uvědomuji si, že oblast zpracování, využívání a zpřístupňování archiválií je jen částí toho, co se v archivech musí vykonávat a nutno říct, že podíl této činnosti v archivní praxi je bohužel stále menší. O to víc je nutné pracovat efektivně. Cestu vidím mimo jiné ve specializaci archivářů v jednotlivých oborech působnosti archivu. Z praxe ve vyškovském archivu vím, že běžným uživatelům ELZA, PEvA, GINIS, NAP stačí pro jejich práci v těchto systémech základní dovednosti, na které jsou proškoleni. Je však nutné, aby měli stálou podporu, to znamená, aby se měli možnost v případě nejasností na koho obrátit. S jednoduchými věcmi přímo na svém oddělení, se složitějšími ke zkušeným metodikům s bohatou praxí. Právě podpora a motivace jsou hlavními prvky, které mohou frustraci bezejmenných kolegyň a kolegů odstranit.

Karel Řeháček píše o „*masivním zaměření posledních let na implementaci nových základních pravidel*“. Je to již více než sedm let, co základní pravidla vyšla. Zajímalo by mne, kolik z těch let bylo v oblastních archivech věnováno skutečné implementaci a kolik jejich odmítání a odkládání na dobu, až budeme mít vhodný nástroj, bez něž je nelze používat? Věřím tomu, že ti archiváři, kteří již nyní mají nová základní pravidla zažitá a umí s nimi pracovat při tvorbě archivního popisu a popisu původce, nebudou mít problém ani s novým systémem, jakým je Centrální archivní modul. Neznám zatím metodiku, ale vím jistě, že archivářům v Moravském zemském archivu v Brně poskytneme dostatečnou podporu pro její pochopení. Stejně jako se to děje s aplikacemi GINIS, PEvA, ELZA a NAP.

Přimlouvám se za to, aby základní pravidla byla opravdu Základní, nekladla na archiváře nepřiměřené nároky, nebyla příliš doslovná, svazující a detailní. Na druhou stranu je naprosto nutné, aby pravidla fungovala, ideálně s minimem zásadních změn, v delším časovém horizontu. Není možné propojovat informace napříč systémy, aniž bychom nedodržovali určité standardy. Svým způsobem závidím těm klidným, kteří nevidí význam v zavádění elektronických systémů a digitalizaci v archivnictví. Já se klidná necítím. Pokud totiž neprokážeme svoji schopnost efektivně a uživatelsky přívětivě zpřístupňovat archiválie v online prostředí, těžko budeme před ministerstvem vnitra obhajovat nutnost podpory (materiální i lidské) i pro jiné archivní činnosti, než je spisová služba. A na tu nás tolik potřeba není.

Není však na místě končit pesimisticky. Pořád máme možnost zbavit se frustrace a společnými silami překonat pro nás tak složité, ale zároveň nesmírně zájímavé období. Já věřím tomu, že to zvládneme!

■ Michaela Zemánková

K DISKUSNÍM PŘÍSPĚVKŮM M. ZEMÁNKOVÉ A K. ŘEHÁČKA

Využívám (či pro někoho možná zneužívám) postavení vedoucího redaktora Archivního časopisu k tomu, že mohu na poslední chvíli vložit pár řádků do již hotového čísla a reagovat tak několika větami na shora uvedené příspěvky. Myslím, že oba autoři jsou v podstatě ve vzájemné shodě (s jemnými nuancemi) a ve svých příspěvcích reflektují pochybnosti archivní obce o stavu, ve kterém se české archivnictví (nejmě to státní, ale nejen to) již léta nachází. Ačkoliv se oba snaží vyznít optimisticky a volí velmi smířlivá a přívětivá slova, nelze si nevšimnout jistého rozladění nad současnou situací. A tak když si Michaela Zemánková mimo jiné položila otázku, jak se k přijetí základních pravidel staví ředitelé státních archivů (neboť státní archivy jsou v našem prostředí natolik dominantní, že jejich postoj je klíčový), tak jsem si to svévolně vyložil jako určitou výzvu. Pokusím se tedy přednést několik stručných poznámek k oné rozmrzelosti archivářů. Snad tím inspiroji k debatě další kolegy.

Jsem přesvědčen o tom, že české archivy žijí již druhé desetiletí v určitém paradoxu, ostatně tento stav připomíná situaci celé české společnosti. Naším hlavním problémem již nejsou hmotné statky, tedy materiální zabezpečení archivů, byť to samo jistě není dokonalé a zcela dořešené, ale především jistá bezradnost nás samých nad sebou. Absence dlouhodobých vizí, neujasněné postavení archivů ve společnosti, nejasné a často protichůdné reakce na rychle se měnící svět, to a mnoho dalšího je v našem každodenním životě zřetelné. Zkrátka jako bychom nevěděli, proč děláme to, co děláme a to nás mate a trápí.

Odtud podle mého pramení ona v diskusních příspěvcích zmíněná frustrace. Obava z nového je silně násobena skutečnou frustrací z nejasného, neboť novinky samy o sobě sice mohou být nepříjemné, ale jistě se dají dobře překonat kombinací vůle, vysvětlování a obecně sdílených principů a cílů. Ale naše cíle zřetelné nejsou a na těch v mlhavém oparu možná ani nepanuje shoda. Tak např. nevíme, co všechno má takový archiv dělat a k jakému účelu si jej společnost vydržuje, respektive jak se tento účel za posledních padesát let proměnil. Jak velkým mixem úřadu, paměťové instituce a chráněné dílny má (státní) archiv být? V jakém poměru mají být v našem každodenním archivním životě tři základní archivní činnosti (tzv. trojí „péče“, tedy předarchivní, archivní a postarchivní?)¹⁾ To abych jmenoval aspoň několik málo z podstatných otázek, na které bychom měli intenzivně hledat odpověď.

Aktuálním a velmi důležitým tématem k zamyšlení je především profese archiváře jako taková, neboť současný pracovník v archivu nemůže kvalitně pokrýt ani

¹⁾ K teorii o trojí péči, jakožto základní činnosti archivu se hlásím osobně, bohužel jsem ji zatím nedokázal dopracovat do odborného textu. V SOA Praha s těmito termíny (předarchivní péče, archivní péče a postarchivní péče) běžně pracujeme, nicméně je zřejmé, že pro ostatní archiváře je takový koncept nezvyklý. Děkuji za pochopení.

polovinu z toho, o čem se obecně předpokládá, že rutinně ovládá. Např. kvalitní výkon jedné z trojí péče je sám o sobě velmi náročnou činností, kterou již nelze s úspěchem kombinovat s ničím dalším. Namátkou z praxe – jazykově vybavený odborník na raně novověkou paleografii jen marní svůj talent během předarchivní péče, kvalitní předarchivář je naopak z pořádání archivních fondů často nešťastný a zručný a výkonný uživatel ELZY při psaní odborného textu potí krev, marní týdny pracovní doby a stejně je výsledek nepoužitelný, k publikování to není. K tomu všemu by měl ideální archivář být současně ajťákem, právníkem i ekonomem (a aspoň trochu i údržbářem a technikem). Jenže to už právě nejméně těch posledních dvacet let není možné, respektive jde jedno na úkor všeho ostatního. Ne že by si nemohl každý archivář pro zpestření odskočit na chvíli k něčemu, co jej potěší a oblaží jeho duši, ale dominantně by měl dělat to, co rutinně zvládá, v čem je dobrý a neustále se vzdělává a zlepšuje. Debata o tomto fenoménu je ale v začátcích a zejména bez domýšlení důsledků. Jen náátkou, silná specializace si může vynutit zásadní přepsání mapy archivů, neboť nelze všude mít specialisty na všechno a navyšování stavu je na dlouhá léta vyloučeno. A jak se pružně specializovat v době platnosti zkostnatělého a rigidního zákona o státní službě? Jsme připraveni na opuštění územního principu členění archivů?? Co je dnes provenienční princip???

Za takového rozpoložení myslí, kdy požadavky zvenčí násobně rostou, zatímco lidské zdroje v archivech docházejí, si troufám si říct, že byla nová základní pravidla většinou archivní obce odzívána, a všichni byli přesvědčení o tom, že „akceptaci a implementaci“ vyřeší a zejména praxi zunifikuje nový software. Jenže nevyřešil, ale spíš zkomplikoval. Software není jeden, ale nejméně dva, každý archiv si do něj vkládá svoje know-how, vnucuje (samozřejmě nepřímo) svoje řešení druhým, aniž by o tom vedl s jinými archivy diskusi (možná by totiž zjistil, že žije dlouhá léta v odborném bludu), a v podstatě licoměrně čeká, že jiný archiv si tam vloží svoje historické zátěže, čímž svůj přístup legitimizuje. Je nabíledni, že toužebně očekávaná unifikace archivního zpracování je pryč. Můžeme sice filigránsky cizelovat popisy jednotlivých položek základních pravidel a aplikovat to stejně krasodušně do pořadacího sw, ale naprostá většina archivářů o tom přemýšlet nechce a o takový postup nestojí. Naopak, je zklamaná, že se i banality řeší složitě, dlouho a nesrozumitelně a výsledek není neměnný. O tom, že jsme nesrozumitelní nejen pro laickou, ale v mnoha ohledech i pro odbornou veřejnost, by se dal napsat dlouhý samostatný příspěvek. Za takové situace pak není těžké být frustrovaný, zvláště, obchází-li kolem čínský virus.

Možná Vám zde chybí dopověď na Michaelinu otázku, jak se k tomu staví jednotliví ředitelé státních archivů. Já vlastně nevím... Jsem ale velmi rád, že se zde začalo diskutovat. Doufám proto, že moje stručné (možná neotesané) vyjádření probudí další debaty. Neboť jedině když spolu budeme otevřeně hovořit na libovolné archivní téma, je možné se posunout, leccos vyřešit nebo naopak odmítnout a všechny frustrace, včetně té z již téměř roční klauzury celé společnosti se ctí zvládnout.

■ Daniel Doležal

ZPRÁVY NACHRICHTEN REPORTS

**METODICKÉ VZDĚLÁVÁNÍ ZAMĚSTNANCŮ
STÁTNÍHO OBLASTNÍHO ARCHIVU V PLZNI**

Systematické vzdělávání archivářů a dalších odborných zaměstnanců Státního oblastního archivu (SOA) v Plzni je zaměřeno především na jeho prohlubování podle § 107 zákona č. 234/2014 Sb., o státní službě, ve znění pozdějších předpisů (ZSS). Jeho cílem je odborný a osobní rozvoj státních zaměstnanců v jimi vykonávaných oborech služby. Rozsah vzdělávání vychází z výsledku služebního hodnocení státních zaměstnanců a je formulován stanovením individuálních cílů pro jejich další osobní rozvoj. Obdobně probíhá i vzdělávání zaměstnanců, kteří pod ZSS nespádají, tedy např. konzervátorů. Vzdělávání je v SOA v Plzni upraveno služebním předpisem ředitele č. 6/2018 z 20. dubna 2018, kterým jsou stanovena jeho pravidla.

Individuální vzdělávání probíhá na základě potřeb a priorit SOA a jeho zaměstnanců. Jeho hlavní základnou je individuální účast na vybraných školeních či seminářích, případně samostudium určené problematice. Významnou pomocí při organizaci individuálního vzdělávání se v poslední době staly mj. i celostátní archivní konference, které jsou organizovány v odborných sekcích. Zejména poslední konference konaná na jaře 2019 v Plzni je z hlediska dalšího vzdělávání využitelná ideálně, neboť jednání všech odborných sekcí byla zaznamenána a právě tyto záznamy umožňují prohloubení odborného vzdělávání i v případech těch zaměstnanců, kteří se z různých důvodů konference nemohli zúčastnit.

Mnohem významnější složkou je však vzdělávání kolektivní. To má v SOA již letitou tradici, ovšem po přijetí ZSS přece jen nabylo jiného významu, zejména v oblasti metodického školení v oboru služby archivnictví a spisová služba, v němž je zařazena většina jeho zaměstnanců.

I. Organizace kolektivního vzdělávání

Kolektivní vzdělávání je v SOA v Plzni plánováno koncepčně a na konci každého kalendářního roku probíhá jeho hodnocení. Většinu kolektivních vzdělávacích akcí si SOA zabezpečuje svými zaměstnanci v roli školitelů, pouze některé vzdělávací akce mají celostátní charakter s externími školiteli. Těchto akcí se obvykle účastní pouze vybraní zaměstnanci SOA, kteří pak získané poznatky předávají v rámci interního vzdělávání svým kolegům. Takto probíhala např. školení k Národnímu ar-

chivnímu portálu či k pořadacímu software ELZA. Jelikož SOA v Plzni nedisponuje dostatečným školicím zázemím s možností připojení účastníků na síť, využívá k hromadným školením tohoto typu školicího střediska Studijní a vědecké knihovny Plzeňského kraje, s níž dlouhodobě spolupracuje.

Kolektivní vzdělávání je realizováno ve dvou základních blocích. Na jaře se konají metodická školení zpracovatelů archiválií a posuzovatelů archivních pomůcek se členy odborné komise ředitele SOA pro metodiku zpracování archiválií. Na těchto školeních, která probíhají zpravidla na čtyřech pracovištích SOA, si zpracovatelé a posuzovatelé vyměňují zkušenosti týkající se problematiky evidence a zpracování archiválií, tvorby a posuzování archivních pomůcek a nových trendů a požadavků v těchto oblastech. Na základě připomínek a dotazů, které jsou diskutovány i při jednáních zmíněné komise, se reviduje či zpřesňuje interní metodika či se vydávají metodická doporučení prostřednictvím pravidelných informací z jednání komise.

Podzimní část kolektivního vzdělávání zaměstnanců SOA v Plzni je součástí tradičních seminářů západočeských archivářů, které se konají na různých místech Plzeňského a Karlovarského kraje a kdy je odbornému vzdělávání v oblasti metodiky tzv. předarchivní péče, zpracování archiválií a jejich ochrany věnováno jedno dopoledne. Zpočátku byl tento metodický blok organizován volně na základě aktuálně nastolených problémů či požadavků vzešlých z jarních metodických školení, v roce 2017 byla přijata nová koncepce, která spočívá v zaměření metodického bloku na jedno nosné téma. V roce 2017 se jednalo o skartační a mimo-skartační řízení, v roce 2018 se archiváři zaměřili na problematiku kontrol výkonu spisové služby a v roce 2019 na výběr archiválií z hlediska jejich obsahu.

Základem metodických bloků jsou úvodní příspěvky, které danou problematiku zasadí do širšího legislativního rámce a zaměří se na podstatné záležitosti. Následuje řízená diskuse, během níž vystoupí předem dohodnutí zástupci vnitřních organizačních jednotek SOA se svými zkušenostmi, a na ni navazuje diskuse spontánní, během které se k problematice mohou vyjádřit všichni přítomní. Pozitivem metodických bloků je rovněž přítomnost zvaných archivářů či jiných odborníků z ostatních archivů, tradičně z Národního archivu či ze Státního oblastního archivu v Praze, ale i odjinud (Archiv města Plzně, Podnikový archiv Plzeňského Prazdroje, Podnikový archiv Sokolovské uhelné, Archiv hlavního města Prahy, Archiv bezpečnostních složek atd.).

Metodické bloky jsou organizovány odbornými komisemi ředitele SOA v Plzni, prozatím se jednalo především o komisi pro předarchivní činnost a péči o archiválie, jejíž členové během nich aktivně vystupují a především zaznamenávají veškeré diskusní podněty, připomínky, dotazy či postřehy. Na některé je možno reagovat přímo během bloku, jiné jsou diskutovány na jednáních komise a její doporučení se k zaměstnancům dostávají formou zápisů či prostřednictvím dalších školení. V budoucnu se podle obsahu zaměření metodických bloků počítá s účastí dalších odborných komisí ředitele SOA.

II. Hlavní témata metodických bloků v letech 2017–2019

Jak již bylo uvedeno, obsahem metodických bloků uplynulých tří seminářů západočeských archivářů byly skartační a mimoskartační řízení (v Chebu v roce 2017), kontroly výkonu spisové služby a řízení o přestupcích (v Bublavě v roce 2018) a výběr archiválií z hlediska jejich obsahu (v Nepomuku v roce 2019). Následující text sumarizuje obsah těchto bloků a přináší i zajímavé postřehy z diskuse, která k projednávaným tématům následovala. Toto shrnutí je důležité nejen pro zaměstnance SOA v Plzni, ale mohlo by být přínosné rovněž pro archivářky a archiváře dalších veřejných či soukromých archivů.

Cheb 2017 – skartační a mimoskartační řízení

Na začátku metodického bloku zazněly čtyři úvodní příspěvky. V prvním z nich se zástupce ředitele SOA v Plzni Karel Řeháček zabýval legislativním rámcem výběru archiválií a jednotlivými etapami tohoto procesu. Na něj navázal metodik SOA v Plzni pro elektronická skartační řízení Miroslav Eisenhammer příspěvkem o výběru archiválií v digitální podobě a o Národním archivním portálu, vedoucí Státního okresního archivu (SOkA) Tachov Jan Edl vyzdvihl aktivní úlohu archivářů během přípravy a realizace skartačního řízení a vedoucí SOkA Karlovy Vary Milan Augustin a karlovarská archivářka Simona Pelcová zprostředkovali přítomným své zkušenosti z aplikace metodických školení původců.

Na úvodní referáty poté navázaly příspěvky reflektující zkušenosti jednotlivých pracovišť. Diskutující se v nich zabývali mj. významem metodické podpory původců ze strany archivářů, byť tento způsob jejich kultivace archivům neplyne přímo ze zákona a je časově velmi náročný. Pozitiva i negativa hromadných metodických setkání původců z okruhu obcí prezentovala na příkladu SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně jeho vedoucí Radka Kinkorová s tím, že ani tato setkání některé obce nepřimějí ke zlepšení nakládání s písemnostmi. Vedoucí SOkA Tachov J. Edl uvedl, že podle jeho zkušeností výsledky školení jednoznačně závisejí spíše na osobnosti jednotlivých starostů a že ani elektronická spisová služba nevede ve všech bodech uživatele k důslednosti. Se zajímavou zkušeností vystoupil vedoucí SOkA Cheb Karel Halla, který přítomné seznámil s existencí interní databáze původců, kde jsou evidována data o skartačních řízeních a kontrolách i dohodnuté termíny na splnění některých úkolů, což napomáhá návaznosti spolupráce a důslednosti. Archivářka SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích Markéta Járová se ve svém diskusním příspěvku věnovala kvalitě zpracování skartačních návrhů, které se mnohdy neobejdou bez přímé účasti zaměstnanců archivu, kteří zde sami provádějí výběr archiválií. R. Kinkorová k tomu následně dokonce uvedla, že pokud má být skartační řízení zdárně zrealizováno, vytváří nezřídka skartační návrh archiváři sami. Diskutováno bylo i přetížení pracovníků malých obcí administrativními úkoly, kdy archivářka Veronika Brožková ze SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích navrhovala spíše vstřícnost archivářů před postihy, což dle jejího názoru vede ve výsledku ke zlepšení a zefektivnění spolupráce a následně k získání

většího množství archiválií archivem. Její názor podpořila i Markéta Šinknerová ze SOkA Rokycany, která doporučila způsob spolupráce nazvaný „*archivnictví s lidskou tváří*“, který zejména u malých obcí vede k lepším výsledkům. Zástupce 1. oddělení SOA v Plzni Michal Peleška na příkladu Léčebny tuberkulózy a respiračních nemocí v Janově rovněž doporučil při posuzování skartačních návrhů vstřícnost.

Ve spontánní diskusi zdůraznil moderátor metodického bloku K. Řeháček klíčovou úlohu kvality personálního obsazení spisoven původců, od něhož se pak odvíjí veškerá spolupráce. R. Kinkorová se zamyslela nad perspektivou spolupráce se soukromoprávními původci, kteří jsou podle jejího názoru v současné době upozadováni. Podle ředitele SOA v Plzni Petra Hubky však může tato spolupráce probíhat pouze na bázi dobrovolnosti ze strany těchto původců. M. Šinknerová a J. Edl se v této souvislosti zmínili především o činnosti spolků, o kterých je možno důležité informace získat právě na obecních úřadech či u obecních kronikářů.

Bublava 2018 – kontroly výkonu spisové služby a řízení o přestupcích

V úvodu metodického bloku zazněly tři úvodní příspěvky. V prvním z nich se K. Řeháček věnoval legislativnímu vymezení kontrolní činnosti archivů, M. Eisenhammer kontrolám elektronických systémů spisové služby a právnička SOA v Plzni Ivana Houšková se zabývala řízením o přestupcích.

K. Řeháček ve svém vystoupení mj. zdůraznil, že kvalitní kontrole musí předcházet její důkladná příprava a že neméně důležité je rovněž zajištění důkazů a formální i věcná správnost vypracovaného protokolu. M. Eisenhammer konstatoval, že i při kontrole elektronických systémů spisové služby se kontrolující vždy zaměřuje jen na určitou část činnosti, kterou daný úřad pomocí elektronického systému spisové služby vykonává, a že je třeba, aby původci používali takový elektronický systém spisové služby, který splňuje národní standard. Informoval přítomné o existenci metodického návodu k postupu při kontrolách elektronických systémů spisové služby, který vydal Národní archiv.

Následoval diskusní panel s předem připravenými příspěvky reflektujícími zkušenosti jednotlivých pracovišť. Archivářka Milada Čermáková ze SOkA Sokolov se sídlem v Jindřichovicích seznámila přítomné s průběhem a výsledky kontroly obce Královské Poříčí, kde archiv využil taktiky pomáhat i trestat. S. Pelcová ze SOkA Karlovy Vary se věnovala kontrole obce Boží Dar, po níž došlo k dlouhotrvajícímu odvolacímu sporu. Vedoucí chebského SOkA K. Halla upozornil na problém fluktuace zaměstnanců úřadů i výměny starostů, z čehož pak následně vyplývá i neznalost jejich vlastních spisových a skartačních norem a jejich používání. Jeho tachovský kolega J. Edl provedl analýzu kontrol, které v letech 2017–2018 vykonalo jeho pracoviště a po jejichž ukončení byly prakticky všechny kontrolované osoby postíženy pokutami do výše 20 000 Kč. Konstatoval, že přestože probíhají metodická školení, nebylo při srovnání výsledků kontrol s lety minulými zaznamenáno žádné zlepšení. S postupem uplatňovaným v SOkA Domažlice se sídlem v Horšovském Týně ve svém příspěvku seznámila přítomné jeho vedoucí R. Kinkorová.

Do plánu kontrol jsou tam obvykle zařazovány obce, u nichž nedochází k provádění skartačních řízení. Obce vybrané ke kontrole jsou o této skutečnosti v předstihu informovány. Popsala, jakým způsobem probíhá příprava na kontrolu a jaké kroky tato příprava obsahuje. Rozdílným způsobem postupuje ve výběru kontrolovaných obcí SOkA Klatovy, jehož zaměstnankyně Šárka Valinová vysvětlila, že kontroly probíhají dosud převážně u malých obcí, které jsou kontrolovány v abecedním pořadí. Na začátku kalendářního roku jsou příslušné obce pomocí předběžného oznámení upozorněny na to, že byly ke kontrole vybrány. Vedoucí SOkA Plzeň-jih se sídlem v Blovicích Petra Martínková popsala problémy z kontroly jedné nejmenované obce, kde její vedení dlouhodobě pracuje pod tlakem osobních a příbuzenských vztahů, což se následně odráží ve všech sférách činnosti úřadu, tedy i ve výkonu spisové služby. Archivářka V. Brožková ze SOkA Plzeň-sever se sídlem v Plasích seznámila přítomně s tematickými body, na které se její pracoviště zaměřuje při kontrolách škol. Uvedla, že kvalitu vedení spisové služby nejvýrazněji ovlivňují vlastnosti osoby, která práci vykonává, a že mnohé odpovědné pracovnice jsou v tomto ohledu zcela nekompetentní. Vedoucí SOkA Rokycany Hana Hrachová shrnula zkušenosti svého pracoviště s kontrolami a uvedla, že si archiv díky kontrolám vytvořil přehled o stavu vedení spisové služby na velkých i malých obcích okresu.

Archivářka 1. oddělení SOA Pavla Karásková sumarizovala kontrolní činnost oddělení, kde v posledním roce proběhlo několik kontrol na krajských úřadech v Plzni a Karlových Varech. Při kontrolách na krajských úřadech se kontrola specializuje na předem vybraný odbor úřadu a zaměřuje se nejen na ukládání a označování dokumentů, ale i na způsob používání elektronické spisové služby a na to, do jaké míry jsou zodpovědní pracovníci se systémem obeznámeni a jak ho dokážou využívat v praxi. Poslední příspěvek plánované diskuse přednesl Jan Vaňata z 3. oddělení SOA, který se v něm věnoval kontrolám u akreditovaných soukromých archivů a problematice komerčních spisoven. Kontroly u těchto subjektů probíhají v oblasti evidence správy, ochrany a využití archiválií, předmětem kontroly jsou ale zároveň i stavebně technické, prostorové, bezpečnostní, materiální a personální podmínky pro péči o archiválie a jejich ochranu.

V závěru vystoupili jako hosté se svými zkušenostmi Matěj Trepěš a Jiří Bernas z Národního archivu a Lucie Jedličková ze SOkA Rakovník, kteří přítomně západočeské archivářky a archiváře seznámili s kontrolní praxí na svých pracovištích. Po jejich vystoupeních byla otevřena generální diskuse, kde zazněly mnohé podnětné připomínky a dotazy. Zajímavý byl především dotaz S. Pelcové, který se týkal podoby zprávy o odstranění nedostatků. Diskutující se dotazovala, co všechno by měla zpráva obsahovat a jak postupovat, pokud archiv sice zprávu obdrží, ale ta je z jeho pohledu nedostačující.

Nepomuk 2019 – výběr archiválií z hlediska jejich obsahu

V úvodu metodického bloku s mírně provokativním názvem *Když dva dělají totéž...* zazněly příspěvky K. Řeháčka a M. Eisenhammera, kteří se zabývali archi-

váliemi v analogové i digitální podobě a kritérii jejich výběru na základě archivní legislativy a metodik. Následoval oddíl příspěvků, které se věnovaly jednotlivým původcům či jejich skupinám. Archivářka S. Pelcová ze SOKA Karlovy Vary se zaměřila na výběr archiválií u obcí, což bylo přínosné pro většinu přítomných zástupců SOKA. R. Kinkorová, J. Edl, K. Řeháček a archivář 1. oddělení SOA Jakub Bartoš se zabývali původci se složitou organizační strukturou, kde se na výběru archiválií podílejí jak archiváři 1. oddělení SOA, tak příslušných SOKA.

V příspěvcích byly akcentovány např. Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových, katastrální a pozemkové úřady, hasičský záchranný sbor či krajské správy a údržby silnic. Pravidla vzájemné spolupráce při výběru archiválií u těchto a dalších podobných původců byla v SOA přijata k prosinci 2017 a zohledňují především časové předěly „samostatnosti“ krajských a okresních pracovišť. Na závěr oddílu vystoupili I. Houšková a K. Řeháček s krátkým exkursem na téma výběru archiválií z dokumentů obsahujících utajované skutečnosti.

Zkušenosti ze SOA v Praze následně účastníkům metodického bloku zprostředkovala archivářka SOKA Rakovník L. Jedličková, o delimitacích archiválií do Archivu bezpečnostních složek promluvila v zajímavém příspěvku Xenie Penížková a podněty Národního archivu z oblasti výběru archiválií prezentoval M. Trepeš.

V následné diskusi vystoupil K. Řeháček s názorem, že výběr archiválií je vysoce odbornou činností, v níž se odráží nejen dobrá znalost původce, ale i zkušenosti archivářů. Problémy při výběru představuje dle jeho názoru i rozdílné hodnocení dokumentů ze strany původců a archivářů. Zatímco původci mají tendenci posuzovat dokumenty z pohledu jejich aktuální úřední hodnoty, archivář musí vybírat pouze dokumenty s trvalou dokumentární (historickou) hodnotou. K tomu mu však mnohdy nepomohou ani spisové plány původců, ani příloha č. 2 k zákonu č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (AZ). Ta totiž hovoří pouze o dokumentech, které musejí být vždy předloženy k výběru, nikoliv vybrány. Navíc i zmiňovaná příloha předkládané dokumenty poměrně relativizuje, když hovoří např. o dokumentaci „významných staveb“ či dokumentech, které obsahují „zásadní informace“. AZ tedy v příloze č. 2 specifikuje povinnost původce dokumenty předložit, ovšem archivář má právo na výběr z nich. Z toho důvodu bude výběr archiválií vždy výsostně subjektivní záležitostí závislou především na osobnosti archiváře.

Jako druhý se do diskuse přihlásil vedoucí 5. oddělení SOA Jakub Mírka, který se jako zemědělsko-lesnický archivář ve své praxi běžně s výběrem archiválií setkává, s názorem, že s rostoucím časovým odstupem od doby vzniku dokumentů se často mění i pohled na jejich význam. Není proto výjimkou, že dokumenty, které v rámci skartačních řízení na základě spisových a skartačních plánů zařazujeme mezi bezvýznamné a označujeme skartačním znakem „S“, jsou právě těmi, které s odstupem několika set let o daném původci a době jejich vzniku vypovídají nejlépe. Doporučil tedy při posuzování skartačních návrhů zohlednit i toto hledisko. Zároveň vyslovil naději, že v rámci digitálních skartací nebude hrát v budoucnu roli kapacita úložných prostor, a tak vznikne větší vůle k přebírání i těchto zdánlivě

bezvýznamných dokumentů. Na jeho podnět reagoval K. Řeháček poznámkou o tom, že i z tohoto důvodu by měl být archivář také historikem a měl by se snažit posoudit historickou hodnotu dokumentů z pohledu delšího časového úseku. Téma uzavřel ředitel SOA P. Hubka slovy, že konečný výběr archiválií v rámci skartačního řízení je věcí archiváře, který vždy volí individuální přístup, a že skartační znaky jednotlivých dokumentů jsou pro archiváře pouze orientační.

Diskuse se poté stočila k problematice dokumentů vznikajících z činnosti obcí. Tachovská archivářka Markéta Novotná uvedla, že původci mnohdy dokumenty stanovené zákony vůbec nevytvářejí, a jako příklad uvedla zápisy z jednání finančních či kontrolních komisí obcí. Archivářka Archivu města Plzně Jitka Janečková položila dotaz, zda by nebylo vhodné, aby byly spisové a skartační řády a plány obcí schvalovány místně příslušnými archivy. Na to odpověděla karlovarská archivářka S. Pelcová, která poukázala na skutečnost, že každá obec má možnost při tvorbě vlastního spisového a skartačního řádu možnost použít vzorový, doporučený ministerstvem vnitřní. Zároveň upozornila, že v komentáři ke vzorovým spisovým plánům se uvádí, že změny skartačních znaků oproti vzorovému plánu musí obec konzultovat s archivem.

Další diskusní téma se týkalo přebírání digitálních souborů archivy v mimoskartačním řízení a způsobu jejich předávání Národnímu digitálnímu archivu (NDA). S dotazem na toto téma se na přítomné kolegyně a kolegy obrátila archivářka 1. oddělení SOA Ludmila Novotná. Metodik SOA v Plzni pro elektronická skartační řízení M. Eisenhammer doporučil předat NDA jakoukoliv nahrávku, kterou archivy na libovolném nosiči dat obdrží. Na dotaz reagoval i přítomný archivář Národního archivu J. Bernas, který informoval o tom, že NDA počítá do budoucna s tím, že převezme veškeré digitální dokumenty, které v rámci skartačních nebo mimoskartačních řízení jednotlivé archivy na nosičích dat převzaly. Ujistil přítomné, že NDA nezáleží na formátu jednotlivých souborů, které budou touto formou přebírány, protože si přijaté soubory do příslušných vhodných formátů převedou pracovníci NDA sami.

III. Shrnutí a výhled do budoucna

Dosavadní zkušenosti s kolektivním odborným vzděláváním zaměstnanců SOA v Plzni jsou velmi pozitivní a archiv bude v těchto aktivitách zcela určitě pokračovat i v dalších letech. Na rok 2020 bylo z logiky věci připravováno téma zpracování archiválií, které se nabízí nejen z hlediska procesní posloupnosti (výběr-zpracování-zpřístupnění), ale i proto, že se zpracovatelé archiválií v současné době aktuálně seznamují s pořádacím softwarem ELZA, který SOA v Plzni začal využívat. Od 1. ledna 2020, kdy končí veškeré výjimky z nových základních pravidel, tak budou archivářky a archiváři SOA získávat zkušenosti, které budou následně reflektovat nejen na jarních metodických školeních, ale především budou výsledky

své téměř roční práce prezentovat na podzimním semináři západočeských archivářů v roce 2020.

Soustavným teoretickým i praktickým vzděláváním státních zaměstnanců se nejen naplňuje úmysl zákonodárce a díkce zákona, ale především získávají státní zaměstnanci nové a v praxi využitelné odborné kompetence v mnoha oblastech jejich oboru služby. Velice pozitivní je i skutečnost, že si potřebné informace dokážou na vysoké odborné úrovni předávat sami navzájem, čímž se zcela přirozeně rozvíjí nejen kolegiální spolupráce, ale také mezilidské vztahy v celém archivu.

■ Milada Čermáková – Karel Řeháček

OTEVŘENÉ ARCHIVY. KONFERENCE „OFFENE ARCHIVE“ VE STASI-ZENTRALE V BERLÍNĚ V ROCE 2019

V prvních listopadových dnech roku 2019 při příležitosti 30. výročí od pádu zdi („*Mauerfall*“, jak říkají Němci) a spolu s tím i komunistické diktatury v bývalém východním Německu se Berlíně konala konference s vypovídajícím názvem „**Offene Archive**“ a na příznačném místě, nikde jinde než v místě obřího komplexu bývalého centrálního sídla Ministerstva pro státní bezpečnost DDR (*Ministerium für Staatssicherheit*), obávané Stasi (viz obr. č. 1).¹⁾ Z původně subtilní centrály čítající jednu stavbu v roce 1950, kdy bylo nechvalně známé ministerstvo založeno, vyrostl postupně extrémně rozsáhlý areál 52 budov, v němž v dobách největšího rozmachu pracovalo na 7 000 zaměstnanců z celkových přibližně 90 000 přímých pracovníků Stasi v rámci celé DDR. Uzavřený areál tak změnil charakter celé berlínské čtvrti Lichtenberg. Za zmínku stojí samotný údaj o celkovém počtu pracovníků Stasi na její centrále. Mezi zničenými dokumenty, které sama Stasi na konci své existence destruovala, byly také sumární materiály týkající se centrály včetně přehledů pracovníků. Odhady počtu zaměstnanců na centrále tak byly učiněny zejména na základě počtu upečených (centrála Stasi měla vlastní pekárnu) a odebíraných housek v rámci jednoho pracovního dne s ohledem na usuzované průměrné množství zkonsumované jedním člověkem.

Hlavní konferenční místnost tvořila 1. patro budovy domu č. 22, kde v dobách existence Stasi zasedali její vysocí důstojníci a slavili zde také svá důležitá výročí a události (viz obr. č. 2). Hned naproti tomuto domu se pak nacházela budova,

¹⁾ Text je výstupem výzkumného projektu „*Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*“ (kód: VI20192022125) realizovaného v rámci Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015–2022 (BV III/1–VS) Ministerstva vnitra.

Obr. 1.
Část z komplexu Stasi v Berlíně

v níž sídlil samotný ministr pro státní bezpečnost, jímž byl téměř po celé období existence Stasi Erich Mielke (ministrem v letech 1957–1989). Komplex centrály Stasi je dnes sídlem Spolkového pověřence pro dokumenty Stasi (*Bundesbeauftragte für die Stasi-Unterlagen*) včetně centrálního pracoviště Archivu dokumentů Stasi (dále jen Archiv BStU). Jeho ambicí je současně být místem osvěty o diktatuře a odporu a vzdělávacím místem pro demokracii.

Za zmínku stojí některé obecné statistické údaje vážící se k tomuto archivu.²⁾ Archiv BStU uchovává včetně materiálů regionálních pracovišť celkem 111 běžných kilometrů archiválií, z toho přibližně 40 % materiálů je uloženo na berlínské centrále. Z celkového počtu dochovaných 111 km bylo 51 km archivováno již samotnou Stasi, dalších 60 km bylo nalezeno v neuspořádané podobě v kancelářích

²⁾ Statistiku archiv zpřístupňuje na svém webu zde: <https://www.bstu.de/ueber-uns/bstu-in-zahlen/#c2391>.

Obr. 2.
Haus 22,
Stasi-Zentrale. Berlín.
Vyobrazení z doby existence
Stasi

pracovníků Stasi. Tyto dokumenty byly pořádaný ze strany Archivu BStU a nyní je z tohoto počtu zpracováno a zpřístupněno cca 91 %. Zcela zvláštní a unikátní část dochované dokumentace však představuje nebývalé množství dokumentů zničených ze strany Stasi, které ovšem byly v podobě zdestruovaných útržků dochovány a na jejichž obnově archiv dlouhodobě pracuje. O rekonstrukci těchto materiálů budu podrobně hovořit o několik odstavců níže.

Od počátku existence archivu v roce 1990 k datu 30. června 2019 bylo archivu adresováno neuvěřitelných 7 263 501 žádostí o vyhledání, respektive nahlédnutí do archiválií, z toho bylo 3 282 078 žádostí podaných ze strany občanů! To představuje průměrný počet přes 100 000 žádostí ze strany občanů ročně a celkově kolem 240 000 žádostí za jeden kalendářní rok. Archiv BStU je přitom schopen dodat údaje i o vývoji badatelského zájmu. Zatímco ještě v roce 2011 a 2012 bylo podáno přes 80 000 žádostí ze strany občanů, v letech 2013–2015 se počty pohybovaly mezi 60 000–70 000 a v letech 2016–2018 poklesly na číslo mezi 45 000–49 000 žádostí.

Tato na české poměry udivující čísla ovšem korespondují s obdobně překvapujícím celkovým počtem zaměstnanců Archivu BStU (centrála včetně poboček) ve výši 1 440 osob (k 1. lednu 2019)!

Archiv BStU také připravil a v roce 2018 nově otevřel první stálou výstavu „*Einblick ins Geheime: Die Ausstellung zum Stasi-Unterlagen-Archiv*“. Jde o velmi kvalitně a poutavě připravenou výstavu, která seznamuje nejen s dějinami Stasi a některými příběhy bezpráví a perzekuce z doby DDR, ale představuje i způsob úřadování Stasi včetně podoby relativně sofistikovaného kartotéčního systému.

Obr. 3.
Prosklený archivní regál,
výstava Einblick in Geheime

Návštěvník má možnost podívat se také do typických archivních regálů s uloženými různorodými materiály Stasi, které jsou na výstavě instalovány v prosklené průhledné formě (viz obr. č. 3).

Archiv BStU se ovšem vyznačuje v globálním měřítku ojedinělým specifikem, o němž byla během konference řeč a které si dovoluji předřadit před samotný referát o jednotlivých příspěvcích. V okruhu archivnictví Archiv BStU realizuje **celosvětově unikátní proces zpětné rekonstrukce ohromné masy dokumentů zničených zaměstnanci Stasi** v přechodové době na konci existence DDR ještě před ustavením nového demokratického režimu. Zničeny přitom nebyly pouze dokumenty svědčící o bezpráví realizovaném ze strany Stasi či které by mohly odkrývat identitu osob, nýbrž ničeny byly také materiály z běžné administrativní agendy Stasi.

Tyto destrukce se děly jak na centrále, tak i na pobočkách Stasi v jednotlivých Bezircích. Užívány byly se masivně skartovačky (stoupy), materiály se ale také pářily a využívala se pro jejich destrukci také voda. Jedna z důležitých občanských iniciativ v této přechodové době přitom byla, že občané postupně začali obsazovat úřadovny Stasi právě se záměrem zejména zabránit jejím zaměstnancům v těchto nelegálních destrukcích.

Ohromující jsou sumární čísla. Celkově se dochovalo 15 300 pytlů s dnes ještě určitým způsobem rekonstruovatelnými útržky (materiálu bylo však zničeno nepoměrně více, toto je však počet pytlů, v jejichž případě materiál umožňuje potenciální rekonstrukci). V každém pytlí se nachází něco mezi 30 000–40 000 útržky,

kteřé odpovídají cca 2 500–3 500 stranám materiálu. Celkem se jedná o přibližně 400–600 milionů útržků, které odpovídají cca. 40–55 milionům stran, které se nachází v těchto pytlích se zničenými dokumenty Stasi.

K roku 2020 se přitom podařilo archivu zrekonstruovat v poměru k enormnímu objemu zdestruovaných materiálů jen velmi malé množství. Manuálně byl zrekonstruován materiál z přibližně 500 pytlů, přičemž bylo poskládáno něco málo přes 1,5 milionu stran. V jiných zdrojích jsem přitom narazil na výpočet, že při 30 lidech, kteří by na skládání pracovali, by trvalo 600–800 let, než by materiál byl kompletně poskládan.³⁾ V předcovidové době se přitom skládání útržků věnovalo podstatně méně osob (souhrnně činí nedávno posílený celý tým zabývající se manuální rekonstrukcí těchto materiálů 10 lidí), čili výsledný počet let by byl ještě podstatně vyšší.

Tento stav vedl k tomu, že se postupně začaly rodit úvahy o tom, že je třeba hledat jiné cesty, jak materiál v dohledné či alespoň dohlednější době zrekonstruovat a zpřístupnit veřejnosti.

Archiv BStU započal **manuální rekonstrukci** – byť to zní trochu bizarně, ale i tak asi můžeme říci – *archiválií* od roku 1995 (za významného využití imigrantů do Německa). V roce 2000 pak přišlo od Spolkového sněmu politické zadání, které vyzvalo k hledání nových cest, jak materiály Stasi rychleji zrekonstruovat a zpřístupnit veřejnosti. Toto zadání vyústilo v roce 2007 do započetí s novou metodou rekonstrukce, a totiž s **virtuální rekonstrukcí zničených dokumentů**. Zatímco manuální rekonstrukce pokračuje, a to v případě větších útržků (jednou či maximálně dvakrát přetržené stránky), paralelně do praxe zaváděná nová virtuální rekonstrukce je aplikována na menší dílky. Pro virtuální rekonstrukci přitom archiv začal využívat program s případným názvem **ePuzzler**, jež vyvinul speciálně pro tento účel Fraunhofer Institut für Produktionsanlagen und Konstruktionstechnik IPK.⁴⁾ Software byl pilotně spuštěn a testován v Archivu BStU. Během 4 let v letech 2013–2016 tímto způsobem bylo zpracováno 23 pytlů a zrekonstruováno celkem cca 91 000 stran materiálu. Proces je tedy relativně pomalý. Sice se jednalo o pilotní testovací fázi, ukázaly se však konkrétní problémy zejména při skenování materiálu. Skener neměl potřebnou výkonnost. Zpracování obrazu nebylo dostatečně kvalitní, přičemž věrnost barevné reprodukce se musela po skenování opětně detailně ověřovat. Problémy také nastávaly v případech, kdy bylo písmo originálu již vybledlé.

³⁾ Brisante Stasi-Akten sollen rekonstruiert werden. Die Welt. Elektronicky zveřejněno 27. 12. 2012. Dostupné na webu: <https://www.welt.de/geschichte/article112249081/Brisante-Stasi-Akten-sollen-rekonstruiert-werden.html>.

⁴⁾ K aktuálnímu vývoji softwaru *srv.* webové stránky institutu: <https://www.ipk.fraunhofer.de/geschaeftsfelder/automatisierungstechnik/fachabteilungen/maschinelles-sehen/zentrale-fue-aktivitaeten-der-abteilung-maschinelles-sehen/virtuelle-rekonstruktion/automatisierte-virtuelle-rekonstruktion-der-zerrissenen-stasi-akten/>.

Z toho důvodu se rozhodl BStU celý proces a využívané technologie podstatněji upravit. Vyvinuli vlastní nový skener speciálně pro účely virtuální rekonstrukce zničených dokumentů. Ve spolupráci se jmenovaným Fraunhofer Institut für Produktionsanlagen und Konstruktionstechnik IPK pak BStU ve své režii hodlá implementovat nový systém a proces virtuální rekonstrukce, který by měl být podstatně efektivnější a měl by celý proces rekonstrukce podstatněji zrychlit (projekt nese název *vReko-Projekt* – tedy „virtuelle Rekonstruktion zerrissener Unterlagen des Ministeriums für Staatssicherheit“). Postupně se procesy ustálily tak, že se manuálně rekonstruovalo cca 10 % z celku rekonstruovaného materiálu. Toto procento v poslední době mírně narůstá. Ovšem pokud se archivu podaří zavést efektivnější proces virtuální rekonstrukce a digitalizace, předpokládám, že se naopak podstatně sníží, respektive zvedne se podíl virtuálně rekonstruovaných materiálů.

Je zajímavé, že ePuzzler postupně získává další místa svého uplatnění. Jedním z nich je rekonstrukce materiálů zničených při zřícení Městského archivu v Kolíně nad Rýnem. Začíná se ale využívat také i mimo archivy u „živých“ původců. Mezi nimi jsou to například některé německé celní a finanční úřady, které ePuzzler aplikují pro rekonstrukci zničených důkazních materiálů. Institut ale vyvíjí i zcela nový nástroj pro rekonstrukci zničených bankovek, který by měl být posléze nasazen v centrální Německé Spolkové bance.

Dovolím si zmínit ještě několik poznámek zajímavých jak pro praxi archivů, tak i pro oblast archivní teorie a metodologie. Výsledný kompletní originál ve smyslu fyzicky složené stránky dokumentu je v Archivu BStU uchovávan pouze v případě manuální rekonstrukce, kdy jsou k sobě jednotlivé díly fakticky slepeny (za využití maximálně levné a rychlé varianty, nejsou využívány žádné japonské papíry a podobně, což by při takto ohromném kvantu materiálu nebylo finančně naprosto únosné). V případě virtuální rekonstrukce k takovému fyzickému složení nedochází. Jedná se skutečně pouze a jenom o virtuální složení. Jednotlivé fyzické dílky nejsou k sobě fyzicky přikládány. Ovšem děje se to, že jsou během tohoto procesu archivního zpracování útržky přeskládány z pytlů do kartonů a přitom je přesně evidováno, v jakém kartonu se ten který útržek nachází. Je tedy do budoucna možné – byť se obecně již nepočítá s tím, že se bude s originálními útržky fyzicky dále pracovat – se k příslušnému útržku v jeho fyzické listinné podobě vrátit, a to na úrovni evidenční jednotky kartonu.

Z výše řečeného je zřejmé, že společně s virtuální rekonstrukcí probíhá také proces digitalizace takto rekonstruovaných materiálů. Naopak v případě manuálního skládání je k digitalizaci přistoupeno pouze v některých případech.

Obohacuje se navíc archivní terminologie, když se ve slovníku archivářů vžilo nové sousloví „*Archivsack puzzeln*“, kdybychom přeložili sice otrocky, ovšem přilehavě: „*zpuzzlovat archivní pytel*“.

Za zmínku stojí i metodologie určující, jaké pytle budou (prioritně) vybírány pro rekonstrukci.⁵⁾ Jde o několik kritérií. Jednak je zohledňována důležitost příslušného útvaru v rámci Stasi, přičemž jsou upřednostňovány operativní složky s odůvodněním, že měly větší dopad ve vztahu k obětem (sledování...). Dále se

archiv snaží pokrýt veškerou činnost Stasi, tudíž jsou preferovány takové „pytle“, v nichž jsou materiály útvarů, od nichž se v nezničené podobě dochovalo jen velmi málo dokumentů. Nakonec jsou brány v potaz regionální dějiny. Více než polovina zničených dokumentů pochází z poboček Stasi v Bezircích, což má být zohledněno také při výběru regionálních útvarů Stasi a regionálních témat.

Pro archivní teorii je ale zajímavá vůbec také expozice celé situace: Ve výsledku jsou tedy totiž i tyto stoupami prošlé útržky dokumentů vlastně archiváliemi. Tedy v originálu zdestruovanými archiváliemi, které budou mít svůj zcelený – ovšem již neoriginální – analogon v digitální podobě.

Samotné strategické rozhodnutí o tom, že se zničený materiál bude rekonstruovat, přitom stojí na ideovém východisku, že občan má právo vědět, co o něm bylo vedeno za informace i v těchto zdestruovaných a stoupami prošlých materiálech. Rozhodnuto bylo přitom tak, že se bude rekonstruovat veškerý zničený materiál. Zde si dovoluji připojit závěrečnou metodologickou poznámku. Za pozornost totiž stojí, že se rozhodlo o kompletní rekonstrukci, a tedy také o kompletní archivaci dochovaných materiálů, které nikdy neprošly standardním skartačním řízením.

Musíme přitom jistě vzít v potaz, že Stasi sama již během své existence (ještě před masovou destrukcí v závěru své existence) realizovala ve své režii určitý výběr dokumentů včetně procesu jejich ničení. Souviselo to se specifickým způsobem úřadování, kdy – obdobně jako v případech soudů a obvyklého postupu „priorování“ spisů – byly materiály ukládány do spisovny, respektive „archivu“ (v rámci oddělení XII – *Zentrale Auskunft/Speicher*), ovšem nikoliv s cílem jejich trvalého „archivování“. Naopak, písemnosti byly průběžně opět „aktivovány“ a takové části spisů, které byly použitelné pro aktuální operativu Stasi, byly přejímány do dalších nově zakládáných složek.⁶⁾ Následně pak nepřevzatý „přebytečný“ zbytek z toho, co zůstalo z takto nově priorovaných částí spisů do nově vznikající dokumentace, byl ničen. Odhaduje se, že tímto způsobem došlo ke zničení přibližně 40 % dokumentace předané do jejich (ne)„archivu“. Celkem přitom bylo takto do centrálního „archivu“ Ministerstva pro státní bezpečnost v letech 1950–1989 předáno 672 840 případů (tyto ovšem mohly sestávat z vícera spisů).⁷⁾ K tomu je třeba při-

⁵⁾ K tomu srv. webové stránky Archivu BStU: <https://www.bstu.de/archiv/rekonstruktion/#c2377>.

⁶⁾ Srv. Roland Lucht, „Ablagen liquidieren – ‚spezifische‘ Vorgänge tragfähig gestalten“. *Schriftgutvernichtungen des MfS während der ‚Wende‘ und der Auflösungsphase der Staatssicherheit*. In: Dagmar Unverhau (ed.), *Hatte ‚Janus‘ eine Chance? Das Ende der DDR und die Sicherung einer Zukunft der Vergangenheit*, Münster 2003, s. 81–97, zde s. 81.

⁷⁾ *Zweiter Tätigkeitsbericht des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik – 1995*. Unterrichtung durch den Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, Drucksache, 13/1750, 29. 6. 1995, s. 63.

počíst materiály ukládané ve speciálním útvaru XII/01 vázící se k obecné kriminalitě. Dohromady to dává neuvěřitelný počet 1 389 993 případů. Přitom jeden případ mohl sestávat z několika spisů a tvořit i více balíků. Samozřejmě zde není přitom řeč o ohromném množství zničených dokumentů během závěrečného období existence Stasi před pádem komunistické diktatury.⁸⁾

Každopádně soubor dokumentů, který nakonec zůstal k dispozici ve stavu „po stoupě“, není materiál pročištěný standardním způsobem od dokumentů nedůležitých, s marginálním historickým významem, od duplicit, multiplicit atd. Je to „syrový materiál“, který by – pokud by v závěru existence režimu nedošlo k nelegálním destrukcím – zřejmě jinak vyžadoval určité redukce v rámci skartačního řízení, jak je ostatně zcela běžné a nezbytné (sic!) pro jakýkoliv novodobý materiál s datem vzniku minimálně po roce 1945, ale spíše ještě dříve.

Ukazuje se tak, že určité specifické dějinné okolnosti, jakou je například revoluce, válka a podobně, vedou často nejen k nevratným dokumentárním katastrofám a pramenným destrukcím, ale za jistých okolností mohou ústit naopak i k tomu, že určité části dochovaného materiálu, které by jinak byly bezcenné či jen s minimální hodnotou pro společnost, historický výzkum a společenskou paměť a vědomí, získají podstatně na významu. A to takovým způsobem, že je společnost ochotná do jeho rekonstrukce investovat velmi vysoké finanční prostředky, jak ukazuje ilustrativně právě příklad dokumentů nechvalně známé Stasi.

Podívejme se nyní již na samotný průběh konference pořádané pracovní skupinou „Otevřené archivy“ („*Offene Archive*“) v rámci Spolku německých archivářek a archivářů. Konference sestávala ze tří forem jednání. Vedle příspěvků pro celé plénum podstatnou část konference vyplnil tzv. Archivcamp. Jde o velmi inspirativní formu i pro české archivnictví, kdy se tematické složení několika paralelních sekcí určuje na základě zájmu účastníků konference, kteří jsou oslovováni již delší dobu před konáním setkání s tím, aby sami navrhovali témata a hlasovali pro ně. Během konference si pak účastníci zvolí, na jakých tematických skupinách chtějí participovat. Třetí formou byl kulatý stůl, jímž si dovolím otevřít následující referát o jednotlivých příspěvcích.

⁸⁾ O určitý výpočet objemu takto zničených dokumentů se pokusil například Roland Lucht, „*Ablagen liquidieren – ‚spezifische‘ Vorgänge tragfähig gestalten*, s. 81–97. Srv. také *Erster Tätigkeitsbericht des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik – 1993*. Unterrichtung durch den Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik. Deutscher Bundestag, 12. Wahlperiode. Drucksache, 12/5100, 11. 6. 1993, s. 42; *Zweiter Tätigkeitsbericht des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*, s. 114; Evelyn Grünspek – Gisel Haker, *Alle Verschlussachen vernichtet? Versuch einer Bestandsaufnahme für die Überlieferung des zentralen Staatsapparates der DDR*. In: Dagmar Unverhau (ed.), *Hatte „Janus“ eine Chance?*, Münster 2003, s. 113–129.

Tématem **pódiové diskuse** byla „**Kulturní a digitální otevřenost: Archivy v napětí mezi politikou sítě a kulturní politikou**“. Za velký úspěch považují, jaké složení účastníků diskuse se podařilo organizátorům zajistit. Vedle **Rolanda Jahna**, Spolkového pověřence pro dokumenty Stasi, to byl prof. **Gerald Maier**, prezident Zemského archivu Baden-Württemberg, jednoho z nejprogresivnějších německých zemských archivů, a nástupce penzionovaného Roberta Kretzschmara, předního německého archivního myslitele. Dále pak byli mezi diskutujícími dva vrcholní politici, a to **Erhard Grundl**, poslanec Spolkového sněmu, mluvčí pro kulturu poslanecké frakce Bündnis90/zelení, a **Martin Rabanus**, rovněž poslanec Spolkového sněmu a mluvčí pro kulturu a média poslanecké frakce SPD. K nim pak zasedla **Helene Hahnová**, členka prezidia německé Wikimedia, tedy první národní zemské organizace v rámci americké Wikimedia Foundation, provozující mezi jinými projekt Wikipedie.

Z diskuse, jež mohla být, dovolím si tvrdit, obsahově lépe připravena – na čemž nese svůj díl viny také zvolení profesionálního moderátora, který byl sice na obecné rovině schopen dovedně řídit diskusi, ale věcně se na archivním poli orientoval pouze povrchně, – upozorním pouze na podnětné momenty.

Roland Jahn mezi jiným vyzdvihl, že chce postavit Archiv BStU do centra činnosti úřadu Spolkového pověřence pro dokumenty Stasi. Archivy přitom vedle digitalizace a dalších projektů plní důležitou roli i v oblasti archivní pedagogiky. Ta je přitom také o tom učit se, jak se zachází s informacemi, kdo co napsal, za jakým účelem a podobně. Toto je přitom velmi aktuální právě dnes s ohledem na sílící fenomén fake news, dezinformací, manipulací atd.

Za zmínku stojí teze profesionálního politika Martina Rabanuse, a totiž že „*archivy mají méně poutavý image, než jakými ony samy skutečně jsou*“. To je bohužel fakt, který platí také pro české archivy. Vlastní prezentace archivů je pole, na němž by se archivy do budoucna měly angažovat mnohem více než dnes.

Ze slov Geralda Maiera bych vyzdvihl několik následujících. Archivy jsou kulturními a vědeckými zařízeními. V archivech nelze nahradit originály digitalizáty. Originály je třeba uchovávat. Hlavním cílem digitalizace je zpřístupnění originálů veřejnosti, přičemž úkolem archivů je nabídnout uživatelům co největší možnosti pro rešerše a vyhledávání informací. Dále je Maier přesvědčen, že nelze vše nahradit umělou inteligencí. Člověk a jeho intelektuální schopnosti jsou v archivu nenahraditelné. Digitalizaci samu o sobě nespátřuje jako nějaký podstatnější problém k řešení. Ovšem v souvislosti s ní se otevírá jiný problém. Maier zde správně podotkl, že čím více se digitalizuje a zpřístupňuje vzdáleným způsobem online, tím více se stává důležitějším a naléhavějším tématem ochrana údajů. Dalším problémem je ochrana autorských práv. Zde by mohla představovat řešení „*chráněná digitální badatelná*“ v archivu, která by například neumožňovala stahování digitalizátů a podobně.

Gerald Maier dále přišel s vizí, že se bude v archivech v budoucnu stále více uplatňovat strojové učení, konkrétně například strojové učení starých písem a jeho využití při transkripcích apod. Roland Jahn v této souvislosti podotkl, že by se

projekty vývoje různých softwarových nástrojů v této oblasti i jiných spadajících do oblasti vývoje nástrojů umělé inteligence využívané v archivech měly realizovat formou výzkumných projektů, přičemž jejich výsledky by měly být pak využitelné v celé archivní síti a měly by být dány k dispozici ostatním archivům.

Helene Hahnová hájila - z perspektivy Wikipedia a dalších projektů nikoli překvapivě - stanovisko maximálně možného otevírání archivního bohatství, a to i na rovině zavádění nových forem zpřístupňování archiválií. Na toto by se měly archivy do budoucna zaměřit.

Přejdeme nyní k představení obsahu některých z příspěvků, které na konferenci zazněly. **Dagmar Hovestädtová**, mluvčí úřadu Spolkového pověřence pro dokumenty Stasi, vyzdvihla, že v základu ideového záměru Archivu BStU stojí revoluční požadavek během „mírové revoluce („*friedliche Revolution*“), tedy východoněmecké obdoby české sametové revoluce, na zpřístupnění spisů Stasi veřejnosti. Zákon o dokumentech Stasi (tzv. *Stasi-Unterlagen Gesetz*⁹⁾) z konce roku 1991 v sobě přitom vtěloval snahu o vyvážení požadavku na transparentnost a otevřenost spisů Stasi a na druhé straně potřebu ochrany soukromí a osobních údajů. Hovestädtová přitom podtrhla nedávný trend, na který poukázala „Zpráva o archivech v rozšířené Evropské unii“ z roku 2005: „*Mění se společenská očekávání od archiváře ve 21. století jsou aktivována díky rostoucí irelevanci omezení daných místem, časem a médii ve „věku přístupu“ („the age of access“) umožněnému moderními informačními a komunikačními technologiemi. Tato fakta posilují očekávání občanů v oblasti svobodného přístupu k autentické informaci 24 hodin denně, sedm dní v týdnu, a to odkudkoli.*“¹⁰⁾ Jako další důležitý moment v oblasti otevírání přístupu k archiváliím spatřuje Hovestädtová fenomén tzv. „*participativního archivu*“, tedy takového archivu, který otevírá prostor badatelům pro participaci na činnostech archivu. Svým způsobem se tak jedná o decentralizovaný model péče o archivní prameny.

Lambert Kansy ze Státního archivu kantonu Basel-Stadt a **Martin Lüthi** ze Státního archivu kantonu St. Gallen představili **projekt budování digitální badatelny**. Pozoruhodné je, že v rámci tohoto projektu realizovali v archivech v St. Gallen, Basileji a Zürichu několik workshopů s uživateli archivů, během nichž se zaměřili na empirické šetření potřeb a požadavků badatelů shromažďovaných přímo od nich samotných.

Sebastian Bondzio z Univerzity Osnabrück prezentoval projekt v oblasti zpracování „big data“, v tomto případě **masových spisů Gestapa z oblasti Osnabrücku a okolí**. Konkrétně šlo o datové zpracování a vytěžení dochované kartotéky osna-

⁹⁾ Gesetz über die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik z 20. 12. 1991.

¹⁰⁾ *Report on Archives in the enlarged European Union. Increased Archival Cooperation in Europe. Action Plan.* Luxembourg 2005.

brückého Gestapa. Na základě sledování vývoje množství agendy a jejího charakteru identifikovali 4 fáze vývoje celého Gestapa, jež se vyznačovaly také odlišnými akcenty na různé druhy deliktů, sledovaných fenoménů a podobně. V rámci projektu vytvořili rovněž zajímavou digitální mapu (model), v níž zakreslili velmi přehledně množství výskytu Gestapem vyšetřovaných případů na příslušném území Osnabrücku a jeho okolí, a to podle jednotlivých čtyř jimi identifikovaných fází vývoje Gestapa. Během procesu zpracování a vytěžování dat využívali na technologické rovině masové skenování, dále pak OCR technologii, rozpoznání rukopisu a posléze relační databanky a nakonec geoinformace.

Alexander Czmiel z Berlínsko-Braniborské akademie věd představil některé projekty z oblasti **digital humanities** realizované na jmenované akademii věd. Zdůraznil přitom jednu obecně platnou zásadu, na kterou je často zapomínáno, což platí rovněž pro české prostředí. V oboru digitálních humanitních věd a digitalizačních projektů vůbec je klíčové realizovat takové digitální produkty, jež jsou co nejdéle udržitelné a s co nejméně následnými průběžnými náklady a investicemi, a to z toho důvodu, aby tyto produkty byly udržitelné i po konci realizace projektu a vyčerpání projektových financí. Jde mírně ironicky vyjádřeno o to, aby nenastal proces do češtiny obtížně přeložitelného pojmu s humorným podtónem, tzv. „**Wegarchivieren**“, tedy řekněme proces „odarchivace“ či „**dearchivace**“, kdy jednou shromážděná a digitálně uchovávaná data budou opětovně z digitálního prostoru mizet a nenávratně se ztrácet (neřku-li v momentě, pokud by byly originální listinné vstupy do digitalizace po zdigitalizování ničeny). Czmiel v této souvislosti uvedl tezi, že je třeba konstituovat nový pracovní profil, a to kurátor výzkumných dat, respektive obor péče o data. Tento profil by měl naplňovat člověk, který je přitom schopen rovněž programovat.

V jiném příspěvku byly prezentovány některé projekty v oblasti **virtuální reality uplatňované v archivech**. Za zmínku zde stojí například i reportérskou cenou v roce 2017 oceněný projekt virtuální reality „**Was wollten Sie in Berlin?!**“. Po nasazení brýlí je návštěvníkovi simulována působivá virtuální realita vyšetřované osoby vězněné ve vyšetřovací věznici Stasi Hohenhausen v Berlíně.¹¹⁾ Cílem je evokovat dnešnímu člověku prožitky a pocity osob vyšetřovaných Stasi a současně nátlakové metody užívané tajnou bezpečností.

Matthias Leitner představil oceněný a pozoruhodný projekt Bavorského rozhlasu **Ich, Eisner! 100 Jahre Revolution in Bayern**.¹²⁾ Projekt představující osobu Kurta Eisnera, levicového politika, který se po roce 1918 stal na krátko prvním bavorským premiérem. Projekt byl postaven tak, že Kurt Eisner vyprávěl „sám“ svůj

¹¹⁾ Krátké video z této virtuální reality dostupné na webu zde: <https://www.youtube.com/watch?v=ZKP54B0yu3M>.

¹²⁾ K projektu *srv.* <https://www.br.de/extra/themen-highlights/kurt-eisner-revolution-bayern-what-sapp-100.html>.

vlastní příběh, a to prostřednictvím aplikace Whatsapp. Uživatelé, kteří se do projektu chtěli zapojit, navázali komunikaci s „virtuálním“ Kurtem Eisnerem přes Whatsapp. Eisner s nimi pak komunikoval formou textových zpráv v simulovaném reálném čase posunutém o sto let nazpět do roku 1918-1919, tedy v době klíčových událostí spojených s pádem německé monarchie na konci 1. světové války a krátkého osamostatnění Bavorska pod Eisnerovým vedením až po atentát na Eisnera v roce 1919. Realizátoři projektu komunikovali se zapojenými uživateli Eisnerovým jménem nikoliv pouze hromadně rozesílanými textovými zprávami (průměrně 3 za den) včetně odesílání fotografií, videí i audio-dokumentů, ale také personalizovanou formou, kdy odpovídali na zprávy od uživatelů adresované Eisnerovi. V rámci projektu přitom Bavorský rozhlas spolupracoval s muzei, knihovnami a také archivy. Tyto instituce dodávaly rozhlasu materiály i know-how, které byly přetavovány do výsledné podoby komunikace přes Whatsapp. Během realizace projektu přišlo více než 30 000 zpráv od uživatelů. Nastaly přitom situace, kdy se například přihlásilo 30 školáků z jedné třídy během vyučovací hodiny, v níž se probíraly dějiny související s Kurtem Eisnerem. V těchto případech bylo třeba reagovat velmi operativně, aby se odpovědi mohly vyhodnotit již během vyučování. Přicházely ovšem i zprávy vulgární a dvakrát přišla zpráva obsahující slova „*Heil Hitler*“. Kuriózní zpráva dorazila od uživatele, který s odůvodněním, že ve škole právě píše seminární práci na téma Eisnerova věznění a po Eisnerovi přes Whatsapp žádal, aby mu poslal soudní protokoly. Realizátoři projektu se pak obrátili na archiváře, zda se protokoly v archivu dochovaly, aby je mohli dotyčnému zprostředkovat. Celkem se do projektu zapojilo více než 15 000 uživatelů, z toho 93 % přes Whatsapp, 6 % přes Telegram a 1 % přes Instagram, přičemž během realizace bylo zaznamenáno pouze 10 % odhlášení, což je velmi dobré číslo.¹³⁾

Rainer A. Klemke představil zajímavou aplikaci **BerlinHistory**.¹⁴⁾ Aplikaci financuje a koordinuje soukromý spolek, který ovšem přitom spolupracuje s různými paměťovými institucemi včetně archivů. V rámci aplikace člověk prochází Berlínem v různých časových vrstvách jeho dějin. Uživatel si může nechat zobrazovat údaje pouze k příslušné časové vrstvě. Jsou mu přitom prezentovány různé materiály (textové, foto, video, audio atd.) se vztahem ke konkrétním místům v Berlíně. Aplikace přináší rozhovory s očitými svědky, videa, zvukové nahrávky, historické fotografie k příslušným místům. Nabízejí také možnost virtuálně vstoupit do některých institucí v Berlíně, kam jinak návštěvník nemůže volně vejít.

V rámci Archivcampu pak byla otevřena různá témata, jako například Wikidata a archivy, informační chování uživatelů archivů, transfer vědění, vztah fenoménu

¹³⁾ Jen pro zajímavost uvádím i některé organizační údaje: Projekt připravovali 3 autoři a zapojeni byli dále: 1 redakční podpora, 1 grafik, 1 videoeditor, 1 člověk pro komunikaci a 1 vývojář. Projekt trval 4 měsíce a k tomu půl roku příprava.

¹⁴⁾ Srv. <https://berlinhistory.app/>.

otevřených archivů k open government, projekt Coding Da Vinci, lokální mediální archivy a některé další. Mezi nimi například zazněl projekt přípravy speciálního inventáře (prakticky tematického katalogu v české terminologii) sumarizujícího informace a popisná metadata k archiváliím napříč archivními fondy Stasi přínášejícím informace ke ztrátám a záměrnému zcizování kulturního dědictví ze strany Stasi a německého mocenského státně-stranického aparátu v DDR. Joachim Räth prezentoval nový open source software OMEKA-S pro zpřístupňování nejen archiválií.¹⁵⁾

V tomto kontextu bych ale spíše upozornil na open source software „ICA-AtoM“, dnes nesoucí název pouze „AtoM“, vyvinutý ve spolupráci s **Mezinárodní archivní radou speciálně pro archivní popis a zpřístupňování online**, na který české prostředí naprosto trestuhodně zapomíná!¹⁶⁾ Přitom je založen na mezinárodních popisných standardech, z nichž principiálně vychází také česká Základní pravidla pro zpracování archiválií. Navíc v momentě, kdy by české archivy využily takovýto mezinárodní nástroj pro archivní popis, otevřely by tím své fondy zásadním způsobem pro zahraniční badatele, kteří dnes jen stěží prochází české archivní vyhledávací pomůcky dostupné převážně jen na lokálních webových stránkách (navíc obvykle jen v české jazykové mutaci) příslušného archivu. Nehledě na to, že se ukazuje, že český software pro archivní popis ELZA, jehož vývoj byl hrazen z veřejných zdrojů v rámci programu Technologické agentury ČR, nakonec nebude poskytován českým archivům zcela zdarma, nýbrž bude to ve výsledku placený nástroj.

Na závěr si dovoluji obecnou poznámku, že by stálo za úvahu také **v českém prostředí založit tradici setkávání archivářů v určité vymezené oblasti archivní práce**, jak se tomu děje mimo jiné v německém archivnictví, kde vedle každoročních generálních sjezdů archivářů se konají setkání některých z pracovních skupin Spolku německých archivářek a archivářů. Jednou z nich jsou právě konference pořádané pracovní skupinou „*Offene Archive*“, ale zmínit můžeme také skupinu k Archivní pedagogice (tzv. *Archivpädagogikerkonferenz*) a další. Pro české archivnictví je tato inspirace o to podnětnější, že obecný archivní sjezd se koná pouze jednou za dva roky, což je relativně dlouhé období. Navíc nelze na obecném celostátním sjezdu archivářů probrat detailně veškerá aktuální témata a potřeby ze strany archivářů. A samotnou informační potřebu ze strany archivů dokladuje, jak hojně jsou účasti na archivních sjezdech v posledních letech.

■ Mikuláš Čtvrtník

¹⁵⁾ Software vyvinutí společností Roy Rosenzweig Center for History and New Media v USA. Viz <https://omeka.org/s/>.

¹⁶⁾ K ICA-AtoM srv. zde: <https://www.ica-atom.org/>.

VÝSTAVA KE 100. VÝROČÍ NAROZENÍ DR. FRANTIŠKA HOFFMANNA

Rovných sto let by se dožil 23. února 2020 PhDr. František Hoffmann, CSc., jihlavský archivář, pražský kodikolog a především – respektovaná osobnost. Každý, kdo ho znal, by mu dosažení této mety upřímně přál, avšak osud byl neúprosný: dr. Hoffmann 1. října 2015 zemřel. Do stovky chybělo čtyři a půl roku. K nedožitému stému výročí narození instaloval Státní okresní archiv Jihlava v jihlavském Muzeu Vysočiny výstavu, která jeho život a dílo připomenula. Téměř celou výstavu připravil Mgr. Petr Dvořák, z jihlavských archivářů nejlépe obeznámený s obsahem Hoffmannovy rozsáhlé písemné pozůstalosti v SOkA Jihlava, připravující navíc již řadu měsíců k vydání jeho rozšířené vzpomínky. Výstava dostala název František Hoffmann 1920–2015 s podtitulem *Muž, který propadl kouzlu Jihlavy a její minulosti*. Podtitul byl vypůjčen z proslovu prof. Ivana Hlaváčka z Filozofické fakulty Karlovy univerzity, Hoffmannova blízkého spolupracovníka v Komisi pro soupis rukopisů Akademie věd České republiky, který tato slova použil před deseti lety při oslavě Hoffmannových devadesátin na jihlavské radnici. Prof. Hlaváček tehdy také vyslovil přání, aby byla dr. Hoffmannovi přidána ještě aspoň jedna desítka let, přání se bohužel naplnilo jen z poloviny. Výstava byla zahájena vernisáží 29. ledna 2020 za účasti manželky dr. Jaroslavy Hoffmannové, dcery Bohdany a vnuka Davida. Vernisáž byla součástí konference *Iglavia historica*, (viz AČ, 70, 2020, s. 294–295).

Místnost v přízemí muzea poskytla pro výstavu ideální, komorní prostředí. Přestože není příliš rozměrná, podařilo se v ní prezentovat velké množství písemných, obrazových i hmotných dokumentů, vypovídajících o životě a díle Františka Hoffmanna to nejdůležitější. Zaplnily 11 prosklených vitrín a 17 panelů. Dolní část panelů byla zpravidla vyhrazena pro citace z vlastních vzpomínek, vydaných k devadesátinám (Vzpomínka nehistorika. In: *František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků*. Iglaviensia, Jihlava 2010, s. 15–52). Pro odlišení od ostatního textu byly odstavce ze vzpomínek vytištěny písmem podobným strojopisu a umístěny na tmavozelený podklad. Celá výstava byla laděna do velmi elegantní kombinace šedé a zelené barvy. Na tomto místě uvedme, že výstavu graficky neobyčejně pěkně a nápaditě zpracovala muzejní grafička Martina Doležalová.

Po vstupu do místnosti přivítal návštěvníky hlavní plakát s fotografií Františka Hoffmanna sedícího nad starou jihlavskou městskou knihou v badatelně archivu v budově bývalého jezuitského gymnázia v Hluboké ulici z počátku šedesátých let. První část výstavy o rodinném původu, dětství a mládí Františka Hoffmanna byla pro mnohé návštěvníky zřejmě nejzajímavější, zvláště asi proto, že raná fáze jeho života patří obecně k méně známým. Jeho rodiče, František a Marie Hoffmannovi, pocházeli z okolí Litomyšle z oblasti tzv. Hřebečska, starého německého kolonizačního území. Byli německé národnosti, po přestěhování do českého prostředí se však ještě před 1. světovou válkou postupně přiklonili k české řeči. Otec provozoval po 1. světové válce v Litomyšli vlastní pekárnu a obchod. Jako vzácná upomínka na jeho živnost se dochoval papírový sáček s natištěnou reklamou, ve

kterých otec prodával zákazníkům odváženou namletou kávu. Manželům Hoffmannovým se narodilo pět dětí, dvě však brzy zemřely. V Litomyšli, městě prochnutém historií, studoval syn František i obě sestry na místním gymnáziu. Rodina, dětství i doba studií byly na výstavě doloženy různými zajímavými dokumenty včetně fotografií z rodinného archivu.

František Hoffmann byl v mládí zapáleným sportovcem, hrál výborně fotbal a hokej, k oblíbeným sportům patřil také tenis a stolní tenis, nemohly proto chybět fotografie ze sportovní činnosti. Výrazným exponátem upomínajícím na dobu sportovního nadšení byla jeho tenisová raketa. Byl i zaníceným a vytrvalým cyklistou: s několika kamarády podnikl v letech 1936–1939 v době prázdnin čtyři daleké cesty, během nichž se dostal také na Podkarpatskou Rus a dokonce až do Turecka. Popis tras a zážitky z cest, nejednou velmi dobrodružné, si zapisoval do cestovních deníčků. Pozorný návštěvník si mohl povšimnout, že jeho písmo z mladých let se pozdějšímu, jak ho známe z doby působení v archivu, vůbec nepodobá.

Na podzim 1939 začal František Hoffmann studovat na Právnické fakultě Karlovy univerzity v Praze, po uzavření vysokých škol o několik týdnů později se však musel za dramatických okolností vrátit do Litomyšle. V příštím roce vykonal kurz na obchodní akademii v blízké Chocni, od ledna 1941 do března následujícího roku vypomáhal v advokátní kanceláři a poté pracoval až do konce války v Hospodářské skupině maloobchod v rodném městě. Po návratu domů pokračoval znovu v intenzivní sportovní činnosti, hodně času věnoval také četbě sociologické a filozofické literatury a beletrie. Po osvobození se vydal opět do Prahy na studie, pod vlivem válečných zážitků však nepokračoval na právech, ale dal přednost studiu filozofie, sociologie a historie. Ještě před jejich absolvováním v roce 1949 se o dva roky dříve přihlásil na paralelně probíhající studium Státní archivní školy v Praze, ukončené v roce 1951. Byl to shodou okolností poslední běh před jejím zrušením. Z doby studia byly na výstavě ke zhlédnutí zápisky z přednášek, doctorský diplom nebo vysvědčení o státní zkoušce na archivní škole. Pod vlivem poměrů po osvobození se František Hoffmann rozhodl vstoupit do sociálně demokratické strany. Protože po únoru 1948 vyjádřil nesouhlas s jejím sloučením s KSČ, nedostal místo v Archivu ministerstva vnitra (dnešní Národní archiv), kam měl se svým spolužákem Jiřím Pražákem namířeno. Naštěstí v té době přišla nabídka na místo ředitele archivu Jednotného národního výboru v Jihlavě.

Začátky byly v Jihlavě, kam František Hoffmann začátkem prosince 1950 nastoupil, velmi těžké. Archiválie, uložené v domě č. 66 na náměstí vedle radnice, se nacházely v nevhodném prostředí, částečně ležely na hromadě na podlaze, poté co byly teprve nedávno dovezeny ze zámku v Brtnici, kde přečkalý konec války. Bylo potřeba vykonat mnoho práce: dát archivu moderní strukturu, vykonávat dohled nad spisovnými úřady, svázat důležité písemnosti do archivu a vypracovávat k nim inventáře nebo aspoň seznamy. Tuto etapu dokumentoval na výstavě mj. dvoudílný inventář městského archiváře Vincence Sameše z konce třicátých let, jenž postupně přestával mít platnost, knihy pracovních záznamů zaměstnanců archivu a kniha návštěv archivu z padesátých let. Vystaveno bylo také několik in-

Vernisáž výstavy. Zprava: PhDr. Jaroslava Hoffmannová, dcera Bohdana, Mgr. Petr Dvořák

ventářů vypracovaných dr. Hoffmannem. Na počet jich sice nebylo mnoho, ale byly to ty nejdůležitější a nejobtížnější, jako např. inventář starých jihlavských knih a listin, písemností jihlavských cechů či farního úřadu u sv. Jakuba v Jihlavě. Opomenuti nebyli ani Hoffmannovi spolupracovníci, především Alois Šimka nastoupivší do archivu v roce 1954 a Vojtěch Cvek, který zde pracoval počátkem šedesátých let. Úsilí věnované dr. Hoffmannem archivu ocenily nadřízené úřady v roce 1958 udělením státního vyznamenání Za vynikající práci.

Od poloviny padesátých let začal František Hoffmann také hojně publikovat: v roce 1958 vyšla první část díla na pomezí historiografie a edice *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy* (druhá část byla vydána v roce 1967, třetí v roce 1999), velký ohlas v odborných kruzích pak měla publikace z roku 1961 *Jihlava v husitské revoluci*. Využil v ní poznatky získané studiem jihlavských rejstříků městské sbírky z první poloviny 15. století, které připravoval k vydání, avšak z různých důvodů k tomu došlo až bezmála o půlstoletí později!

Šedesátá léta byla plná očekávání a nadějí na změnu. Ty začaly skutečně přicházet. Archiv získal prostornou budovu bývalého jezuitského gymnázia v Hluboké ulici, v níž už jednou, mezi světovými válkami a za okupace, sídlil městský archiv. Prostředí této budovy se podařilo v náznaku evokovat v jednom z koutů výstavní místnosti, do něhož byly přineseny staré kusy nábytku (židle, křeslo, věšák), pořízené kdysi dávno zřejmě ještě pro městský archiv. Velká změna nastala i v osobním

životě dr. Hoffmanna, když v polovině šedesátých let uzavřel manželství s Jaroslavou Kociánovou z Kamenice, historičkou, absolventkou Filozofické fakulty Karlovy univerzity, která vykonávala v jihlavském archivu studentskou praxi a brzy se stala vítanou posilou nepočetného kolektivu jihlavských archivářů. To ovšem mělo za následek, že dr. Hoffmann dále nemohl pokračovat v práci v archivu, od září 1968 tedy přešel na uvolněnou ředitelskou židli v Muzeu Vysočiny a manželka zaujala jeho místo v archivu. V novém působišti nejprve zpracoval novou koncepci činnosti, její naplňování však zůstalo jen na začátku. V muzeu také oslavil svoje padesátiny, k nimž dostal od svých kolegů jako dárek psací stroj značky Consul na výstavě prezentovaný.

Uvolnění politických poměrů v šedesátých letech způsobilo, že i dr. Hoffmann se začal větší měrou angažovat ve společenském dění té doby. Začal aktivněji působit v historické sekci Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí (v roce 1965 byla společnost přejmenována na Socialistickou akademii), vystupoval na přednáškách, vyjadřoval se, často velmi kriticky, k různým současným problémům a v roce 1969 se stal spoluzakladatelem Koordinačního výboru tvůrčích svazů a kulturních pracovníků Jihlavska. Kvůli své angažovanosti začal svoji pozici v muzeu postupně ztrácet, až musel práci v muzeu opustit úplně. Protože v Jihlavě se nedalo získat odpovídající místo, přijal dr. Hoffmann nabídku pracovat v Praze v Ústředním archivu Čs. akademie věd, vedeném právním historikem akademikem Václavem Vaněčkem.

Od počátku roku 1971 začal dr. Hoffmann pracovat v archivu akademie v oddělení pro soupis a popis rukopisů, kde se setkal se svým bývalým spolužákem Jiřím Pražákem a dalšími zajímavými lidmi, často obdobně postiženými za své politické názory. První dva roky se vracel koncem týdne do Jihlavy, od roku 1973, kdy dr. Hoffmannová nastoupila do Archivu Národního muzea, již bydlela v Praze celá rodina. Na novém pracovišti se dr. Hoffmann věnoval popisu starých rukopisů, často rukopisů právních, mezi nimi i původem jihlavských. Jejich popisem prohluboval své znalosti o počátcích a vývoji jihlavského městského a horního práva, což je podle dr. Hoffmanna to nejvýznamnější, co „*dala Jihlava světu*“. Z „*kodikologického období*“ byl na výstavě prezentován velký počet separátních výtisků článků uveřejněných v odborných časopisech a sbornících, především ve Studiích o rukopisech, jako doklad toho, že jeho vědecká produkce neustala, ani když měl v sedmdesátých a částečně ještě v osmdesátých letech zakázáno publikovat monograficky. Řádný pracovní poměr v Archivu ČSAV dr. Hoffmann ukončil roku 1985, i v dalších letech si však ponechával v rukopisném oddělení drobný úvazek.

Po změně politických poměrů v roce 1989 využil František Hoffmann zbývajících let dokonale. Dokončil a vydal celou řadu monografií, většinou hodně obsáhlých, z nichž některé začal připravovat již v padesátých letech. Dají se rozdělit podle zpracovávané problematiky do tří okruhů: publikace o městech ve středověku, o historii Jihlavy a o rukopisech. K prvnímu okruhu patří především velmi oceňovaná syntéza České město ve středověku (1992), která později vyšla doplněná a upravená pod názvem Středověké město v Čechách a na Moravě (2009). Histo-

rie Jihlavy se týkají zkompletované Listy a obrazy z minulosti Jihlavy (1999), Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457 (2000), Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442 (2004) a Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století (2004). Vydáním popravčích a psaneckých zápisků a rejstříků městské sbírky se dr. Hoffmannovi podařilo oživit více než půl století dřímající ediční řadu Archiv český, založenou Františkem Palackým. Kromě uvedených publikací měl výrazný podíl i na projektech, jako byl např. Historický atlas města Jihlavy (2000) nebo obsáhlá kniha Jihlava s podtitulem Historie, kultura, lidé, vydaná Nakladatelstvím Lidové noviny (2009). K 95. narozeninám vydal jihlavský archiv obrazovou publikaci Sedm století Jihlavy v obrazech (2015), obsahující jeho doprovodné texty ke čtyřiceti kresbám malíře a ilustrátora Gustava Kruma, s nímž v minulosti často spolupracoval. Z publikací kodikologických je nutno na prvním místě jmenovat dvousvazkové dílo Soupis rukopisů kláštera premonstrátů Teplá (1999), dále pak Soupis rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě (2001). Všechny vyjmenované knihy byly ve vitrínách vystaveny. V příznivé době po roce 1989 se Františku Hoffmannovi podařilo vše podstatné vydat, takže v závěru jeho života zůstaly zásuvky jeho pracovního stolu víceméně prázdné.

Už ze stručného výčtu publikací dr. Františka Hoffmanna je zřejmá jeho vysoká odbornost a také pílě, s níž k práci přistupoval, proto byla jeho odborná činnost několikrát ohodnocena. O vyznamenání v roce 1958 již byla učiněna zmínka, po roce 1989 pak přišla další ocenění: v roce 1993 Zlatá oborová plaketa Františka Palackého za zásluhy ve společenských vědách, v roce 2006 Cena Učené společnosti České republiky a v roce 2011 Skleněná medaile Kraje Vysočina. Za ocenění jistého druhu lze považovat i udělení čestného občanství městem Jihlavou v roce 2000.

Výstava byla připravena pečlivě a promyšleně. Výběr dokumentů ovšem nebyl snadný, neboť kvůli neobyčejné činorodosti dr. Hoffmanna se dalo vybírat z obrovské nabídky. Tak velké, že by se dala nainstalovat výstava mnohem rozsáhlejší. Vždyť jenom osobní fond manželů Hoffmannových v jihlavském archivu zaujímá téměř 28 bm (153 kantonů a další evidenční jednotky). Rozhodnout se, co prezentovat a co se již na výstavu nevejde, bylo z tohoto důvodu obtížné. Ke každé vydané publikaci se dochovalo množství přípravného materiálu, korespondence, posudků, korektur atd., proto byly k některým knihám přiloženy i původní strojopisy a další přípravné práce, aby bylo zřejmější, kolik stran textu je nutno napsat a opravit, než vznikne jedna kniha.

Výstava měla původně trvat do 29. března. Kdo odkládal její návštěvu na poslední dny, mohl litovat, protože vstup do budovy muzea byl z hodiny na hodinu z důvodu nebezpečí šíření epidemie v pátek 13. března, tedy o dva týdny a dva dny dříve, uzavřen. Po znovuotevření expozic muzea byla výstava nakonec ještě o tři týdny prodloužena (od 11. do 31. května). Díky zájmu kolegů ze Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli proběhla výstava ve zmenšeném rozsahu 7. 9.–7. 10. 2020 také v rodném městě Františka Hoffmanna.

■ Vlastimil Svěrák

ZAHRANIČNÍ CESTY ODBORU ARCHIVNÍ SPRÁVY A SPISOVÉ SLUŽBY, NA, MZA, ZA A STÁTNÍCH OBLASTNÍCH ARCHIVŮ ZA ROK 2019¹⁾

Belgie (Belgické království)

Ing. Robert Piffll (pracovník DPČ odboru archivní správy a spisové služby)

Brusel (Brussel), 3.–4. 12. 2019

Účelem zahraniční cesty Ing. Pifflla byla účast na konferenci „*eArchiving CEF*“ aneb „*Naučte se, jak uchovat, migrovat, znovu použít a důvěřovat svým datům pomocí eArchiving*“ v Bruselu. Konference se týkala především způsobů ukládání dat a nabídla možnost seznámit se s různými způsoby využití nástroje eArchiving nad rámec obecných ukládacích nástrojů. Na konferenci bylo předvedeno, jak eArchiving může pomoci zajistit, aby přístup k datům zůstal bezpečný, předvídatelný, a proč je základním kamenem jednotného digitálního trhu. Jedním z hlavních bodů programu konference byla problematika tzv. „*Building blocks*“ neboli „*Stavebních bloků*“. Stavební bloky eArchiving byly představeny jako možné bezplatné řešení, které lze efektivně nasazovat pro střednědobou úschovu a pro archivaci elektronických dokumentů.

Finsko (Finská republika)

Mgr. Pavel Šimůnek (odbor archivní správy a spisové služby)

Helsinky (Helsinki), 18.–21. 9. 2019

National Archives of Finland

Mgr. Šimůnek se v Helsinkách zúčastnil 27. zasedání Evropského výboru národních archivářů (EBNA) a 40. konference Evropské archivní skupiny (EAG). Jedním z hlavních témat konference EBNA byla veřejná správa a zpětné využívání dat („*reuse of data*“). Zasedání EAG bylo věnováno tématu „*archiving by design*“. Představen byl také automatický archivační systém SOLON, elektronický archiv ADAMANT a nový projekt „*Management of centennial archives in the 21st century*“. Cílem tohoto projektu je najít nové modely a nové publikum pro evropské archivy v 21. století.

PhDr. Michal Wanner, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby)

Helsinky (Helsinki), 13.–16. 11. 2019

PhDr. Michal Wanner, Ph.D., se v Helsinkách zúčastnil pravidelného členského zasedání a generálního shromáždění Fóra DLM. Nejvýznamnější informací, která zazněla na zasedání, bylo prohlášení, podle kterého Evropská komise předpokládá

¹⁾ Přehled zahraničních cest vychází z údajů, které obdržel odbor archivní správy a spisové služby MV ČR od archivů.

udělení finanční podpory z programu eArchiving Building Blocks pro další vývoj systémů pro dlouhodobé uchovávání dokumentů v digitální podobě, které vycházejí z aplikací a teoretických závěrů projektu E-ARK. Evropská komise důkladně prověřila výsledky projektu E-Ark4ALL, který probíhal od června 2018 do května 2019 a podpořila jej částkou 1 560 000 euro. Navázat by měl projekt E-ARK3. Komise bude fungovat jako centrum stanovující politiku nebo strategii a řídicí úřad, konsorcium E-ARK3 bude dodavatelem služby. Projekt bude řešit problémy od uchovávání Big Data až po testovací infrastrukturu. Cílem je zlepšit klíčovou servisní platformu. Mělo by redefinovat existující specifikace, zasadit se o jejich podporu a prosazení a vytvořit pravidla pro jejich užití, aplikaci do softwarů, vytvořit více softwarů a inovovat již existující, zlepšit validátory, inovovat servisní desku (Dash Board). V závěru by mělo dojít ke shrnutí znalostí a výstupů do podoby Capability Maturity Modelu, který by měl být rozšiřován do dalších oblastí, dalších zemí, dalších institucí atd. Počítá se se vznikem znalostního centra. Na příštích zasedáních bude již české archivnictví zastupovat Národní archiv v Praze.

Mgr. Zbyšek Stodůlka (Národní archiv)

Helsinki (Helsinki), 13.–16. 11. 2019

Podzimního členského zasedání Fóra DLM se v Helsinkách účastnil Mgr. Stodůlka. Setkání umožnilo intenzivní výměnu zkušeností v oblasti digitální archivace, kdy trendem je věnovat pozornost způsobu a kvalitě předávání dat od původců, standardizaci procesů a jak ukázali finští kolegové na příkladu své země, využívat synergie regulace, výzkumu a komercializace výsledků pro rozšíření služeb v rámci efektivnější správy a využívání dat v elektronické podobě.

Francie (Francouzská republika)

Mgr. Jitka Křečková (Národní archiv)

Mgr. Lucie Vojtíšková (Národní archiv)

Paříž (Paris), 29.–30. 4. 2019

Institut de Recherche et d'Histoire des Textes

Účelem zahraniční cesty Mgr. Křečkové a Mgr. Vojtíškové byla účast na zahajovací schůzi projektu HOME (*History of Medieval Europe*), na které byly diskutovány technické detaily a pracovní úkoly jednotlivých partnerů projektu. Projekt představuje nástroj pro vyhledávání ve velkých souborech obrázků středověkých rukopisných textů, spojování textů ve formě digitálních kopií, obrázků a jejich metadat s nadřazenými daty, jako jsou indexy apod. a vytvoření rámce znalostí o středověkých rukopisných písemnostech a systému pro jejich třídění na základě sémantických informací. Konkrétním úkolem Národního archivu je připravit texty vybraných německých, latinských a českých listin včetně značení entit, na které bude aplikován nově vyvinutý software automatického rozpoznávání.

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

Paříž (Paris), 10.–20. 10. 2019

École nationale des chartes

Bibliothèque nationale de France a Archives nationales

Cílem zahraniční služební cesty byla realizace výzkumného pobytu za účelem heuristiky pro výzkumný záměr *Fontes prohibiti – analýza forem zneprístupňování archivních a dalších historických pramenů* a pro výzkumný projekt *Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*. PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D., připravuje ve střednědobém horizontu monografii na toto téma.

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

Paříž (Paris), 7.–12. 12. 2019

École nationale des chartes

Bibliothèque de l'École nationale des chartes

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D., během zahraniční služební cesty provedl průzkum legislativního rámce a konkrétní praxe zpracování a ochrany osobních údajů v archivních fondech ve Francii.

Holandsko (Nizozemsko)

PhDr., Ing., Milan Vojáček, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. Zbyšek Stodůlka (Národní archiv)

Amsterdam, 15.–19. 9. 2019

PhDr. Ing Vojáček, Ph.D., a Mgr. Stodůlka se zúčastnili mezinárodní konference k digitální archivaci *iPRES 2019*, která byla již 16. konferencí v řadě, jejímž tématem je problematika zachování digitálních informací v dlouhodobém horizontu. Potvrdilo se, že Národní archiv drží krok se současnými trendy.

Chorvatsko (Chorvatská republika)

Mgr. Jitka Křečková (Národní archiv)

Mgr. Kateřina Zenklová (Národní archiv)

Pula, 26.–29. 3. 2019

Dům chorvatských obránců (Dom hrvatskih branitelja)

Mgr. Křečková a Mgr. Zenklová vykonaly zahraniční služební cestu do Puly (Dom hrvatskih branitelja) za účelem účasti na generálním zasedání mezinárodního spolku *ICARUS (International Centre for Archival Research)* a projektu *CO:OP*, konaném v Pule v Chorvatsku.

Itálie (Italská republika)

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně)

Řím (Roma), 28. 4.–25. 5. 2019

Český historický ústav v Římě

Zahranční cesta PhDr. Mgr. Černušáka, Ph.D., byla provázena především výzkumem rukopisů ve Vatikánském tajném archivu a Vatikánské apoštolské knihovně. Cílem byl výzkum aktivit nunciů u dvora císaře Rudolfa II. a příprava edice nunciaturní korespondence Carla Caraffy pro rok 1621.

Ing. Benjamin Bartl (Národní archiv)

Mgr. Libuše Holakovská (Národní archiv)

BcA. Adéla Růžičková (Národní archiv)

Padova, 5.–10. 6. 2019

Universita degli Studi di Padova

Istituto Anatomico di Padova

Museum Morgagni

Orto Botanico

Hlavním cílem zahraniční služební cesty byla účast na konferenci „*Ceroplastics; 2nd International Congress on Wax Modelling*“, kterou pořádala lékařská fakulta padovské univerzity.

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Řím (Roma), 25.–27. 9. 2019

Casa di Goethe

Mgr. Augustin přednesl v muzeu přednášku na téma J. W. Goethe a západní Čechy. Zároveň s vedením muzea projednal možnosti případné spolupráce ke 190. výročí Goethova úmrtí (2022) na poli přednáškovém a výstavním.

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D. (Moravský zemský archiv v Brně)

Benátky (Venezia), 16.–19. 10. 2019

Dr. Černušák se v Benátkách aktivně zúčastnil mezinárodní vědecké konference s názvem „*San Lorenzo da Brindisi, Doctor Apostolicus, nell'Europa tra Cinque e Seicento*“ s referátem na téma „*San Lorenzo da Brandisi e la controriforma in Bohemia*“. Rozšířil zde své specifické odborné znalosti a získal kontakty se zahraničními odborníky.

Mgr. Pavel Koblasa (Národní archiv)

Benátky (Venezia), 21.–31. 10. 2019

Státní archiv v Benátkách (Archivio di Stato di Venezia)

Mgr. Koblasa navštívil v rámci reciproční výměny pracovníků na základě smlouvy mezi odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Ministerstvem kulturních aktivit a cestovního ruchu Italské republiky Státní archiv v Benátkách za účelem bádání ve fondech k období rakouské správy Lombardie a Benátska.

PhDr. Alena Pazderová (Národní archiv)

Řím (Roma), 4. 10.–3. 11. 2019

Státní archiv v Římě (*Archivio di Stato di Roma*)

Vatikánský archiv (*Archivio Segreto Vatican*)

Vatikánská knihovna (*Biblioteca Apostolica Vaticana*)

Archiv Dorii Pamphiljové (*Archivio Doria Pamphilij*)

PhDr. Pazderová se na zahraniční reciproční cestě věnovala zejména výzkumu dokumentů směřovanému k připravovanému 4. svazku edice nunciatury *Cesare Speciana* (rok 1595), kontrole textů nunciaturní korespondence z roku 1595 a přepisu dokumentů z r. 1597. Během studijního pobytu v Římě provedla všechny plánované opravy a přepsala do PC celkem 234 stran textu.

Německo (Spolková republika Německo)

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Bamberg, 15. 1. 2019

Generální ředitelství státních archivů Bavorska (*Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns*)

Mgr. Halla a Mgr. Augustin se zúčastnili slavnostního uvedení do úřadu nového ředitele Státního archivu Bamberg Dr. Christiana Kruseho.

PhDr. Pavel Dufek (Národní archiv)

PhDr. Zdeňka Kokošková (Národní archiv)

Mnichov (München), 14.–15. 2. 2019

Bavorský hlavní státní archiv (*Bayerisches Hauptstaatsarchiv*)

Pobočka Bavorského státního archivu v Bayreuthu (*Lastenausgleichsarchiv in Bayreuth*)

Účelem zahraniční cesty bylo převzetí putovní výstavy „*Handel im Herzen Europas*“ z Mnichova do Prahy a bádání v Bavorském státním archivu. Dr. Kokošková v tamních fondech dokončovala studium dokumentů k edici „*Představitelé okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava*“.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Mühlhausen, 4. 3. 2019

Městský archiv v Mühlhausenu (*Stadtsarchiv Mühlhausen*)

Mgr. Halla se zúčastnil 4. konference s názvem „*Reichsstadt und Landwirtschaft*“, kterou uspořádal Městský archiv v Mühlhausenu pro archiváře, kteří spravují fondy bývalých říšských měst, a pro vědecké pracovníky.

Mgr. Jan Němec (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Petr Joza (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Antonín Votápek (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Nördlingen, 20.–22. 3. 2019

Archiváři převzali zbytky dokumentů a knih spolku Heimatverband Kreis Tetchen-Bodenbach, který vstoupil začátkem roku 2019 do likvidace. Dovezené materiály (výroční zprávy, korespondence, knihy) výrazně doplní archivní fondy.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Coburg, 22.–23. 3. 2019

Mgr. Halla se zúčastnil „11. Bavorského archivního sněmu“ (*Bayerischer Archivtag*) v Coburku. Setkání bavorských kolegů a diskutovaná témata se týkala spolupráce archivů s badateli včetně hledání nových forem spolupráce („*Archive & Forschung. Neue Formen der Kooperation*“).

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Regensburg, 30. 4.–1. 5. 2019

Alumneum (*Haus der Kirche*)

Mgr. Augustin se zúčastnil slavnostního matiné u příležitosti odchodu Dr. Petera Bechera z funkce tajemníka Spolku Adalberta Stiftera. Státní okresní archiv Karlovy Vary spolupracuje s tímto spolkem od roku 1990 dodnes.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Lipsko (*Leipzig*), 16.–17. 5. 2019

Saský archivní sněm (*Sächsischer Archivtag*)

Mgr. Halla se v Lipsku zúčastnil 23. Saského archivního sněmu. Pod názvem „*Pořádání 2.0: Očekávání – Problémy – Řešení*“ (*Erschließung 2.0: Erwartungen – Probleme – Lösungen*) se uskutečnilo tradiční setkání saských archivářů.

PhDr. Vojtěch Vaněk, Ph.D. (Státní okresní archiv Kutná Hora)

Pirna, 17. 5. 2019

Cílem služební cesty PhDr. Vaňka, Ph.D., bylo odborné meziregionální kolokvium pod názvem „*750 Jahre Ersterwähnung der Burg Pirna*“. Na kolokviu, kterého se účastnili odborníci z české i saské strany, přednesl kolega Vaněk příspěvek na téma „*Počátky česko-saské hranice v pravobřežní části labských pískovců ve středověku*“. Příspěvek bude následně vydán v odborné knize, která bude vycházet ze statí přednesených na kolokviu.

Mgr. Jan Němec (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Petr Joza (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Martin Myšička (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Pirna, 17.–18. 5. 2019

Archiváři se zúčastnili odborného kolokvia v rámci oslav 750. výročí první zmínky o hradu a pevnosti Sonnenstein, na kterém Mgr. Němec přednesl referát „*Dýmky z Pirny a Mikulášovic*“ a „*Raná přeshraniční hospodářská spolupráce mezi Saskem a severem Čech*“. Mimo kolokvia se archiváři spolupodíleli na vytvoření

výstavy k příhraničním stykům mezi regiony Pirna a Děčín, která akcentuje zejména výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy na sever Čech.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mnichov (München), 28. 5. 2019

Generální ředitelství bavorských archivů (*Generaldirektion der bayerischen Archive*)

Mgr. Halla a Mgr. Augustin navštívili Dr. Margit Ksoll-Marcon, ředitelku Generálního ředitelství státních archivů Bavorska, se kterou projednali postupy prací v rámci projektu „*Moderní zpřístupnění historických pramenů*“ a další spolupráci na aktualizaci společného portálu „*Porta Fontium*“.

PhDr. Zdeňka Kokošková (Národní archiv)

Mgr. Monika Sedláková (Národní archiv)

Berlín (Berlin), 14.–19. 7. 2019

Bundesarchiv (Spolkový archiv)

Tématem zahraniční reciproční služební cesty byla nacistická okupační správa v Protektorátu Čechy a Morava a její představitelé. PhDr. Kokošková a Mgr. Sedláková se mimo jiné věnovaly např. korekci dokumentů pro edici doprovázející *Lexikon oberlandrátů*, prováděly rešerše k vyšším úředníkům protektorátní okupační správy a navázaly na rozpracovaný výzkum k vyšším úředníkům ústředních okupačních úřadů v protektorátu, v němž by rády dále pokračovaly.

Mgr. Martin Sovák (Státní oblastní archiv v Praze)

Drážďany (Dresden), 28. 8. 2019.

Mgr. Sovák uskutečnil zahraniční služební cestu do Drážďan v rámci výzkumu a práci na odborné publikaci (biografii) o podnikateli Jindřichu Waldesovi.

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

Suhl, 16.–21. 9. 2019

Německý archivní sněm (*Deutscher Archivtag*)

Cílem zahraniční cesty byla účast na „*89. německém sjezdu archivářů 2019*“ (89. *Deutscher Archivtag*) s titulem „*PRÁVNĚ jisté – Archivy a jejich právní rámec*“ (*RECHTSicher – Archive und ihr rechtlicher Rahmen*), který pořádal Svaz německých archivářek a archivářů.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Suhl, 17.–19. 9. 2019

Německý archivní sněm (*Deutscher Archivtag*)

Mgr. Halla vystoupil na společném setkání zahraničních hostů (*89. německý archivní sněm*) s prezentací aktuálního dění v českém archivnictví. Hlavním mottem konference se stalo téma právní jistoty v archiváliích (*RECHTSicher – Archive und*

ihr rechtlicher Rahmen). V rámci archivního sněmu Mgr. Halla navštívil několik dalších pracovních sekcí, které byly zaměřeny především na právní aspekty využívání digitálních archiválií, zpracovávání elektronických archiválií a na další aspekty archivní práce.

PhDr. Jaroslav Šulc (Státní okresní archiv Praha-západ)

Mnichov (München), 7.–12. 10. 2019

Bavorská státní knihovna Mnichov (*Bayerische Staatsbibliothek München*)

PhDr. Šulc vykonal služební cestu do Mnichova za účelem studia zahraniční odborné literatury v rámci realizace grantového projektu „*Raně novověké urbáře v kultuře a každodenním životě soudobé společnosti*“. V Mnichově studoval zahraniční odbornou literaturu na téma dějin středověkých a raně novověkých urbářů a pragmatické písemné kultury. Výsledky studia budou zpracovány do úvodní kapitoly plánované monografie a budou rovněž využity pro účely soupisu urbářů z území středních Čech a Prahy, který připravuje Státní oblastní archiv v Praze.

Mgr. Petr Hubka (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Berlín (Berlin), 9. 10. 2019

Německé historické muzeum (*Deutsches historisches Museum*)

Delegáti navštívili Německé historické muzeum v Berlíně, aby převzali tři archiválie z fondu *Archiv města Cheb*. Tyto byly v rámci šetření Policie České republiky prohlášeny za odcizené. Berlínské muzeum je v aukci zakoupilo a po upozornění Státního okresního archivu Cheb je po zhruba dvouletém vyjednávání bezplatně předalo zpět do dispozice chebského archivu.

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

Berlín (Berlin)), 3.–5. 11. 2019

Cílem zahraniční služební cesty PhDr. Čtvrtníka, Ph.D., byla účast konferenci „*Otevřené archivy*“ v Berlíně pořádané v sídle spolkového komisaře pro dokumenty Státní bezpečnostní služby bývalé Německé demokratické republiky. Pátá konference „*Otevřené archivy*“ opět dala řadu podnětů pro pozitivní spolupráci mezi archivy a uživateli a úspěšné využívání digitálních aplikací v archivním prostředí.

Mgr. Jitka Křečková (Národní archiv)

Mgr. Kateřina Zenklová (Národní archiv)

Drážďany (Dresden), 9.–11. 10. 2019

Německé muzeum hygieny v Drážďanech (*Deutsches Hygiene Museum Dresden*)
Technická univerzita v Drážďanech (*Technische Universität Dresden*)

Hlavním bodem programu zahraniční cesty archivářek byla účast na mezinárodní konferenci „*Time Machine 2019*“. Time Machine Organisation (TMO) vznikla jako profesní organizace pro mezinárodní spolupráci v oblastech techno-

logie, vědy a kulturního dědictví, poskytnutí technické podpory a vytvoření zázemí pro vznik a další rozvoj lokálních projektů. Cílem projektů je vytvoření databáze archivních dokumentů za využití nových technologií pro digitalizaci, analýzu, zpřístupňování a uchovávání kulturního dědictví. Databáze by měla poskytnout virtuální rekonstrukci historického vývoje evropských měst, zmapovat ekonomickou, kulturní a migrační síť, a tím vytvořit rozsáhlý historicko-geografický informační systém.

Mgr. Zdeněk Kravar, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě)

Mgr. Branislav Dorko, Ph.D. (Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově)
Bad Kissingen, 10.–12. 11. 2019

Mgr. Kravar, Ph.D., a Mgr. Dorko, Ph.D., se v Německu zúčastnili „7. setkání středoevropských archivářů“.

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Bamberg, 14. 10. 2019

Státní archiv v Bamberku

Mgr. Augustin a Mgr. Halla se zúčastnili koordinační schůzky k EU-Projektu „*Moderní zpřístupnění historických pramenů*“ a s Dr. Margit Ksoll-Marcon, ředitelkou Generálního ředitelství státních archivů Bavorska, projednali organizační záležitosti 10. výročí spolupráce českých a bavorských archivářů.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Ölsnitz, 17. 10. 2019

Hrad Voigtsberg

Mgr. Halla se zúčastnil vernisáže výstavy na téma „*Řád německých rytířů ve Vogtlandu*“. Vernisáž se konala na hradě Voigtsberg, v sídle Historického archivu Vogtlandu.

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Amberg, 15. 11. 2019

Státní archiv v Amberku (*Staatsarchiv Amberg*)

Mgr. Augustin a Mgr. Halla se sešli v Ambergu s Dr. Ksoll-Marcon, ředitelkou Generálního ředitelství státních archivů Bavorska, na koordinační schůzce k oslavám 10. výročí česko-bavorské archivní spolupráce.

Mgr. Zdeněk Kravar, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě)

Mgr. Branislav Dorko, Ph.D. (Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově)

Bayreuth, 17.–22. 11. 2019

Bundesarchiv – Lastenausgleichsarchiv in Bayreuth

Účelem této reciproční výměny pracovníků v Bayreuthu byl na základě smlouvy

mezi odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Spolkovým archivem Německa výzkum bohemik k dějinám Sudet v první polovině 20. století. Tento speciální archiv spravuje písemnosti vzniklé po druhé světové válce z činnosti úřadů zabývajících se odškodněním Němců, kteří byli vysídleni ze střední, východní a jihovýchodní Evropy na základě výsledků Postupimských dohod.

Mgr. et Mgr. Miroslava Breburdová (Státní okresní archiv Benešov)
Marburg, 19.–23. 11. 2019

Archivní škola Marburg (*Archivschule Marburg*)

Mgr. et Mgr. Breburdová během zahraniční cesty absolvovala vzdělávací kurz „*Nachlässe: Privates Schriftgut in Archiven*“. Kurz byl zaměřený výhradně na problematiku získávání, zpracovávání a zpřístupňování osobních pozůstalostí v archivech.

PhDr. Zdeňka Kokošková (Národní archiv)

Mgr. Monika Sedláková (Národní archiv)

Berlín (Berlin), 24.–29. 11. 2019

Bundesarchiv, Berlín-Lichterfelde

Geheimes Staatsarchiv-Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem

PhDr. Kokošková a Mgr. Sedláková absolvovaly zahraniční cestu za účelem studijního pobytu v rámci IP – Nacistická okupační správa v PČM a její představitelé. Archivářky se soustředily výhradně na rešerše k vyšším úředníkům protektorátní okupační správy. V Tajném státním archivu v Berlíně-Dahlemu se věnovaly korekturám dokončované publikace „*Úřady oberlandrátů v systému okupační správy Protektorátu Čechy a Morava a jejich představitelé*“.

PhDr. Karel Koucký (Státní okresní Kladno)

Mgr. Markéta Munková (Státní oblastní archiv v Praze)

Mgr. Karolína Šimůnková (Národní archiv)

Berlín (Berlin), 25.–27. 11. 2019

Úřad pro dokumenty státní bezpečnosti (*BStU – Die Stasi-Unterlagen-Behörde*)

Cílem služební cesty bylo poznat praxi zpracování a ochrany osobních údajů v archivních fondech deponovaných v Úřadu pro dokumenty státní bezpečnosti. Cesta byla velmi přínosná, protože rozsah fondů, pestrost materiálů, rozsah digitalizace a digitální stanovení procesů a technik anonymizace, do kterých byly investovány značné finanční, organizační a lidské prostředky, nemá vzhledem k charakteru materiálu v Evropě srovnání.

Mgr. Petr Hubka (Státní oblastní archiv v Plzni)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Amberg, 29. 11. 2019

Přednáškový sál Stavebního úřadu v Amberku

Mgr. Hubka, Mgr. Halla a Mgr. Augustin se aktivně zúčastnili slavnostního setkání s českými a německými kolegy u příležitosti 10 let česko-bavorské archivní spolupráce, která byla v posledních deseti letech realizována významnými projekty „Česko-bavorský archivní průvodce“ a „Porta Fontium“. Za Státní oblastní archiv v Plzni pronesl úvodní projev Mgr. Hubka. Mgr. Halla a Mgr. Augustin přednesli referáty přibližující společnou spolupráci a výsledky, jichž bylo dosaženo.

PhDr. Jiří Úlovec (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Ilona Dostálová (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. František Frňka (Národní archiv)

Amberg, 29. 11. 2019

Přednáškový sál Stavebního úřadu v Ambergu

Účelem této cesty byla účast na slavnostním setkání s českými a německými kolegy u příležitosti 10 let česko-bavorské archivní spolupráce, která byla v posledních deseti letech realizována významnými projekty „Česko-bavorský archivní průvodce“ a „Porta Fontium“. Po zahájení slavnostního setkání Dr. Margit Ksoll-Marcon, ředitelkou Generálního ředitelství státních archivů a Berndta Sibera, Mdl., bavorského ministra pro vědu a umění, se ujal slova PhDr. Úlovec. Úvodem se věnoval ve zkratce historii a průběhu realizace projektu, jehož smyslem a cílem bylo ukázat a doložit, jak těsně je provázaná historie Čech s Bavorskem a Bavorska s Čechami, prostřednictvím dochovaných archiválií dokumentovat společný vývoj obou regionů a jeho dějinné souvislosti a alespoň virtuálně propojit archiválie, které byly uloženy pohromadě, ale souhrou náhod a dějinných zvratů došlo k jejich násilnému rozdělení a následnému uložení v různých archivních institucích dvou sousedních států.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Mgr. Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary)

Mnichov (München), 10.–11. 12. 2019

Generální ředitelství státních archivů Bavorska (*Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns*)

Mgr. Halla a Mgr. Augustin navštívili Dr. Margit Ksoll-Marcon M. A., ředitelku Generálního ředitelství státních archivů Bavorska. Poté se zúčastnili schůzky projektových partnerů v rámci projektu „*Moderní zpřístupnění historických pramenů*“, kde jednali o další spolupráci na aktualizacích společného portálu „Porta Fontium“.

Polsko (Polská republika)

Ing. Jana Floriánová (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Bc. Petr Kolín (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Jan Kašpar (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)

Mgr. Sabina Dušková (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)
PhDr. Markéta Vladyková (Státní oblastní archiv v Litoměřicích)
Szklarska Poreba, 21. 8. 2019

Zahranční služební cesta byla součástí „XXIV. libereckého semináře česko-slovensko-polských vztahů“. Účastníci navštívili Szklarskou Porebu a polské Krkonoše.

Ing. Štěpán Urbánek (Národní archiv)
MgA. Kateřina Beranová (Národní archiv)
Varšava (Warszawa), 22.–29. 9. 2019

Muzeum historie polských židů
Akademie výtvarných umění
Polská národní knihovna
Hlavní archiv historických spisů

Hlavním cílem zahraniční cesty obou archivářů byla účast na konferenci „*IADA-International Association of Book and Paper Conservators*“, která je v současnosti již celosvětovým spolkem zaštiťujícím převážně pracovníky z řad restaurátorů, konzervátorů či technologů restaurování a je zaměřena především na problematiku restaurování papíru a knih, avšak nezřídka se zabývá i přidruženými materiály, jako jsou usně, pergameny nebo vosk.

Mgr. Jiří Peterka (Zemský archiv v Opavě)
Vratislav (Wrocław), 7.–11. 10. 2019

Státní archiv ve Vratislavi (*Archiwum Państwowe we Wrocławiu*)

Mgr. Peterka se v rámci mezinárodní dohody o reciproční výměně studijních pobytů mezi odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Vrchním ředitelstvím polských archivů zúčastnil studijního pobytu v polském *Archiwum Państwowe we Wrocławiu*. Cílem zahraniční služební cesty Mgr. Peterky byl výzkum bohemik a pramenů k dějinám Slezska v 19. a 20. století.

Mgr. Jiří Šíl, Ph.D. (Zemský archiv v Opavě)
Opolí (Opole), 4.–8. 11. 2019

Státní archiv v Opolí (*Archiwum Państwowe w Opolu*)

Mgr. Šíl, Ph.D., na služební cestě studoval prameny k dějinám Slezska v 19. a 20. století. Tato cesta se konala jako reciproční výměna na základě smlouvy mezi odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Vrchním ředitelstvím polských státních archivů.

Mgr. Adam Zítek
Varšava (Warszawa), 9.–7. 11. 2019

Archiwum Akt Nowych
Naczelna Dyrekcja Archiwów
Państwowych, Instytut Pamięci Narodowej
Služební cesta byla realizována v rámci reciproční výměny mezi odborem ar-

chivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Vrchním ředitelstvím polských státních archivů. Hlavním cílem bylo studium dokumentů v archivních fondech a příprava edice k československo-polským vztahům. Ve varšavském archivu Instytutu Pamięci Narodowej studoval Mgr. Zítek archivní prameny, konkrétně spisy polských bezpečnostních složek. Tyto dokumenty poslouží jako podklad pro další vědeckou práci.

Mgr. Blanka Hnulíková (Národní archiv)

Varšava (Warszawa), 11.–14. 11. 2019

Archiwum Akt Nowych

Akademia Sztuk Pięknych

Hlavní náplní pracovní zahraniční cesty byla organizace a tvorba odborného workshopu “Advance restoration of photographic negatives,” který navazoval na předchozí spolupráci s restaurátory z varšavského archivu Archiwum Akt Nowych.

Mgr. Jakub Mamula (Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově)

Vratislav (Wrocław), 25.–29. 11. 2019

Státní archiv ve Vratislavi (Archiwum Państwowe we Wrocławiu)

Cílem zahraniční cesty Mgr. Mamuly do Polska byl výzkum bohemik - pramenů k dějinám Krnovska v 16. a 17. století. Tato cesta se konala jako reciproční výměna na základě smlouvy mezi odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Vrchním ředitelstvím polských státních archivů.

Rakousko (Rakouská republika)

PhDr. Miroslav Šepták, Ph.D. (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 20.–24. 5. 2019

Rakouský státní archiv (*Österreichisches Staatsarchiv*)

Nadace Bruna Krajského (*Stiftung Bruno Kreisky*)

Univerzita ve Vídni (*Universität Wien*)

Rakouská národní knihovna (*Österreichische Nationalbibliothek*)

Zahraněční služební cesta PhDr. Miroslava Šeptáka, Ph.D., byla realizována na základě reciproční dohody o výměně delegátů mezi odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra a Generálním ředitelstvím Rakouských státních archivů. Hlavní část pobytu byla zaměřena na průzkum fondů k československo-rakouským vztahům. Delegát navštívil ve Vídni také Nadaci archivu Bruna Krajského (*Stiftung Bruno Kreisky*) a Knihovnu soudobých dějin (*Fachbibliothek für Zeitgeschichte*), Knihovnu politologie a sociologie (*Fachbibliothek für Politikwissenschaft und Soziologie*) a Knihovnu dějin (*Fachbibliothek für Geschichtswissenschaft*). V Rakouské Národní knihovně se zaměřil zejména na studium dobových periodik (*Wiener Volksblatt, Die Presse*).

Mgr. Mikuláš Zvánovec (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 14.–19. 7. 2019

Rakouský státní archiv (*Österreichisches Staatsarchiv*)

Rakouská státní knihovna (*Österreichische Staatsbibliothek*)

Mgr. Zvánovec navštívil Rakouský státní archiv za účelem vyhledání chybějících archivních dokumentů vhodných pro zařazení do připravované edice pramenů o česko-německých vyrovnávacích jednáních z let 1912–1914.

Mgr. Michal Severa (Státní oblastní archiv v Zámrsku)

St. Pölten, 2. 11. 2019

Cílem zahraniční služební cesty Mgr. Severy byla účast na slavnostním zasedání k deseti letům trvání projektu *Matricula* („10 Jahre *Matricula – Jubiläumstagung*“), na jejímž vývoji a správě se podílí Diecézní archiv St. Pölten (*Diözesanarchiv St. Pölten*) a společnost ICARUS 4all. Účastníci zasedání zhodnotili dosavadní průběh projektu a informovali se vzájemně o dalších plánech v oblasti digitalizace a dálkového zpřístupňování archiválií.

Mgr. Jitka Křečková (Národního archiv)

Mgr. Libuše Holakovská (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 14.–15. 11. 2019

Universita Vídeň (*Universität Wien*)

Hlavní náplní zahraniční služební cesty byla aktivní účast na mezinárodní konferenci „*Von der Kunst, Kultur zu bewahren. The art of preserving culture*“, která se konala v sále „*Marietta-Blau-Saal*“ ve Vídeňské univerzitě. Hlavními tématy konference byly evropské jazykové, náboženské a kulturní dějiny v digitálním čase. Mgr. Křečková a Mgr. Holakovská vystoupily v bloku nazvaném „*Altes trifft Neues – Archive, Bibliotheken und Sammlungen – Stätten des Bewahrens und des Erforschens – Sammlungen und digitale Erschließung*“ a přednesly referát na téma minulé a současné péče o pergamenové listiny a pečeti fondů Národního archivu.

Mgr. Pavel Koblasa (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 19.–23. 8. 2019

Rakouský státní archiv (*Österreichisches Staatsarchiv*)

Mgr. Koblasa se v Rakouském státním archivu zabýval problematikou správy a chodu císařských rezidencí využívaných císařskou rodinou. Využil konkrétní archiválie z příslušných fondů a výzkum se soustředil zejména na jmenovací dekry, služební a naturální tabely, personální spisy, registraturní pomůcky, účetní knihy, inventáře, služební instrukce, korespondenci, vše z období vlády císařů Františka I. (1792–1835) a jeho syna Ferdinanda I. (1835–1848).

PhDr. Eva Drašarová, CSc. (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 15.–25. 9. 2019

Rakouský státní archiv (*Österreichisches Staatsarchiv*)

Universita Vídeň (*Universität Wien*)

Účelem zahraniční studijní cesty PhDr. Drašarové, CSc. bylo doplnění edice „*Promarněná šance*“ – edice dokumentů k česko-německým vyrovnáním na konci habsburské monarchie. Po závěrečných korekturách byla, na základě nových poznatků, opravena sporná místa v edici a doplněny chybějící odkazy v poznámkách. Paralelně probíhalo studium v knihovně institutu „*Institut für neuere österreichische Geschichte*“. Z nejnovější literatury bylo vybráno 19 titulů pro nákup knih z prostředků grantu, resp. ze zdrojů institucionální podpory vědy.

Mgr. Karel Halla (Státní okresní archiv Cheb)

Salzburg, 22.–24. 10. 2019

Rakouský archivní sněm (*Österreichischer Archivtag*)

Svaz rakouských archivářek a archivářů (*Verband Österreichischer Archivarinnen und Archivare*) uspořádal ve dnech 23. až 24. října 2019 v Salzburgu v pořadí již 40. rakouský archivní sněm. Hlavním mottem konference bylo téma kulturního dědictví a možností jeho zprostředkování veřejnosti (*Kulturelles Erbe – Überlieferungsstrategien*). Mgr. Halla se aktivně zúčastnil vedle několika odborných přednášek také workshopu s názvem „*Aus der Praxis: Records Management*“.

Mgr. Jan Kahuda (Národní archiv)

PhDr. Ing. Milan Vojáček, Ph.D. (Národní archiv)

Vídeň (Wien), 25.–29. 11. 2019

Rakouský státní archiv (*Österreichisches Staatsarchiv*)

Rakouská národní knihovna (*Österreichische Nationalbibliothek*)

Služební cesta se uskutečnila jako reciproční v rámci mezistátní dohody. Jejím účelem byl výzkum v Rakouském státním archivu a jednání o přípravě konference. Cesta měla v zásadě dva úkoly. Prvním z nich byl úkol výzkumný, zaměřený na prozkoumání tzv. „*Stimmungsberichte*“, tedy periodických zpráv pražského gubernia a pražského policejního ředitelství, zasílaných do Vídně státnímu ministru Kolowratovi. Během průzkumu byly všechny zprávy registrovány a evidovány, guberniální zprávy rovněž nafoceny. Do budoucna bude uvažováno o jejich edici. Výzkum byl doplněn studiem relevantní literatury v Rakouské národní knihovně. Druhým úkolem bylo jednání o společné konferenci Národního archivu a Rakouského státního archivu, která se měla konat ve Vídni ve dnech 18.–19. 5. 2020 k výročí Pražské archivní úmluvy.

Slovensko (Slovenská republika)

Mgr. Kateřina Paulusová (Národní archiv)

Martin, 22.–24. 5. 2019

Slovenská národní knihovna (Slovenská národní knižnica)

Účelem cesty Mgr. Kateřiny Paulusové byla účast na mezinárodní konferenci „*Ruditatis antidotum Eruditio est*“, jejímž stěžejním tématem byly dějiny knižní kultury se specifickým zaměřením na oblast školství. Příspěvky byly zaměřeny vše-

obecně na kulturní osvětu převážně v 19. století, ale mnohé z nich se vztahovaly ke konkrétním osobnostem slovenské a české (rakousko-uherské) knižní kultury.

Mgr. David Valůšek (Státní okresní archiv Zlín)

Nitra, 29.–31. 5. 2019

V rámci XXIII. archivních dnů ve Slovenské republice se v reprezentačních prostorách bývalého župního domu pod nitranským hradem konalo celostátní setkání archivářů - konference s názvem „*Od elenchu po e-archiv. Archivní a registraturní pomůcky včera, dnes a zítra*“, které se Mgr. Valůšek zúčastnil. Tématem konference bylo zpracování a zpřístupňování archivních pomůcek a komplexní archivní informační systém, téma zpřístupňování se probíralo z různých perspektiv.

Mgr. Lucia Hoľanová (Národní archiv)

Mgr. David Hubený, Ph.D. (Národní archiv)

Bratislava, 16.–21. 6. 2019

Slovenský národní archiv (Slovenský národný archív)

Vojenský historický archiv (Vojenský historický archív)

Účelem zahraniční služební cesty byla návštěva Slovenského národního archivu a Vojenského historického archivu. Ve Slovenském národním archivu se Mgr. Lucia Hoľanová zabývala studiem předem objednaných archiválií z fondů „*Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska*“ a Mgr. David Hubený, Ph.D., se věnoval studiu již připravených archiválií z fondů Vrchní soud Bratislava a Vrchní soud Košice. Ve Vojenském historickém archivu Bratislava byly zkoumány písemnosti ke slovenské armádě za druhé světové války a jejím československým kořenům.

Mgr. Pavel Vaško (Národní archiv)

Bratislava (Bratislava), 25.–27. 6. 2019

Ústřední archiv Slovenské akademie věd (Ústredný archív Slovenskej akadémie vied)

Mgr. Vaško pokračoval ve výzkumu na téma Kontinuita a diskontinuita akademické obce. Získané informace budou využity v disertační práci a v případné studii pro „*Paginae Historiae*“ Národního archivu, kde již Mgr. Pavel Vaško publikoval studie na podobná témata.

PhDr. Pavel Dufek

Mgr Jan Kouřimský

Bratislava, 17.–18. 7. 2019

Slovenský národní archiv (Slovenský národný archív)

Slovenské technické muzeum – Muzeum dopravy (Slovenské technické múzeum – Múzeum dopravy)

Účelem zahraniční cesty bylo převezení výstavy „*Velký malý muž – Milan Rastislav Štefánik v archivních dokumentech*“ ze Slovenského národního archivu. Kromě toho Mgr. Kouřimský a Dr. Dufek studovali archivní pomůcky a archivní materiály

fondů uložených ve Slovenském národním archivu, které se vztahují k československé justiční správě a soudní činnosti a hospodářství v letech 1918 až 1945/1948. Součástí služební cesty byla i návštěva Slovenského technického muzea – Muzeum dopravy, kde shlédl výstavu „100 rokov lodiarstva v Československu a na Slovensku“.

PhDr. Renata Pisková (Státní okresní archiv Jihlava)

Šaľa, 5.–6. 9. 2019

PhDr. Písková se aktivně zúčastnila konference, na které představila archivní fond spravovaný Státním okresním archivem Jihlava a vystoupila s referátem „Výsadní listiny města Telč“.

Mgr. Pavel Šrámek, Ph.D. (Státní okresní archiv Zlín)

Mgr. Martin Marek, Ph.D. (Státní okresní archiv Zlín)

Alena Karkošová (Státní okresní archiv Zlín)

Karel Jarcovják (Státní okresní archiv Zlín)

Topolčany, 8. 10. 2019

Státní archiv v Nitře, pobočka Topolčany

Účelem zahraniční služební cesty pracovníků Státního okresního archivu Zlín byla pracovní schůzka s archiváři Státního okresního archivu v Nitře, na které si vyměnili zkušenosti s elektronizací a digitalizací v České a Slovenské republice a jejím dopadem na práci archivů.

PhDr. Karel Müller (Zemský archiv v Opavě)

Martin, 15.–16. 10. 2019

Slovenská národní knihovna v Martině (Slovenská národní knižnica v Martine)

Cílem zahraniční cesty PhDr. Müllera na Slovensko byla účast na mezinárodní konferenci „Morálne autority v našich rodinách“.

Bc. Jiří Bernas (Národní archiv)

Bratislava, 4.–5. 11. 2019

Univerzitní knihovna Bratislava

Bc. Barnas se v Bratislavě zúčastnil konference CDA 2019.

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. David Hubený (Národní archiv)

Ph.D. Mgr. Jan Kouřimský (Národní archiv)

Bratislava (Bratislava), 4.–6. 11. 2019

Slovenský národní archiv (Slovenský národný archív)

Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Archiváři se aktivně zúčastnili konference „Politická korupcia na území Slovenska a v strednej Európe v 19. a 20. storočí“. Dr. Dufek vystoupil s referátem „Příděly v pozemkové reformě v meziválečném Československu: podpora státotvornosti nebo korupční odměňování klientů?“ a Dr. Hubený přednesl referát „Prověřování ne-

strannosti justice na Podkarpatské Rusi ze strany Vrchního soudu v Košicích“. Dále účastníci studovali spisy prvorepublikových soudců. Zároveň proběhlo vrácení výstavy „Velký malý muž – Milan Rastislav Štefánik v archivních dokumentech“.

Mgr. Dalibor Státník, Ph.D. (Státní okresní archiv Mělník)

Čadca, 18.–20. 11. 2019,

Kysúcké muzeum v Čadci

Mgr. Státník, Ph.D., uskutečnil zahraniční služební cestu na Slovensko na konferenci „Člověk a krajina v minulosti VI“ (environmentální dějiny krajiny). Konference byla přínosná a inspirativní metodologicky. Mgr. Státník, Ph.D., napsal zprávu do Jihočeského sborníku historického.

PhDr. Lenka Linhartová (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

PhDr. Jiřina Prokopová (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Mgr. Martin Žebro (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)
Bratislava, 11.–14. 11. 2019

Odbor archivů a registratur MV SR (Odbor archivov a registratúr MV SR)

Účelem zahraniční služební cesty pracovníků odboru byla účast na mezinárodní vědecké konferenci „*Annus mirabilis 1989 a Slovensko. Od totality k demokracii*“, která se konala ve Staré radnici v Bratislavě, a návštěva odboru archivů a registratur Ministerstva vnitra Slovenské republiky, kde se diskutovalo o dalších možnostech vzájemné spolupráce a o přípravě společného projektu publikací zaměřených na historii republikových ministerstev vnitra.

Mgr. Soňa Ambrožová (Národní archiv)

Mgr. Dorota Müllerová (Národní archiv)

Mgr. Jiří Jiráček (Národní archiv)

Mgr. Ondřej Kopřiva (Národní archiv)

Bratislava, 12.–14. 11. 2019

Slovenský národní archiv (Slovenský národný archív)

Archiváři se zabývali problematikou předarchivní péče a výkonem spisové služby v elektronických systémech spisové služby u veřejnoprávních původců a s kolegy ze Slovenského národního archivu sdíleli zkušenosti s elektronickým skartačním řízením či přejímáním digitálních archiválií.

Mgr. Zora Machková (Národní archiv)

PhDr. Alena Šimánková (Národní archiv)

Bratislava, 11.–14. 11. 2019

Slovenský národní archiv (Slovenský národný archív)

Národní rada Slovenské republiky (Národná rada Slovenskej republiky)

Účelem zahraniční cesty Mgr. Machkové a PhDr. Šimánkové byla účast na me-

zinárodní vědecké konferenci „*Annus mirabilis. Rok 1989 a Slovensko. Od totality k demokracii*“ v Bratislavě, kde si archivárky vyměnily zkušenosti v oblasti využívání a zpracování archiválií fondů ÚV KSC, ÚV KSS a justice.

Slovinsko (Republika Slovinsko)

Mgr. Pavlína Nimrichtrová (Národní archiv)

Mgr. Martin Rehtorik (Národní archiv)

Lublaň (Ljubljana), 5.–7. 5. 2019

Archiv Republiky Slovinsko (*Arhiv Republike Slovenije*)

Zahraniční služební cesta byla uskutečněna jako reciproční výměna mezi Slovinským státním archivem a odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra. Pracovníci Národního archivu se zúčastnili mezinárodní konference „*CEF eArchiving Building Block Geopreservation Conference*“ v Lublani. Cílem konference bylo definovat klíčové faktory, které mají vliv na práci s geodaty, jejich vznik, životní cyklus a zejména návaznost na možnost jejich dlouhodobého uchování a využití. Součástí pracovního pobytu byla i návštěva Archivu Republiky Slovinsko.

Mgr. Magdaléna Čtrnáctová (Národní archiv)

MgA. Kateřina Beranová (Národní archiv)

Lublaň (Ljubljana), 5.–7. 5. 2019

Fakulta umění (*Faculty of Arts*)

Cílem zahraniční cesty archivářek byla účast na konferenci Works of Art on Parchment and Paper.

Španělsko (Španělské království)

Mgr. Jitka Křečková (Národní archiv)

Mgr. Kateřina Zenklová (Národní archiv)

Valencie (Valencia), 29.–31. 10. 2019

Polytechnická univerzita ve Valencii (*Universitat Politècnica de València*)

Cílem zahraniční služební cesty Mgr. Křečkové a Mgr. Zenkové byla pracovní schůze projektu *HOME (History of Medieval Europe)*. Na schůzi se projednávaly dosavadní výsledky jednotlivých partnerů projektu, probíraly se odborné i technické detaily. Národní archiv připravil texty vybraných německých, latinských a českých listin včetně značení entit, aby na ně mohl být aplikován nově vyvinutý software automatického rozpoznávání. Na schůzi byly demonstrovány první výsledky automatického rozpoznávání středověkých rukopisných textů.

Srbsko (Srbská republika)

Mgr. Pavlína Kotlíková (Moravský zemský archiv v Brně)

Bělehrad (Beograd), 22.–26. 9. 2019

Mgr. Kotlíková se v Bělehradu zúčastnila 24. mezinárodní konference společnosti ICARUS (*International Centre for Archival Research*), na které se seznámila se zahraničními projekty zaměřenými na digitalizaci, řešila společné otázky a problémy v rámci digitalizace a získala nové kontakty a náměty na společné projekty.

Mgr. Jitka Křečková (Národního archiv)

Mgr. Kateřina Zenklová (Národní archiv)

Bělehrad (Beograd), 23.–25. 9. 2019

Univerzita v Bělehradě

Historický archiv v Bělehradě

Hlavním cílem zahraniční služební cesty Mgr. Křečkové a Mgr. Zenklové v Bělehradu byla účast na generálním zasedání mezinárodního centra ICARUS (*International Centre for Archival Research*), na kterém byly mimo jiné shrnuty poslední aktivity centra, představení noví členové a podán stav probíhajících projektů (Monasterium, Topotéka, Time Machine), a účast na mezinárodní konferenci s názvem „*Archives and Archival Research in the Digital Environment*“.

Švédsko (Švédské království)

PhDr. Jakub Šlouf, Ph.D. (Národní archiv)

Stockholm, 10.–15. 3. 2019

Účelem cesty Dr. Šloufa byl průzkum a výběr dokumentů z pozůstalosti osobního archivního fondu významného vědce a politika prof. Františka Janoucha, někdejšího ředitele Nadace Charty 77 (celkem 14 bm dokumentů). Dr. Šlouf připravil dokumenty k transportu, který bude proveden ve spolupráci s českou ambasádou ve Švédsku.

Švýcarsko (Švýcarská konfederace)

PhDr. Michal Wanner, Ph.D. (odbor archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra)

Bern, 20.–23. 5. 2019

DLM Fórum

PhDr. Michal Wanner, Ph.D., se zúčastnil pravidelného členského zasedání a generálního shromáždění Fóra DLM, jehož cílem byl mj. průběžný monitoring debaty o budoucím charakteru a významu správy dokumentů a alternativních metodách jejich archivace v digitální podobě, a rovněž informace Evropské komise o využívání prostředků z programu eArchiving Building Blocks.

Bernské zasedání přineslo dobře přijaté vystoupení kol. Pavlína Nimrichtrové z Národního archivu o Národním digitálním archivu v Praze. Prezentace byla přehledem české legislativy, informací o akreditaci digitálních archivů, vývoji NDA, definicích informačních balíčků atd.

Podstatné bylo rovněž Generální shromáždění organizace, kde došlo ke změnám stanov, s cílem nalákat do řad organizace firmy a potenciální sponzory velké berlínské konference v září 2020 (Pozn.: termín konference kvůli koronaviru přesunut na 39. týden 2021). Rovněž zde zazněly informace o činnosti DILCIS Boardu, devítičlenného orgánu, který spravuje a udržuje výsledky panevropského projektu E-ARK, především definice informačních balíčků SIP, AIP a DIP, vyhodnocuje a průběžně telefonicky konzultuje připomínky k produktům projektu E-ARK, zkušenosti s napojením jiných aplikací apod.

PhDr., Ing., Milan Vojáček, Ph.D. (Národní archiv)

Mgr. Pavlína Nimrichtrová (Národní archiv)

Bern, 20.–23. 5. 2019

DLM Fórum

Cílem zahraniční služební cesty PhDr. Ing. Milana Vojáčka, Ph.D., a Mgr. Pavlíny Nimrichtrové byla účast na konferenci *DLM Fórum*. Národní archiv se v roce 2019 stal novým členem mezinárodního sdružení. Mgr. Nimrichtrová prezentovala vývoj digitálního archivnictví v České republice. Přínosem bylo i navázání nových kontaktů s kolegy zabývajícími se digitální archivací ve Švýcarsku, Skandinávii a v Pobaltí a utužení kontaktů se Slovinci (aktivity kolem formátu SIARD a Geodat). Ředitel Švýcarského federálního archivu projevil přání pokračovat s Národním archivem ve výměně zkušeností v této oblasti.

Ukrajina

Mgr. David Hubený, Ph.D. (Národní archiv)

Užhorod, 13.–20. 10. 2019

Státní archiv Zakarpatské oblasti – pobočka Berehovo

Během služebního pobytu byly Mgr. Hubeným v badatelně Státního archivu Zakarpatské oblasti zkoumány jak archiválie týkající se výstavby československého četnictva na Podkarpatské Rusi na počátku první republiky se zaměřením na případ Nikoly Šuhaje, tak i početné inventáře, týkající se již uvedeného tématu. Získané údaje z inventářů budou využity při dalších služebních cestách a nafocené archiválie budou fruktifikovány při zpracovávání témat z dějin československé státní správy na Podkarpatské Rusi.

Velká Británie (Spojené království Velké Británie a Severního Irska)

PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D. (Státní oblastní archiv v Praze)

PhDr. Karel Koucký (Státní okresní archiv Kladno)

Mgr. Pavlína Nimrichtrová (Národní archiv)

Londýn (London), 20.–25. 11. 2019

Archiv Parlamentu UK (*Parliamentary Archives*)

Archiv města Westminster (*City of Westminster Archives*)

Národní archiv (*The National Archives*)

Královský archiv (*Royal Archives*)

Londýnský metropolitní archiv (*London Metropolitan Archives*)

Archivní centrum Churchillovy koleje (*Churchill College Archives Centre*)

Cílem zahraniční služební cesty byla návštěva vybraných archivů a specialistů, projednání klíčových témat a specifik dané země s ohledem na typ a zaměření archivu, získání co nejpřesnějších údajů k vytipovaným tématům a problematikám projektu „*Analýza zpracování osobních údajů v archiváliích*“, které byly respondentům prezentovány předem formou dotazníků. Získané podklady a poznatky budou dále analyzovány a také transformovány do podoby, v níž je bude možné porovnávat s údaji z archivů v České republice a v ostatních zemích.

■ Ilona Dostálová

VLADIMÍR BYSTRICKÝ (JIŽ OPĚT) JUBILUJÍCÍ!

Ve čtvrtek 25. června 2020 se v Modrém salónku plzeňského hotelu Central sešlo několik západočeských archivářů a historiků s někdejšími dlouholetými řediteli Státního oblastního archivu v Plzni Vladimírem Bystrickým, aby s ním oslavili jubileum. Ovšem jubileum nikoliv životní nebo pracovní, Vladimír Bystrický se dočkal jubilejního sborníku!

Habent sua fata libelli. Terentianus Maurus to sice nejspíš zamýšlel poněkud jinak, ale parafrázujeme jeho citát a rozšířme jej i na jubilejní sborníky. Když jsem Vladimíru Bystrickému na stránkách tohoto časopisu v roce 2014 jménem západočeské archivní obce přál k jeho tehdejšími osmdesátinám, iniciativně jsem do soupisu bibliografie o něm uvedl i ještě nevydaný sborník k jeho tehdejšímu kulatému životnímu výročí. S vročením 2014 a poznámkou „v tisku“. ¹⁾ Řízením osudu se však stalo, že sborník editorů Jakuba Krčka a Jiřího Stočese s názvem *Stříbro nad zlato* vyšel a byl pokřtěn až nyní, tentokrát již s prozíravěji zvoleným a hlavně relativizujícím podtitulem „k životnímu jubileu“. ²⁾ A těch přece může být spousta, každý rok několik.

Finis coronat opus. Ovidiovu sentenci tentokrát ponechme bez parafráze, protože se nám bezezbytku hodí tak, jak byla myšlena. Konec dobrý, všechno dobré. Vladimír Bystrický již od roku 2014, kdy si mé *laudatio* přečetl, o jubilejním sborníku věděl. A čekal. Čekal trpělivě, protože Vladimír Bystrický trpělivý nesporně je, naštěstí.

Trpělivost růže přináší. Vladimíru Bystrickému nakonec přinesla nikoliv květiny, ale ono zmíněné „překvapení“ v podobě 12 odborných příspěvků jeho spolupracovníků, kolegů a žáků. Jako jeden z autorů se nebudu pouštět do jejich hodnocení, to přenechám jiným. Prozradím jen, že se týkají především míst, která má Vladimír Bystrický rád a která jsou tak či onak spojená s jeho bohatou životní a profesní dráhou: Stříbrem, Plzní, Úbočí, Klatovy a Rokycany.

■ Karel Řeháček

¹⁾ Karel Řeháček, *Vladimír Bystrický osmdesátiletý*. Archivní časopis, 64, 2014, s. 64–67.

²⁾ Jakub Krček – Jiří Stočes, *Stříbro nad zlato*. Sborník prací k životnímu jubileu PhDr. Vladimíra Bystrického, CSc. Plzeň : Eva Mušková, 2019, 246 s.

Křest jubilejního sborníku (foto Jiří Stočes)

Zleva: Petr Hubka, Eva Mušková, Hana Hrachová, Lenka Sýkorová, Vladimír Bystrický, Karel Řeháček, Miroslav Eisenhammer, Jiří Stočes

Během přípravy tohoto čísla odešel Vladimír Bystrický navždy. V době koronavirové bylo ono červnové setkání nejspíš tím posledním, které se svými blízkými kolegy absolvoval. A troufám si říci, že byl tehdy mezi námi rád, spokojený, vděčný, snad i trochu dojatý. A nás zase těšilo, že nakonec všechno dopadlo tak, jak mělo. A myslím, že při vzpomínce na něj nás i teď hřeje radostné vědomí, že jsme to stihli včas. Finis coronat opus.

LADISLAV DUŠEK

Promovaný historik Ladislav Dušek, CSc., v odborných kruzích oceňovaný nejen jako erudovaný archivář, ale také jako dlouholetý vedoucí (ředitel) litoměřického Státního oblastního archivu, se 24. ledna 2020 dožil osmdesáti let.

Ladislav Dušek plánoval po absolvování střední školy studovat na Filozofické fakultě jednooborovou historii, ale tato možnost byla ve stávajícím akademickém

roce zrušena a z dalších možností se naskýkala volba dvouoborového studia v kombinacích historie – čeština nebo historie – archivnictví. Zvolil to druhé. Úspěšné studium dokončil roku 1962 obhajobou diplomové práce na téma „Zavedení dolnorakouských měř a vah v Čechách v roce 1764“ (publikováno v Ústeckém sborníku historickém 1971). Kandidátskou práci nazvanou „Kronika tzv. Beneše Minority a její pokračování“ obhájil roku 1968 a později toto dílo úspěšně prezentoval roku 1976 na mezinárodním sympoziu v polském Lublinu. Jubilantovo profesní zaměření vykrytalizovalo posléze přirozeně v jeho zařazení do obce archivářské.

Jako archivář působil ve Státním oblastním archivu Litoměřice v letech 1962–1965 a 1975–2005, v mezidobí (1969–1972) byl zaměstnán v tehdejší Okresním archivu v Ústí nad Labem. Současně od roku 1965 pracoval čtyři roky jako řádný aspirant v Historickém ústavu ČSAV, kde měl možnost navázat odborné a inspirativní vztahy s některými předními českými historiky. Poté uplatnil své široké znalosti opět ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, kde působil v letech 1975–2005, přičemž od roku 1975 do roku 2003 s krátkou přestávkou ve funkci ředitele tohoto archivu.

Celoživotním zájmem Ladislava Duška byla historická demografie a genealogie. Byl platným a ceněným členem Československé demografické společnosti při Československé akademii věd. V roce 1989 obdržel cenu profesora Šauera za práci „Obyvatelstvo Budyně nad Ohří“ v letech 1701–1850. Medaile „Za zásluhy o české archivnictví“ mu byla po zásluze udělena roku 2010. Svoje odborné a pedagogické schopnosti jubilant současně uplatňoval při působení na dnešní Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, kde se realizoval ve výuce studentů nejprve jako odborný asistent a později externí pracovník. Připomeňme také nepochybnou výhodu Duškových znalostí jazykových – kromě znalosti latiny ovládá němčinu, ruštinu, angličtinu a francouzštinu.

Ve smyslu archivní teorie a praxe připomínal archivářům jejich hlavní úkoly, tedy zpřístupňování archivních dokumentů. Sám má za sebou vyhotovení téměř tří set inventárních pomůcek. Svoje kolegyně a kolegy vedl k dodržování zásady odlišit písemnosti s trvalou dokumentární a vypovídací hodnotou od těch, které je možné skartovat, aby archivní fondy nebyly zahlceny nepotřebným balastem. Přestože je tiché a spíše flegmatické povahy, byl v řídicí funkci vždy respektován. Pro svoji pracovní píli se stal vzorem ostatním archivářům, jeho následovníci dodnes čerpají z Duškových zkušeností a příležitostně s ním konzultují odborné problémy.

■ Helena Smíšková

JANA VANĚČKOVÁ JUBILUJÍCÍ

Jana Vaněčková se narodila 10. listopadu 1959 v Praze. Brzy po narození se rodina přestěhovala do Zruče nad Sázavou, kde vychodila základní školu a kam se stále ráda vrací. Na gymnázium dojížděla do Vlašimi. Již během středoškolských studií se zajímala o archeologii a historii. Po maturitě byla přijata na FF UK v Praze obor archivnictví a PVH. Studium dokončila v roce 1983 státní závěrečnou zkouškou. Téma její diplomové práce bylo *Petice nevolníků v Čechách roku 1680 (Diplomatický rozbor a edice)*. Rigorózní zkoušky úspěšně složila o dva roky později. Od roku 1983 do roku 1987 pracovala jako samostatná odborná archivářka v Okresním archivu Kutná Hora. Mezi lety 1987 až 2005 si vyzkoušela práci muzejníka nejprve v čáslavské pobožce Okresního muzea v Kutné Hoře, kde pracovala jako samostatná odborná referentka – se specializací historik a poté v osamostatněném Městském muzeu v Čáslavi. Zde nejen odborně zpracovávala muzejní sbírky (zejména numizmatickou), vedla knihovnu, ale podílela se i na řadě výstav, rozvíjela spolupráci muzea se školami. Práci v muzeu přerušila na šťastné období dvou mateřských dovolených. Ke své původní milované profesi se Jana vrátila až v roce 2006, kdy nastoupila zpět do Státního okresního archivu Kutná Hora. Po celou dobu svého působení v muzeu a v archivu se neúnavně věnuje přednáškové a publikační činnosti v regionálním (Zručské noviny, Čáslavské noviny, Kutnohorský deník, Krásné město) i odborném (Numismatické listy, Muzejní a vlastivědná práce, Polensko, Antiqua Cuthna, SSH) tisku. V Čáslavi působí v místních spolcích (Včela Čáslavská, Klub rodáků a přátel města Čáslavě). V poslední době stála za zrodem veřejností i odbornou obcí pozitivně přijímané publikace Zruč nad Sázavou. Dokončila autorskou a editorskou práci na přípravě této monografie k dějinám Zruče nad Sázavou, která vyšla v roce 2018. Kniha je první monografií dějin tohoto města, které dosud obdobnou publikaci postrádalo. Je výsledkem interdisciplinárního výzkumu, do kterého se zapojili pracovníci z oborů historie, archeologie, dějin architektury, geologie, etnologie a dalších oborů. Doktorka Vaněčková zde zúročila zkušenosti, které získala při práci na reprezentativní publikaci kolektivu autorů Kutná Hora, která vyšla v nakladatelství Lidové noviny v edici Dějin českých měst v roce 2000. Spolupracovala i na dvacátém svazku Historického atlasu měst České republiky, který vyšel v roce 2010. V archivu se věnuje pořádání složitějších fondů, jako jsou např. Archiv města Kaňk, Archiv města Čáslav, osobní fondy a další.

V rámci kulturní činnosti měst Kutné Hory i Čáslavi, kde bydlí, se aktivně podílí na osvětové činnosti svými zajímavými přednáškami. Ráda připravuje pro své spoluobčany oblíbené cykly vlastivědných vycházek historickou Čáslaví. V místě bydliště spolupracuje s Univerzitou volného času, Klubem rodáků a přátel města Čáslavě či spolkem Včelou Čáslavskou.

Z posledních tří let lze zmínit alespoň některé činnosti. V roce 2016 se aktivně zúčastnila odborné konference Matouš Collinus z Chotěřiny 1516–1566 s pří-

spěvkem na téma *Partikulární školství v Kutné Hoře v 16. století*. Konference se uskutečnila v Kouřimi ve dnech 2.–4. 6. 2016. Pro Univerzitu volného času v Čáslavi připravila přednášky *Trestná činnost čáslavských měšťanů od renesance do doby Marie Terezie a Vánoční zvyky na Čáslavsku*.

V rámci Mezinárodního dne archivů se podílela na prezentaci archiválií v Nových Dvorech, Uhlířských Janovicích, Vlastějovicích, Zbraslavcích a Zruči nad Sázavou.

Účastnila se semináře Učitelé a jejich podíl na kulturním životě regionu, který uspořádalo Městské muzeum a knihovna Čáslav v Čáslavi dne 11. 4. 2017, a to s příspěvkem *Pestrý život učitelský aneb vzpomínka na pedagoga Emanuela Chramostu*. V Kutné Hoře přednesla přednášku na téma *Osobnost Zikmunda Kozla z Rýzntálu a partikulární školství v Kutné Hoře v 16. století*.

PhDr. Jana Vaněčková se zúčastnila odborné konference Čáslav 1618. Počátek české války, kterou uspořádalo Městské muzeum a knihovna Čáslav, s přednáškou na téma *Novellae et Declaratoriae písaře Václava Formiky Poděbradského z roku 1653. Příspěvek k událostem třicetileté války v Čáslavi*. Dále přednesla samostatné popularizační přednášky na téma *Matouš Ulický* (pro Univerzitu volného času při Městském muzeu a knihovně v Čáslavi) a *Čáslav za třicetileté války* (pro Klub rodáků a přátel Čáslavě).

Podílela se na přípravě putovní výstavy Státního oblastního archivu v Praze na téma *Stavovské povstání 1618 a střední Čechy*. Tato výstava byla následně po uvedení v centrále Státního oblastního archivu v Praze instalována na mnoha místech středních Čech v muzeích, galeriích, školách a její využití je připraveno až do roku 2021.

Působí v redakčních radách časopisu Krásné město, vydávaného městem Kutná Hora, a odborných periodik Antiqua Cuthna a Archivní prameny Kolínska.

■ Drahomíra Nováková

MILADA WURMOVÁ (19. 11. 1922–16. 5. 2020)

Dne 16. května 2020 odešla ve věku nedožitých 98 let PhDr. Milada Wurmová, CSc., emeritní ředitelka Moravského zemského archivu v Brně (tehdejšího Státního oblastního archivu v Brně) v letech 1975–1979 a dlouholetá pracovnice též instituce.

Dr. Milada Wurmová se narodila do významné moravské rodiny Wurmů, pocházející z Klobouk u Brna, kde se po generace dědil zájem o věci veřejné a angažovaná činnost pro druhé. Pradědeček Josef Wurm byl v roce 1848 zvolen za poslance Moravského zemského sněmu v Brně a svůj post několikrát obhájil. Jeho bratr páter Ignát Wurm byl činný jako šířitel cyrilometodějské tradice, poslanec

říšské rady ve Vídni a zakladatel Vlasteneckého muzea v Olomouci. Dědeček František Bořivoj Wurm, ředitel pojišťovací banky Slavia, založil první českou obchodní akademii v Brně a byl činný v mnohých českých spolcích. Po celý život také podporoval svoji manželku Jindřišku Wurmovou, která se angažovala v mezinárodním mírovém hnutí, sociální péči o mládež a protialkoholním boji. Z manželství Františka Bořivoje a Jindřišky vzešly tři děti, z nichž pouze nejstarší syn Jaromír se dožil dospělého věku.

Jaromír, působící jako úředník Národní banky československé, se 19. listopadu 1922 stal otcem jediné dcery Milady. Ta díky otcově práci část dětství strávila v Praze, Nitře a Bratislavě. V roce 1939 se rodina navrátila zpět do Brna, kde Milada Wurmová v 1942 odmaturovala na III. reálném gymnáziu v Brně a po znovuotevření českých vysokých škol se v roce 1945 nechala zapsat na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity obor historie – filozofie. Studium ukončila doktorátem z československých a všeobecných dějin v roce 1948 a jako odborná síla byla přijata do Moravského zemského archivu v Brně, kterému zůstala věrna až do svého odchodu do starobního důchodu v roce 1982.

Odborně se dr. Wurmová věnovala zprvu historickým tématům, pod vlivem svého působení v archivní praxi zaměřila svoji pozornost na archivní teorii. Blízká jí byla především problematika zpracování osobních fondů, mnohé z jejích inventářů jsou dodnes v platnosti. Ve své kandidátské práci se věnovala tématu poměru archivů k muzeím a knihovnám. Později začala zpracovávat biogramy významných osobností z dějin Moravského zemského archivu. Na počátku 60. let se dr. Wurmová stala vedoucí oddělení ochrany a využívání archivního materiálu, v červnu 1975 byla jmenována ředitelkou archivu, tento post zastávala do konce roku 1979. Dr. Wurmová byla činná i mimo své brněnské působení. Dlouhá léta byla členkou redakční rady Archivního časopisu a Vědecké archivní rady. Působila v komisi pro udělování vědeckých hodností z oboru pomocných věd historických na univerzitě Karlově v Praze a univerzitě J. A. Komenského v Bratislavě.

I v důchodu se věnovala publikační činnosti, zpracovala například kapitoly z dějin divadla v Brně. Činorodost a duševní vitalitu si uchovala do konce svého vysokého věku. Čest její památce!

PhDr. Milada Wurmová
krátce po svém nástupu
do archivu v roce 1953

■ Michaela Růžičková

KAREL ROM 1950–2020

Tři dny před svými 70. narozeninami opustil dne 14. června 2020 řady regionálních historiků a archivářů bývalý zaměstnanec Muzea okresu Plzeň-sever v Mariánské Týnici u Kralovic a dlouholetý archivář a pak i ředitel Státního okresního archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích pan Karel Rom. Jeho životní pouť byla spjata s regionem severního Plzeňska. Narodil se v Plzni 17. června 1950, ale celý svůj život prožil v Kralovicích, kde také získal základní vzdělání. Maturitu složil v roce 1968 na Střední všeobecně vzdělávací škole v Plasích (dnes gymnázium) a po absolvování základní vojenské služby pracoval v domě dětí a mládeže v Kralovicích, kde zajišťoval volnočasové aktivity místní školní mládeže a organizoval dětské letní tábory.

V září 1975 nastoupil do muzea v Mariánské Týnici u Kralovic, kde setrval plných 16 let, rychle se zapracoval do muzejní problematiky a činnosti. Zejména zajišťoval přípravu a instalaci výstav a stálých muzejních expozic, kde mohl nejlépe uplatnit své výtvarné nadání. Nejvýznamnější jeho prací v této době bylo vypracování scénáře a vlastní realizace stálé expozice, která byla veřejnosti zpřístupněna v létě roku 1989. Schopnost kvalitního písemného vyjadřování a grafické dovednosti mohl uplatňovat ve funkci odpovědného redaktora a vydavatele muzejního regionálního časopisu *Vlastivědné listy*, který vycházel v letech 1976–1986. Z Romova popudu začalo po pětileté odmlce muzeum již v roce 1991 vydávat nově koncipované regionální vlastivědné periodikum s názvem *Vlastivědný sborník – čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*, které vychází dosud.

V roce 1992 projevil zájem své schopnosti a zájmy realizovat v jiném oboru a přešel do Státního okresního archivu Plzeň-sever se sídlem v Plasích. V problematice archivní práce se velmi rychle zorientoval a brzy nato zde mohl už zapracovávat nově nastoupivší kolegy, brigádníky či pracovníky v náhradní vojenské službě. Pořádal archivní fondy a sbírky, věnoval se dohledu nad spisovou službou obcí a měst, škol a dalších institucí a subjektů, u nichž prováděl skartační řízení. Zapojil se do odborné metodické činnosti archivu, podílel se na vypracování vzorových spisových a skartačních plánů pro obce a města. Z jeho archivářské praxe je nezbytné připomenout pořádání a inventarizaci fondů místních národních výborů, archivů obcí a spolků a jím zinventarizovaný složitý archivní fond Okresní národní výbor Plasy (1945–1960). V archivu zajišťoval poměrně velkou část odborných aktivit tohoto pracoviště, a protože byl také schopný organizátor, zastával zde v letech 2011–2014 i funkci ředitele. Po celou dobu své archivní praxe dále rozvíjel spolupráci s muzeem a s městy a obcemi, zejména pokud šlo o jimi vydávané publikace a periodika.

V archivnictví se Karel Rom nejvýrazněji prosadil ve vydavatelské, redakční a publikační činnosti. Zájem o historii, schopnost kultivovaně popsat historické skutečnosti a dát publikovanému materiálu kvalitní grafickou formu jej dovedly k vydávání různých periodik, sborníků a publikací. Pod jeho vedením vycházel

v okresním archivu v letech 1996–2003 čtvrtletník *Archivní zpravodaj AZ*, určený pro obce, města a školy okresu Plzeň-sever a zaměřený na regionální historii a kronikářství. Nejenže jej redakčně připravoval, ale též naplňoval svými příspěvky čerpajícími z jeho odborné práce archiváře. Po integraci okresních archivů do Státního oblastního archivu v Plzni byl v nové instituci pověřen redigováním a grafickým zpracováním v letech 2004–2009 vydávaných *Ročenek Státního oblastního archivu v Plzni*. K vrcholnému období Romovy publikační a redakční činnosti v archivu patřila léta 2010 až 2015, kdy společně s Milanem Augustinem připravili k vydání šest ročníků sborníku *Západočeské archivy*. V intencích jeho grafického provedení sborník vychází dosud. Vedle toho Karel Rom pro archiv připravil v těchto letech k vydání dalších pět publikací. Zapojil se také do příhraniční spolupráce s bavorskými archivy a v rámci těchto aktivit připravil k vydání dva sborníky z mezinárodních konferencí a další propagační tiskoviny.

Nutné je také zmínit se o Romových aktivitách v místě jeho bydliště, v nichž využíval svých znalostí z regionální historie a schopností přiblížit veřejnosti události kolem sebe. Více jak 20 let byl odpovědným redaktorem městského zpravodaje *Kralovický obzor*, který patřil mezi velice kvalitní městské zpravodaje nejen v západních Čechách. V letech 2002–2007 soukromě vydával čtvrtletník *Kronika regionu*, v němž publikoval mnoho článků z regionální historie. Svými články s regionálně historickou tematikou přispíval také do mnoha dalších sborníků a časopisů. Znalost minulosti jednotlivých lokalit okresu ve spojení s výtvarnými dovednostmi uplatnil i v komunální heraldice a vexilologii. Podílel se na vzniku nebo sám vypracoval několik obecních či městských znaků a praporů, jmenujme např. obce Tatinou, Trnovou, Dražeň, Štichovice a města Manětín a Kaznějov.

Za více jak dvacetiletou úspěšnou činnost v archivu a za přínos pro české archivnictví byl Karel Rom oceněn medailí „*Za zásluhy o české archivnictví*“, již mu 1. října 2019 udělil ministr vnitra.

S pocitem smutku jsme přijali zprávu o odchodu našeho kolegy, jemuž práce ať v muzeu či v archivu, ale i pro veřejnost byla činností, kterou vždy vykonával s hlubokým zájmem a rád a jež naplňovala smysl jeho života.

■ Petr Hubka

Karel Maráz (ed.), *Mikulovské kolejní kabiny pomocných věd historických II. Sborník z mezinárodní konference Ztráty a nálezy v pomocných vědách historických konané 18. a 19. října 2017 v Mikulově*. Brno, Nakladatelství PhDr. Ivo Šperát 2019. 193 s., ISBN 978-80-87542-27-9

Sborník z mezinárodní konference z oblasti pomocných věd historických, která se v rámci projektu *Mikulovské kolejní kabiny pomocných věd historických* konala již podruhé, tentokrát v termínu 18. a 19. října 2017, přináší po bezmála dvou letech příspěvky věnované zejména tématům numismatickým. Dává ale prostor také jiným pomocným vědám a obecně příspěvkům šířeji spjatým s tématem „ztrát a nálezů“. Numismatika byla v tomto roce zvolena proto, že na termín konference připadlo 230. výročí úmrtí zakladatele české vědecké numismatiky – Mikuláše Adaukta Voigta, jehož osobnost je spojena také s mikulovským piaristickým gymnáziem, v jehož prostorách konference proběhla.

Příspěvky pojali autoři opravdu různě, od zveřejnění nových či starších, ale polozapomenutých nálezů, které se zatím nedočkaly publikování, přes (vy)nálezy technologií a postupů až po znovunalezená deperdita.

Sborník zahajuje příspěvek *Numismatic catalogues and Digital Humanities* španělských autorů Paula Granadose Garcii, Manuela Gozalbese a Pere Paua Ripollèse seznamující se způsobem propojení digitálních technologií a numismatiky a výhodami vytváření digitálních databází u numismatického materiálu, které prozatím vznikají pro materiál antický, ale mají potenciál se dále rozšiřovat. Autoři zde nejen představují stávající databáze a systémy katalogizace, ale ta-

ké úskalí a výzvy, které je třeba do budoucna řešit.

Příspěvek k moravskému mincovnictví 13. století na základě mincovního nálezu z Olomouce – Barvířské ulice od Dagmar Grossmannové je, jak už sám název napovídá, věnován konkrétnímu nálezu hromadného depotu, který se však po svém objevení v roce 1977 nedočkal zveřejnění. Kromě shrnutí vývoje peněžnictví na Moravě, se kterým olomoucký nález koresponduje, představuje příspěvek také katalog identifikovaných mincí s obrazovou přílohou.

Starší nález představuje po více než půlstoletí od prvního publikování také Dagmar Kašparová, která se snaží objasnit kontext *Nálezu pozdně římských mincí ve Vinkovci (Cibalae) ve světle depotů 2. poloviny 4. století*. Tento polozapomenutý nález uložený ve sbírkách Moravského zemského muzea si tak konečně získává pozornost a zasazení do správných souvislostí jiných nálezů depotů z dané oblasti a doby. I zde je nedílnou součástí katalog mincí a obrazová příloha.

Oproti dvěma starším nálezům stojí v kontrastu nález zcela nový, tedy z roku 2017, představený Petrem Ecklem jako *Nález mincí z Jazovic (Starý Petřín) v kontextu numismatické podsbírky Jihomoravského muzea ve Znojmě*. Jazovický depot objevený a nahlášený detektorem obsahuje mince z počátku 15. století do roku 1620 a vypovídá o struktuře oběživa na moravsko-rakouském pomezí v době počátku třicetileté války. I zde je přiložen katalog mincí.

Na sérii numismatických příspěvků navazuje Jan Hanousek s problematikou rázu edičního. *Několik úvah editora nad zpřístupněním Pozůstatků desk zemských* odhaluje obtížnost zpřístupnění přípravného materiálu Josefa Emlera

k pokračování známé edice. Nové poznatky doplňují již dřívější autorovu práci na daném tématu, kterým se zabývá již od roku 2010 a kterému v současnosti věnuje svou vznikající disertační práci. V příspěvku se zaměřuje zejména na specifické problémy edice tohoto konkrétního materiálu, který bude třeba z důvodu badatelské poptávky zpřístupnit jako elektronický katalog s možností fulltextového vyhledávání, ovšem pro vydání edice *Pozůstatků* je využitelný pouze jako podklad pro další podrobnou heuristiku.

Od hledání cesty k edici se s Ivo Sperátem v dalším příspěvku přesouváme k edici dokončené, edici torza opisu urbáře kunštátského panství z roku 1631, který byl a stále je považován za ztracený. Díky práci regionálních badatelů a kronikářů se ovšem dochoval alespoň zlomek dotyčného nezvěstného urbáře jako opis v osobních poznámkách olešnického kronikáře Josefa Višinky. Těžištěm příspěvku je zpřístupnění tohoto opisu v příloze.

Anna Kubíková představila *Objev části nezvěstné Rožmberské kroniky*, rukopisu Rožmberské historie Václava Březana, který byl považován za nenávratně ztracený. Část druhého dílu Březanova rukopisu z let 1475–1523 byla ovšem nalezena a poskytnuta ze SOkA Litoměřice se sídlem v Lovosicích. Autorka se zamýšlí nad osudem rukopisu a porovnává jej jak s německou edicí tzv. Heermannovy Rožmberské kroniky, tak se zjednodušenou verzí tzv. Krátkého a summovního výtahu, který autorka před lety formou edice zpřístupnila.

Bez zajímavosti není ani sfragistický příspěvek Milana Daňka, jenž představuje práci svou a Miroslava Milce na dokumentaci *Sbírky pečeti Antonína Masáka v Městském muzeu v Blatné*, která byla uložena jako nezpracovaná v SOkA Strakonice jako součást pozůstalosti Antonína Masáka. Autor příspěvku se podílel na očištění, nafotografování a uložení více než 1 600 otisků a odlišek pečeti a zamýšlí se nad spojitostí mezi

sbírkou a Masákovou státi *Pečeti šlechty české, moravské a slezské*, která byla publikována v rámci Časopisu přátel starožitností. Souvislost lze hledat také se sbírkou pečeti zpracovávanou na Katedře archivnictví a PVH na FF UK, a tak příspěvek zejména nastiňuje potenciál, který může mít další zkoumání Masákovy sbírky, která zatím nebyla hlouběji zpracována.

Sborník završuje rozsáhlá studie Zuzany Všečekové a Karla Maráze *Nástěnné malby v místnosti č. 303 na hradě Kunštátu. Umělecko-historický rozbor, datace, možná interpretace a objednavatel*. Podrobná restaurátorská a umělecko-historická analýza využívá pomocných věd historických k datování a je doplněna zejména o zkoumání oděvních, zbrojních, heraldických či vexilologických prvků profánních maleb. Řadí výzdobu na hradě Kunštát do 1. poloviny 14. století a připisuje ji osobě moravského šlechtice Gerharda z Kunštátu coby objednavatele, který stál ve své době na vrcholu společenské elity. Přestože jsou malby porušené a degradované, jedná se o jeden z nejvýznamnějších objevů nástěnných maleb s rytířskou tematikou v našich zemích, který si zaslouží pozornost.

Ačkoliv sborník neobsahuje všechny příspěvky, které v rámci konference zazněly, a úroveň i obsahová stránka jednotlivých studií jsou velmi různorodé, přinášejí *Mikulovské kolejní kabinety pomocných věd historických* opět přínosné poznatky z různých oblastí pomocných věd historických a pokračují tak v tradici, kterou si předsevzaly vytvořit. Je proto třeba doufat, že do budoucna nálezů bude více než ztrát a příští konference a sborník představí i nové perspektivy pomocných věd historických.

■ Kristýna Ansorgová

Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka č. 11. Vydaly Regionální muzeum Mělník a Státní okresní archiv Mělník, 2019, 220 stran. ISSN 1801-7266.

Pomyslná řeka času dospěla k jedenáctému soutoku, vlastně Soutoku s velkým písmenem, neboť řeč je o jedenáctém čísle mělnického vlastivědného sborníku *Confluens*. Jako už tradičně nabízí pestrou směs kratších i delších historických pojednání, vzpomínek i zpráv o aktuálním dění v regionu. Pravda, starší dějiny tentokrát přicházejí poněkud zkrátka, ale o to důkladnější pozornost je věnována námětům 20. století.

Oddíl **Studie** začíná článkem Pavla Fiedlera *Místní odbor Ústřední matice školské v Mělníku* (s. 12–21), který časově zahrnuje období od osmdesátých let 19. století do druhé světové války. Jde o materiálovou studii, vycházející z čerstvých poznatků z pořádání nevelkého archivního fondu. Ten se stal hlavním, nikoli však jediným zdrojem, neboť autor zařadil osudy mělnické Matice do dobového kontextu na základě literatury a dalších archivních fondů.

Pod následujícím příspěvkem, nazvaným *Václav Mareček (1894–1942) – medailonek mělnického odbojáře* (s. 22–42), jsou podepsáni Vlastislav Janík a Lukáš Snopek. Studium období okupace v regionu zdárně postupuje. Tentokrát se autoři zaměřili na osobnost bývalého italského legionáře, aktivního Sokola, a především na jeho činnost v sokolském odboji. Přicházejí ale zároveň s hypotézou o Marečkově zapojení do ilegální vojenské organizace Obrana národa. Václav Mareček patřil k síti, která podporovala skupinu výsadkářů Anthropoid, v rámci zákroku proti ní byl za heydrichiády zatčen, uvězněn a nakonec popraven.

Chronologická linka sborníku pokračuje a díky Pavlu Fiedlerovi se ocitáme ve zcela odlišných dějinných poměrech, tentokrát na poválečném venkově. Článek *Olešno po druhé světové válce. Odsun německého obyvatelstva a osídlování obce na Kokořínsku* (s. 43–71) je poctivou mikrohistorií krajiny na jazykovém pomezí. Přibližuje průběh vysídlení původních obyvatel, doosídlování a následné kolektivizace zemědělství v rámci jedné malé vesnice. To umožnilo

autorovi sledovat některé individuální osudy a odhalit konkrétní příčiny, které rozhodovaly například o zařazení nebo nezařazení osob do odsunu.

Osvěžením dalších stránek sborníku (s. 72–93) je nejen vinařské téma, nýbrž i příjemná slovenština, s níž Katarína Popelková představuje *Vinařské festivaly v porovnání: případy Mělník (Česko) a Pezinok (Slovensko)*. Srovnává dvě města v tradičně vinařských oblastech, kde byly během první poloviny 20. století víceméně uměle založeny tradice festivalů, jejichž konání mělo mimo jiné komerční účel přilákat potenciální konzumenty vína, zákazníky a v širším pohledu podpořit turistický ruch. Zatímco mělnický vinařský festival probíhá od roku 1911 jen s menšími přestávkami let druhé světové války a 1968–1970, ve slovenském Pezinku se uskutečnil jednorázově v roce 1934 a tradici se podařilo zavést až od konce padesátých let. Stejně důležité jako srovnání situace v obou městech se jeví i hledisko časové, totiž jakým způsobem se politické okolnosti doby podepisovaly na podobě a charakteru vinařských slavností.

Tušíme, že poslední příspěvek v oddílu **Studie** byl původně zamýšlen spíše do recenzní rubriky, ale jak sám autor konstatuje, nakonec se recenze „rozlila“ do jedné z nejdelsích statí celého sborníku. A proč ne? Co může lépe svědčit o kvalitě knihy, nežli zaujetí vnímavého čtenáře a recenzenta? Dalibor Státník ve své stati nazvané *Pars pro toto aneb Historikovo rozjímání nad knihou Martina Kučery Drama dirigenta* (s. 94–114) rozebírá nedávno vydanou biografii hudebníka Jaroslava Krombholce, jedné z významných postav českých a také mělnických kulturních dějin. Kučerovu práci chválí, glosuje, místy doplňuje nebo upřesňuje, připomíná osudy některých polozapomenutých osobností, které v Krombholcově životě hrály důležitou roli. „Rozjímání“ je proudem podnětných intelektuálních myšlenek, které se velmi dobře čtou, ale o to hůře anotují. Takže, Dalibore, obraťme list.

Rubriku **Materiálie** zaplnily tentokrát tři příspěvky: jeden vzpomínkový, jeden archivního rázu, třetí ornitologický. Obsáhlé a čtivé *Vzpomínky na život na mělnickém nábřeží v Rybářích v letech 1936–1950* (s. 115–139) napsal Jiří Ryant. K titulu článku není třeba mnoho dodávat, snad jen to, že dějištěm je mělnická část Rybáře se specifickým prostředím labského nábřeží, přístaviště a překladiště nákladních lodí. Autor líčí zaniklou podobu Rybářů, provoz překladiště i rázovité místní postavy. Editorkou Ryantových vzpomínek byla archivárka Nikola Michňová, která je také podepsána pod následujícím příspěvkem *Pamětní knihy římskokatolických farností Mělnicka ve Státním okresním archivu Mělník* (s. 140–152). Věnuje se genezi farních pamětnic, jejich obsahové, diplomatické i formální stránce, a upozorňuje na možnosti jejich využití. Z celkem 23 pamětních knih římskokatolických farních úřadů, uložených ve Státním okresním archivu Mělník jako depozitum, je nestarší kniha z Řepína, založená roku 1732 a obsahující opisy dokumentů od třicátých let 17. století i některé ještě starší retrospektivní zápisy. Z první poloviny 18. století pocházejí rovněž pamětní knihy farností Čechelice, Chlumín, Liblice a Lužec nad Vltavou. Jak autorka zdůrazňuje, jedná se z diplomatického hlediska o úřední knihy smíšeného charakteru, nikoli kroniky v pravém slova smyslu. Přílohu článku tvoří tabulkový přehled všech uložených pamětních knih se základními prvky popisu. Kukátkem do jiného vědeckého světa je pro archiváře příspěvek Libora Prause *Poslední pár chocholouše obecného (Galerida cristata) na Mělnicku?* (s. 153–159). Pečlivá pozorování jednotlivých exemplářů vzácného ptačího druhu jsou motivována úsilím o záchranu nanejvýše ohrožených a mizejících součástí české fauny.

Užitečnou část regionálního sborníku tvoří **Obzory literatury** s několika recenzemi, anotacemi a výběrovou bibliografií. K této rubrice se volně druzí i příspěvek, seznamující s činností

mělnického muzea – Jitka Králová: *Prezentace muzejně edukační teorie a praxe Regionálního muzea, 2016–2018* (s. 185–188). Na něj tematicky navázala stejná autorka svým ohlédnutím za edukačními počiny Regionálního muzea Mělník z let 2016–2018 (s. 193–199), zařazeným už v oddílu **Zprávy a Poznámky**. Předchází mu opět přírodovědný článek Libora Prause *Invazní mýval severní (Procyon lotor) – nový obyvatel Mělnicka* (s. 190–192). Zatímco tedy chocholouše obecný z Mělnicka mizí, mýval se zde zabydluje, a přírodovědci před jeho šířením varují.

Rubrika dále přináší zprávu o zcela mimořádném ocenění, kterého se dostalo mělnickému projektantovi, regionálnímu historikovi a dřívějšímu obecnímu kronikářovi Karlu Lojkovi, jenž od papeže Františka obdržel záslužný kříž Pro Ecclesia et Pontifice. Následuje informace o činnosti spolku Svatá Ludmila, jehož posláním se stala příprava oslav 1 100. výročí mučednické smrti české světice (2021) a šíření povědomí o významu svaté Ludmily a o místech spjatých s jejím životem. S tím souvisí i další stať, připomínající svatoludmilský seminář, který proběhl v mělnickém muzeu v říjnu 2017 za pořadatelské spolupráce Státního okresního archivu Mělník. Rubriku uzavírá zpráva o zajímavém „výstavně preventivním projektu“, který měl zejména školní mládež varovat před negativními aspekty moderních technologií a virtuálního světa. Archivář ví, že negativa v tomto směru převažují nad pozitivy, ale o to více je nutno každý podobný počin vítat jako světélko v temnotách digitálního věku.

Sborník *Confluens 11* uzavírá krátká, ale obsažná rubrika **Poznámky**. Zahrnuje v první řadě *Nekrologium*, které několika větami připomíná osobnosti, co v poslední době opustily tento svět: hudební pedagog Miroslav Malec, motocyklový závodník Václav Parus, vojenský historik Jaroslav Vegner, kapelník František Šťastný, sborníčník Karel Hornák, bývalý starosta Mělníka Ivan Václavík, veterán 2. světové války Vojtěch

Cimbolínek, politik a historik Miroslav Pavlík, klavírista Miroslav Kraus, emeritní probošt P. Jaroslav Vyterna, fotograf Vladimír Legner a zmíněna byla i profesorka Zdeňka Hledíková, zejména s ohledem na svůj vztah k rozvíjení svatoludmilského kultu. Příspěvek nadepsaný prostě *Paměť* je směsicí převážně pozitivních zpráv o podařené rekonstrukci dvou hrodek na mělnickém hřbitově, o odhalení několika pamětních desek a pomníků a oslavách několika spolkových výročí, zkrátka o všem, co pomáhá udržovat lidskou paměť. Úplný závěr sborníku *Confluens* patří krátkým referátům o úspěšných počinech v oblasti památkové péče a popularizace národní minulosti na Mělnicku.

■ Daniel Kovář

„Učíte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ *Proutěná kultura v kontextu času a prostoru*. Editoři Nikola Michňová a Tomáš Bárta Pražák. Vydal Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Mělník, Praha – Mělník 2019, 322 strany, ISBN 978-80-88148-39-5.

Prameny k některým tématům se dohledávání obtížně, jako například „*vývoj tělocvičného náradí se zaměřením na koně naděl*“. Ano, i takový požadavek už jsme v badatelně okresního archivu měli. Snadno si proto lze představit situaci, kdy do studovny přijde zájemce, který chce dohledat všechno o výrobě pletených košíků v daném regionu. Kam takového badatele poslat? V lepším případě ho odkázat na některé etnografické pracoviště, či na jarmark tradičních řemesel. Anebo – do Mělníka.

Když se před časem začalo proslýchat, že mělnický archiv připravuje knihu, ba dokonce konferenci o dějinách košíkářství a proutěné kultury vůbec, přiznávám, že mne ten námět nejprve překvapil. Ale ukázalo se, že jde jen o nepoučecný pohled z jižních Čech, a že pro mnohé regiony je takové téma důležité a nosné. Dobře to

věděli organizátoři mezioborové konference *Proutěná kultura v kontextu času a prostoru*, která proběhla v květnu 2018 za pořadatelské spolupráce mělnického archivu s městem Mělníkem, a jejímž trvalým následkem se stal sborník, či jak se dnes sluší říkat kolektivní monografie. Řekněme rovnou, že sborník mimořádně zdařilý.

Dvaadvacet příspěvků od dvaadvaceti autorů rozdělili editoři do čtyř různě velkých bloků, graficky oddělených výraznou barevnou stránkou. Kniha tak dostala příjemný vnitřní řád a čtenářům se v ní dobře orientuje.

Po úvodu starosty města Mělníka, ředitele pražského Státního oblastního archivu a úvodním slově redakce dostal zvláštní místo shrnující článek *Vývoj košíkářství a aktuálně trendy v Evropě a vo svete*, jehož autorem je Peter Juriiga. Kromě toho, že právě sem na začátek takový text patří, jeho předřazením editoři decentně upozorňují čtenáře, že díky účasti slovenských kolegů konference měla a kniha má i mezinárodní rozměr.

Následuje už **první blok**, označený *Obecná a historická fakta a tradice pletářské výroby*. Jan Štemberk do něj přispěl článkem *K vývoji a činnosti živnostenských společenstev*, který poskytuje všeobecný přehled, jaký organizační a právní rámec mělo sdružování řemeslníků v období po zániku tradičního cechovního zřízení. Příspěvek s názvem „*Za kamny v koutku, na zeleném proutku...*“: *Proutí v tradiční vesnické domácnosti a ve folkloru* je národopisnou sondou, v níž Vanda Jiřikovská ukazuje všestrannost využití a rozšíření proutěného materiálu v lidové kultuře, ale upozorňuje také na symbolický a magický význam prutů (viz velikonoční zvyky). Slovenskou analogii potom tvoří pojednání Juraje Zajonce *Prútie v tradičnej hmotnej rurálnej kultúre Slovenska: od húžvy po kôš*. Že „*na počátku byla vrba, nikoliv košík*“, dokládá Pavel Novák v příspěvku *K historii českého vrbařství*. Představuje v něm důležité fenomény, jakými bylo

nejen samotné pěstování vrby, v Čechách značně rozšířené od poslední třetiny 19. století, nýbrž i vrbařská literatura. Zaznívají tady už také aspekty ekologické, s nimiž se ve sborníku ještě setkáme. Následující článek má název *Výroba proutěného zboží jako prostředek k hospodářskému udržení české menšiny v národnostně smíšených oblastech*. Karel Řeháček v něm odkrývá další vrstvu z dějin košíkářství, které se stalo jedním z prostředků zápasu za hospodářskou emancipaci českého obyvatelstva, a patří tedy k historii národnostního soupeření v Čechách v širším období kolem přelomu 19. a 20. století. Autor nás zavádí do několika míst jižních a jihozápadních Čech, zejména na Blatensko a do Krabonoše, kde po roce 1927 působilo Vitorazské družstvo pro výrobu košíkářského pleteného zboží, jehož ekonomickému úspěchu ovšem bránily omezené možnosti exportu zboží do sousedního Rakouska.

Jsme u **druhého oddílu knihy**, nazvaného *Dějiny košíkářství od České kotliny po Karpaty*, nejobsáhlejšího co do počtu stran i statí. Ani zdaleka to není jen strohý výčet na stále se opakující téma „*košíkáři tam a tam*“, naopak. Čtenář je překvapován, jaké úhly pohledu lze zvolit, a jak široké souvislosti mělo a má zdánlivě okrajové odvětví pletení košů a pěstování vrbového proutí. Archivář si kromě toho všímá i prameně základny, kterou poskytují jednotlivé fondy v různých regionech, a mimoděk srovnává s možnostmi „svého“ archivu. Vzhledem k místu konání konference i vydání knihy dostal přednost domácí region, jehož tradice představil Tomáš Bárta Pražák v pojednání *Počátky pletářství v Mělníku na základě písemných pramenů*. Je z něj znát trpělivá excerpce archivních zdrojů, která přinesla své ovoce, totiž zmínky o prodeji proutí už z roku 1570 a několik dalších z průběhu 16. až 18. století. To je dosti ojedinělé, jinak v celém sborníku se autoři zřídka ponoří hlouběji před rok 1850. Zaujme zde také zmínka o povolání nůšařů, kteří se na Mělnicku

usadili kolem přelomu let 1801/1802. Hned následující příspěvek nás přenese do významného moravského centra košíkářské výroby. David Sobek ve statí *Z historie košíkářského cechu a spolku v Morkovicích* vyvrací dávnou ústní tradici, se kterou pracovala i starší literatura, a podle které spadají počátky morkovického košíkářství do 17. století. Revizí a kritickým rozbořením pramenů se však autor dostal k nejstaršímu spolehlivému datu 1819, kdy pravděpodobně vznikl košíkářský cech. Archivní výzkum Jiřího Topinky stojí za příspěvkem *Rozvoj košíkářství na Křivoklátsku koncem 19. století*. O zmírnění hospodářského úpadku oblasti se v poslední třetině 19. věku snažil samosprávný okres (mimořadně jedna z nejužitečnějších institucí oné doby, o dnešní nemluvě), který všestranně podporoval rozvoj košíkářství a pěstování vrbového proutí. Kromě ekonomického přínosu přitom byly zcela záměrně sledovány i cíle ekologické, totiž zadržení vody v krajině a zmírnění průběhu povodní. Kolega Topinka ale také upozorňuje na zásadní význam osvěcených osobností, jakými byli tehdejší okresní starosta a okresní tajemník, kteří celý proces iniciovali a usměrňovali. Snahu o hospodářské povznesení určitého místa našla i Věra Smolová na sousedním Příbramsku. Její stať *C. k. kočovné vyučování košíkářství na Březových Horách* pojednává o době, kdy úpadek těžby stříbra a katastrofální důlní požár v devadesátých letech 19. století náhle zhoršily sociální situaci, a zvýšily tím riziko radikalizace dělnictva. Za výrazné organizační podpory ze strany obce se zde náhradním zdrojem obživy stalo právě košíkářství, disponující i odbornou školou, které se v chudé hornické oblasti udrželo po celou generaci. Následují tři vzájemně se doplňující příspěvky z regionu Polabí. Jaroslav Špaček nejprve přináší *Několik poznámek k historii čelákovických košíkářů*, kde konstatuje nedostatek písemných podkladů pro odvětví, které bylo z velké části charakterizováno domácí výrobou.

Z okolností vyvozuje, že obyvatelstvo se chopilo příležitosti k vedlejšímu výdělku v době po státním bankrotu v roce 1811. Po polovině 19. století už košíkářství provozovala většina místních rodin, na druhé straně pak „jedním z konců“ byl rozpad košíkářského družstva roku 1944. K Čelákovcům a zdejšímu družstvu se vrací i Roman Kolek v článku nazvaném lapidárně *Košikářství na Brandýsku*. Mezi řádky tu opět rozpoznáváme pramennou nouzi pro starší období, autor uvádí první spolehlivé datum až 1849. Líčí peripetie vzniku samostatného živnostenského společenstva košíkářů, které se ustavilo v roce 1913 ve Staré Boleslavi, a dochází mj. k závěru, že jednou z hlavních příčin úpadku bylo to, že se v oblasti nepodařilo otevřít specializovanou košíkářskou školu. Za strohým názvem *Košikářství na Mělnicku od 2. poloviny 19. století do vzniku Československa* se skrývá zajímavá studie Pavla Fiedlera, představující košíkářství v širších hospodářských, sociálních, politických i ekologických souvislostech. Všimá si například, jak byl nárůst výroby proutěného zboží provázán se vzestupem ovocnářské produkce: nadprůměrná úroda ovoce roku 1903 měla třeba za následek úplné vyprodání zásob košů. Od osmdesátých let 19. věku se na Mělnicku datují snahy o zřízení živnostenského společenstva a košíkářské školy, která byla nakonec otevřena v roce 1897. V málo průmyslovém regionu patřili potom košíkáři k těm skupinám obyvatelstva, v nichž jako první našly úrodnou půdu sociálně-demokratické ideje. Ve Fiedlerově článku se pak znovu ozývá i ekologický tón, související s proměnou krajiny u soutoku velkých řek, s jejichž regulací počátkem 20. století vymizela velká část břehových porostů a zánik vrbových prutníků pochopitelně ovlivnil i možnosti košíkářské výroby. Pak se díky příspěvku Jitky Zezulové *Z historie Společenstva košíkářů a výrobců rákosového zboží v Morkovicích* ocitáme opět na střední Moravě, kde morkovičtí výrobci ovládali i produkci proutěného

nábytku a technologii barvení proutí. Ani tady však prameny neumožňují proniknout příliš před polovinu 19. století. Autorka přibližuje organizaci místního živnostenského společenstva a především dokládá, jak zásadní vliv mělo košíkářství na celkový hospodářský a společenský vývoj městečka Morkovic. Autorská dvojice Ludovít Hallon a Miroslav Sabol je podepsána pod příspěvkem *Průtené košíkářstvo v hospodářském a společenském životě Slovenska v prvej polovici 20. storočia*, v němž shrnují význam košíkářství v kontextu industrializace hospodářsky zaostalých regionů, s důrazem na období první republiky. Přes polovinu 20. století čtenáře přeneše článek Lenky Svobodové *Zdroje a potřeba vrbového proutí v Pražském kraji v roce 1955*. Jeho účelem je především upozornit na zajímavý pramen, který představuje soubor hlášení o zdrojích, způsobech a rozsahu využití vrbového proutí podle jednotlivých okresů, podávaných Krajskému národnímu výboru v Praze. S příspěvkem Heleny Mevaldové se posuneme do ještě mladší doby: *Výroba košťat z březového proutí v osmdesátých letech 20. století v Hostomicích pod Brdy* spočívala hlavně na bedrech pana Josefa Soukupa, zručného řemeslníka vyrábějícího košťata pro místní jednotné zemědělské družstvo i pro sousedy. Hodnota článku tkví i v podrobných popisech technologií a způsobu práce lidových košťatářů. V poslední studii tohoto oddílu zavítáme s autorkou Hanou Železnou do jižních Čech, kde pěstování vrbového proutí nemá velkou tradici, ale přesto tu v Lomnici nad Lužnicí vzniklo košíkářské družstvo. Jednalo se o pokus uměle rozvinout nové hospodářské odvětví, a pomoci tak překonat tíživou sociální situaci obyvatelstva po druhé světové válce. Název článku zní: „*JIPRO*“ *jihocheská produkce – jihocheské proutí. Historie košíkářské výroby na jihu Čech v letech 1946–2010*. Jeho základním zdrojem se stal příslušný archivní fond, uložený v jindřichohradeckém okresním archivu, a článek má opět i dílčí ekologické vyznění –

po zániku družstva JIPRO přišla krajina Třeboňska o vrbové prutníky, na jejichž místě po roce 2010 rozbujel plevel.

Třetímu bloku kolektivní monografie dali editoři jméno *Popularizace košíkářství ve 20. století*. Otevírá ho příspěvek Markéty Mercové, k jehož názvu *Košikářské muzeum v Morkovicích – historie a současnost* by vlastně nebylo třeba nic dodávat. Není však jen o muzeu, nýbrž i o předcházejících aktivitách, jimiž morkovičtí košíkáři prezentovali své výrobky veřejnosti. Počínaje místními výstavami v letech 1900–1924, přes účast na brněnských veletrzích až po světovou výstavu EXPO 1958 v Bruselu, kde byly produkty z Morkovic rovněž představeny. Roku 1936 vzniklo místní muzeum, zahrnující také tzv. „Zed' košíkářů“. Jeho existence byla spojena s osobností Josefa Přikryla, který je v našem kontextu výjimečný i tím, že psal básně s košíkářskými náměty a k jeho literárním dílům patří i román, nazvaný – jak jinak – *Košikáři*. Morkovické muzeum zaniklo v šedesátých letech, ale brzy poté už se zrodil záměr Památníku košíkářství, realizovaný až v roce 2010. Také navazující příspěvek *Expozice košíkářství v čelákovickém muzeu* od Jaroslava Špačka je věnován veřejné muzejní prezentaci tohoto řemeslného odvětví. Závěrečný článek třetího bloku má název o čtyřech rádcích a autorka Marcela Suchomelová v něm představuje dvojici dokumentárních filmů, které byly natočeny v šedesátých letech o „nejrozšířenějším řemesle lidské civilizace“; jeden z nich zachytil morkovické košíkáře, druhý zpracování orobince.

Dostáváme se k poslednímu oddílu s názvem *Apologie košíkářské society*, který tvoří dva příspěvky, lišící se svým úhlem pohledu od ostatních. Znovu sem autorsky vstupuje Pavel Fiedler a hrdinou jeho studie se stává *Eduard Celler, košíkář v poslanecké sněmovně říšské rady*. Nevšední osobnost, jehož život (1857–1915) rámuje narození v Městci Králové a smrt v Českých Budějovicích. Vyučil se košíkářem na Měl-

nicku, kolem roku 1880 začalo jeho angažmá v socialistickém hnutí, díky němuž se nevyhnul soudním procesům ani vězení, ale které po polovině devadesátých let vyneslo Cellerovi poslanecký mandát. Pro neshody ale opustil sociální demokracii a po návratu z říšské rady se vrátil k živnostenskému způsobu obživy. Nikoli ovšem k pletení košů, otevřel si barvírnu a čistírnu oděvů. Poslední slovo patří Daliboru Státníkovi, jehož stať (*Étos „drobné“ práce a sebeorganizace na příkladu košíkářství. Hledání sebevědomé identity*) posouvá sborník opět do obecnější až filozofické roviny. Je to místy skoro tragikomické čtení o pokusech sjednotit středostavovskou společnost první republiky, která se navzdory těmto snahám v praxi zcela rozpadla do malých zájmových skupin, jejichž vzájemné vztahy přerůstaly často do žabomyších válek, odčerpávajících mnoho tvůrčí energie. Nejinak na tom byla komunita košíkářů, trpící „komplexem zneuznání“, stejně jako konkurenčním zápasem mezi domáckou výrobou a většími producenty proutěného zboží. Ani tato nevelká skupina, potácející se na hraně existenční nouze, nedokázala táhnout za jeden provaz. Autor to prokazuje mimo jiné četnými citacemi z dobových košíkářských časopisů, hájících a dále drolicích dílčí zájmy uvnitř košíkářského „stavu“.

Závěr sborníku je vyhrazen přílohám. Najdeme zde tabulky k jednotlivým článkům, barevnou obrazovou přílohu, souhrn (resumé) v češtině a angličtině, celkový přehled pramenů a literatury, krátké medailonky autorů a úplně na konec je zařazen místní rejstřík.

V duchu se vydavatelům sborníku omlouvám za počáteční mírnou skepsi, která ovšem nepatřila košíkářství jako takovému, ale spíše možnosti podložit toto téma dostatečnými prameny. Autoři a editoři prokázali měrou vrchovatou, že to možné je.

■ Daniel Kovář

První část ročenky *Miscellanea Historico-Archivistica* z roku 2019 je zasvěcena Korunním záznamům nebo Záznamům polského království (*Metrica Regni Poloniae*), úředním knihám vedeným o spisech, dokumentech a dopisech opouštějících úřad polského panovníka. Uchovávané byly od začátku 15. století (nejstarší zápis je z roku 1444) do roku 1795, dnes jsou uloženy v Hlavním archivu starých akt ve Varšavě (*Archiwum Głównie Akt Dawnych* – dále jen AGAD). Tyto knihy oficiálně spravovali kancléř a podkancléři, v praxi je vedli přísežní písaři královské kanceláře. Z původních rejstříků se vyvinuly v kopíáře královských dokumentů. Rozděleny byly na několik řad věnovaných fiskálním záležitostem, zahraniční politice, soudním záležitostem, soukromému majetku panovníka atd.

SBorník uvozuje studie krakovského historika Janusze S. Dąbrowského „*Kancelář království ve světle knih zápisů za Vladislava IV.*“ Věnována je rozboru prvních 12 knih korunních záznamů sledovaného období. Autor konstatuje značnou kontinuitu ve způsobu úřadování, danou tím, že každý nový kancléř a podkancléř zdědil úřednický aparát svého předchůdce i jeho modus operandi. Styl úřadování se tak zachoval v kontinuální podobě prakticky od vlády Zikmunda III. Vasy. V době vlády Vladislava IV. královský úřad vydal asi 70 000 dokumentů, největší činnost vykonával v době zasedání sejmů. Celkově počet vydaných listin spíše klesal. Dokumenty měly převážně latinský charakter, počet listin v polštině však stoupal (celkem 14 %).

Studie Anny Wajsové ze Státního archivu ve Varšavě se zabývá rozбором příjemců dokumentů podchycených v královských záznamech v letech 1639–1641. Asi 2/3 listin se týkaly královských nadací a královského majetku. Cca

16 % se týkalo jmenování do funkcí a privilegií jednotlivých dvořanů a obchodníků, asi 13 % dotací královským měštům a církevním institucím. Další část tvoří confirmace obchodních transakcí např. mezi magnáty a církevními subjekty, confirmace královských privilegií měštům, řemeslnickým cechům, klášterům, a profesorům krakovské univerzity. Zbytek tvoří jednotlivé listiny různého zaměření.

Rafał Górný z AGADu ve svém příspěvku popisuje *výzdobu korunních záznamů z doby kancléřství Jerzyho Ossolińskiego z let 1638–1641*. Zdobené záznamy se týkají politické agendy kancléře a doprovázejí jeho děkovné promluvy spojené s udělením pečeti. Demonstrují tak spolu s textem Ossolińskiego politické cíle, ambice i jeho namyšlenost a aroganci.

Wojciech Krawczuk z Jagellonské univerzity v Krakově ve svém příspěvku shrnuje *výsledky grantového úkolu Polské královské záznamy Vladislava IV. Vasy*. Projekt probíhal v letech 2014–2018 v rámci Národního programu rozvoje humanitních věd. Výsledkem je on-line zpřístupnění královských záznamů na adrese <http://agad.gov.pl/metrykalia.html>. V současnosti se připravuje obdobný projekt pro královské záznamy z období vlády Jana Kazimíra Vasy 1648–1668.

Z dalších studií je možno jmenovat příspěvek Jacka Krochmala z AGADu věnovaný *ortodoxnímu biskupovi z Przemyslu Jerzemu Hoszowskiemu 1610–1674*. Studie vyvrací řadu chyb a dohadů spojených s životem tohoto polozapomenutého klerika. Autor ve své studii zrekonstruoval podstatnou část jeho světského života, včetně manželství a narození čtyř synů i jeho pozdější kariéru, kdy se, již jako vdovec, spřátelil s metropolitou kyjevským Antonínem Winnickým, po kterém převzal správu przemyslské diecéze, v jejímž čele stál v letech 1667–1674.

Za zmínku stojí rovněž studie Piotra Salanty z varšavské univerzity zasvěcená *obrazu revoluce 1905–1907 v Království polském v dokumentech německého konzulátu ve Varšavě*. Autor

konstatuje, že němečtí diplomaté zdůrazňovali především národní charakter událostí v této části Polska. Obávali se, aby car neudělil Polákům vyšší autonomii a nezavedl polštinu do škol, což by následně vyvolalo tlak na obdobná opatření v částech okupovaných Německem. Vyslovovali se proto pro podporu tvrdého postupu ze strany cara. S obavami sledovali růst protiněmeckých nálad i popravu Marcina Kasprzaka, původně německého občana, člena Polské socialistické strany, který byl odsouzen za vraždu, ozbrojený odpor a pokus o svržnutí režimu.

Sborník si nepochybně zaslouží pozornost českých archivářů a historiků zabývajících se dějiny střední a východní Evropy.

■ Michal Wanner

Jan Huyghen van Linschoten, *Itinerario: Cesta a plavba na východ neboli do portugalských Indií (1579–1592)*. Praha, Argo 2019, ISBN 978-80-257-2949-6, 439 s., přílohy, ilustrace, mapy, rejstřík

Karel Staněk, český historik a portugalista mladší generace, který v nedávné době publikoval dvě knihy věnované portugalskému pokusu o osídlení Šrí Lanky v letech 1580–1630 (*Sen o novém Portugalsku v tropech*, Praha 2017) a dějinám portugalské expanze v Maroku 1415–1769 (*Ve službě Bohu a za čest krále*, Praha 2018) vydal na sklonku loňského roku vlastní překlad proslulého díla nizozemského obchodníka, cestovatele a historika Jana Huyghena van Linschotena (1563–1611), *Itinerario*. Linschoten v tomto díle, vydaném v roce 1596 popsal své zkušenosti z cest po Asii a poznatky, které získal jako tajemník portugalského vicekrále v Goy (1583–1588). V díle byly zveřejněny Portugalci sto let utajované mapy, obrazy pobřeží, údaje o mělčinách, proudech a větrech, důležité pro plavbu, a informace o asijském obchodu a plavbě. Linschotenova kniha měla mimořádný historický

význam. V roce 1598 vyšla anglicky v Londýně pod názvem *John Huighen van Linschoten, Discours of Voyages in the Easte & West Indies*, o rok později následovalo německé vydání. Údaje zveřejněné Linschotenem vyvolaly živý zájem evropských obchodních kruhů, umožnily průnik nizozemských a anglických obchodníků do Asie a zlomení portugalského monopolu na obchod v této oblasti. Linschotenovo dílo tak nepřímou cestou stojí i u zrodu nizozemské Spojené východoindické společnosti a anglické Východoindické společnosti, dvou velkých monopolních importních společností spoluformujících vývoj na několika kontinentech v následujících dvou stoletích.

Recenzovaná publikace je tvořena dvěma částmi. V první nazvané „*Cesta a plavba Jana Huyghena van Linschoten*“ Karel Staněk podává na 54 stranách charakteristiku portugalského státu v monzunové Asii a životní osudy autora *Itineraria*. Charakterizuje zde přeložené dílo, poukazuje na jeho kontext a význam. Neopominutelná je Staňkova pasáž kriticky hodnotící geografické údaje zveřejněné Linschotenem a jejich využitelnost v praxi. Popisuje zde vliv Linschotenova díla na rozvoj nizozemské kartografie a především na směřování raných nizozemských výprav do Asie, využití díla jako pramene při nizozemském objevování moře i souše v Asii i Africe. Přestože většina údajů z publikovaného pramene je považována za hodnověrnou, uvedeny jsou zde pasáže, kdy tomu tak není. V poslední části studie Staněk interpretuje *Itinerario* jako dílo kritické a ideologické, jako „*moralistní pojednání z pera člověka, jehož pohled na svět se diametrálně lišil od portugalského vidění světa*“ (s. 75). Ukazuje, jak toto mínění, včetně nepříliš kritického Linschotenova hodnocení úpadku portugalské říše v Indiích, přijaly západoevropské národy usilující o vytlačení Portugalců z jejich pozic.

Následuje vlastní překlad díla. Je třeba říci, že na rozdíl od mnoha jiných vydání, ze kterých

byly z důvodu „nezatěžování současného čtenáře“ vypuštěny nejrůznější pasáže věnované tropickým plodům, asijským měnám či oceňování drahých kamenů, je Staňkův překlad kompletní a o to cennější. Překlad nicméně nezahrnul další tři části původního *Itineraria* z roku 1596, které byly k dílu připojeny z důvodu zvýšení jeho atraktivity pro tehdejší čtenáře. Jde o popis západní Afriky a Ameriky vzniklý kompilací soudobé literatury, dále plavební příručka popisující obchodní trasy v Asii, mezi Asií a Evropou a Evropou a Amerikou a geografický dodatek. Tyto části původního vydání jsou zajímavé pouze pro omezený okruh odborníků. Staněk vycházel z nizozemského textu, který převedl do moderní češtiny, i tento text však obsahuje řadu dobových termínů, jejichž vysvětlení čtenář nalezne v poznámkách, vysvětlivkách a výkladovém slovníčku. Nechybí bibliografie, mapy ukazující trasy portugalských plaveb do Asie a polohu lokalit zmiňovaných v textu, jmenný a místní rejstřík.

Překladem *Itineraria* se českému čtenáři dostává do rukou významný pramen k dějinám portugalské Asie a evropského pronikání do Orientu vůbec, kniha, která sehrála nemalou roli ve světových dějinách. Jako taková si zaslouží pozornost odborné i laické veřejnosti.

■ Michal Wanner

Jiří Mihola – Michal Pehr: *Lidově, národně, křesťansky*. Praha 2019, 144 s.

Předminulý rok spatřila světlo světa publikace autorské dvojice historiků Jiřího Miholy a Michala Pehra nazvaná *Lidově, národně, křesťansky* s podtitulem *K dějinám Československé strany lidové (KDU-ČSL) 1919–2019*. Stoleté výročí politické strany je bezesporu dostatečnou a neopakovatelnou příležitostí k vydání publikace shrnující její spletitou a fascinující historii. Navíc publikaci průkopnickou, protože, a to je nutně

připomenout již v úvodu, podobná, věnující se dějinám lidové strany, zatím neexistuje.

Autorskou dvojici tvoří historik, vysokoškolský pedagog a poslanec Parlamentu České republiky za KDU-ČSL Jiří Mihola (1972) a historik Michal Pehr (1977). Druhý jmenovaný se dějinami lidové strany zabývá mnoho let, je autorem řady odborných prací a těžko nalezneme většího odborníka na dané téma. Autoři se tak pustili do nelehkého úkolu. Na omezeném množství necelých 150 stran se tak před čtenáři rozehrává příběh politické strany vlastně ještě před rokem samotného vzniku, protože křesťanských politických proudů bylo v Čechách a na Moravě několik. Z nich potom, jako ta hlavní politická síla, vznikla Československá strana lidová (ČSL). Ona „rozpolcenost“ či lépe řečeno specifická českého a moravského křesťanského politického proudu se projevila mimo jiné i tím, a jde o málo známý fakt, že ČSL fungovala v meziválečném období na zemském principu a měla dva předsedy, českého a moravského. Tím moravským byl Jan Šrámek, nepřehlédnutelná osobnost československé politiky, českým Bohumil Stašek.

Knihy je rozdělena na sedm kapitol, které kopírují hlavní mezníky českých a československých dějin. Jsou věnované období do založení strany a snaží se stručně nastínit velmi složitou situaci křesťanských stran, ve kterých se tyto ocitly po vzniku samostatného státu, kdy museli katolíci a církevní představitelé snášet často nevybíravé útoky za svoji údajnou loajalitu k rakouskému mocnářství. Nejrozsáhlejší kapitolou je ta věnovaná meziválečnému období, kdy se vytvořila programová identita strany. Středověká strana, která byla oporou meziválečné demokracie a až na krátké období byli lidovci členy všech prvorepublikových vlád. Následují kapitoly o Mnichovu a zániku strany, druhé světové válce a zde o klíčové úloze Jana Šrámka v rámci exilové vlády. Zaujmou i řádky o třetí republice, ve které lidovci v rámci českých zemí představovali jedinou alternativu k nesocialistickým stra-

nám a volební výsledek z roku 1946 a vítězství ve zlínském kraji dával tušit, že jde, především na moravském venkově, o jednu z hlavních politických sil. Poslední kapitoly se věnují období let 1948 až 1989 a závěrečná kapitola období po roce 1989.

Kniha má ale řadu zajímavých příloh, které považujeme v tomto typu publikace za nutné. Jde o přehledy předsedů, generálních tajemníků od roku 1945, přehled sjezdů, vývoj členské základny, volební výsledky lidovců v letech 1920-2006 a zastoupení ve vládách.

Ačkoliv se jedná o odbornou publikaci, tak je zpracována tak, že je přístupná i širšímu okruhu čtenářů. Nabízí základní přehled historie jedné z nejvýznamnějších československých a českých politických stran. Jde o knihu velice kvalitně připravenou a člověk si může pouze domýšlet, kolik času zabral jen výběr obrazového materiálu, kterého je kniha plná. Nejde jen o materiály stranické provenience, ale například také o fotografie významných osobností a událostí, ale také opoziční a často dehonestační a zesměšňující materiál, který ukazuje, že lidovci to rozhodně neměli lehké a byli součástí tvrdého politického boje ve všech dobách. Kniha je opatřena poznámkovým aparátem a kromě dostupné rozsáhlé literatury čerpá z velkého množství archivních pramenů převážně Národního archivu v Praze a Archivu KDU-ČSL. Kniha je dle našeho názoru velmi důstojnou připomínkou stoleté existence politické strany a vhodnou příležitostí pro čtenáře, získat na několika málo stranách ve čtivé formě základní přehled o její historii.

■ Martin Dolejský

Sven Kriese (ed.), *Archivarbeit im und für den Nationalsozialismus. Die preußischen Staatsarchive vor und nach dem Machtwechsel von 1933. Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Forschungen 12*, Duncker & Humblot, Berlin 2015, 623 s. + mapa.

K výrazným změnám v chápání paradigmatu archivnictví v dobách nacionálního socialismu došlo na 75. německém archivním dni v roce 2005. Od té doby se problematikou zabývalo několik setkání a konferencí, z nichž vzešly sborníky a dílčí studie.

Přes utrpené válečné ztráty představuje Pruský tajný státní archiv (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*) v Berlíně Dahlemu místo, kde jsou koncentrovány důležité archiválie k uvedenému tématu. Je zde uložen zejména archivní fond Generálního ředitelství státních archivů (*Generaldirektion der Staatsarchive*). V uplynulých dvou desetiletích se tento soubor archiválií stal předmětem badatelského zájmu německých archivářů, kteří již na dané téma publikovali erudované práce.

V období mezi lety 1929 a 1945 se pruské archivnictví zásadním způsobem změnilo. Objevila se nová těžiště archivní práce a zvýšený počet uživatelů a badatelů se promítl do nových nároků na způsoby zpřístupňování archiválií. Pruský tajný státní archiv v anoncovaném sborníku chce k problematice přispět a dále ji rozvinout. Autoři se pokusili zodpovědět otázku, jak se odborná archivní práce v pruském archivnictví utvářela v posledních letech výmarské republiky a v následující etapě nacionálního socialismu. Připouštějí, že náhled na pruské archivnictví v období před a po roce 1933 tím není vyčerpán.

Obsáhlá publikace sestává z 15 příspěvků různé délky, které jsou písemnou podobou referátů, přednesených na konferenci organizované tímto archivem v Berlíně v březnu 2013. S určitým časovým zpožděním byla připravena kniha, která vyšla v roce 2016.

Kniha je rozdělena do pěti tematických celků, které jsou označeny písmeny A až E. V první části, nazvané „Profesionalita, přizpůsobení a podíl“ se editor svazku věnuje srovnání dvou generálních ředitelů pruských archivů, Alberta Brackmanna a Ernsta Zipfela. Osobnostmi dvou ar-

chivářů, Carla Hinrichse a Ernsta Posnera, jsou věnovány další dva příspěvky.

Druhá část má název „*Archivy mezi Pruskem a Říší*“. Otázkou pruského nároku na vedoucí úlohu mezi německými archivy a pozicí říšského archivu se zabývá první příspěvek. Následující texty pojednávají o pruských provinciálních archivech v době Výmarské republiky a nacionálního socialismu.

Třetí část knihy, s podtitulem „*Využívání a zhodnocení*“ je věnována vytěžování archiválií, zejména v době nacistické expanze na východ Evropy. Pro podporu této expanze byla využita i archivní práce a zacházení s prameny. V českém prostředí není neznámé jméno historika Stefana Lehra, mj. autora práce o archivářích a jejich nasazení na výhodě v době druhé světové války. Ve svém příspěvku se zabývá restriktivními opatřeními vůči polským historikům v pruských archivech v době před druhou světovou válkou, na nichž doložil selektivní přístup k badatelům v německých archivech. Na podporu nacistické doktríny a „němectví“ bylo využíváno i vydavatelství v Berlíně Dahlemu, o němž pojednává další článek. Rasistický přístup ke genealogickému bádání prezentuje na příkladu státního archivu v Münsteru poslední text této části.

Čtvrtý oddíl publikace tvoří čtyři studie a je věnován ochraně archiválií a jejich zpřístupňování. První z nich shrnuje přejímky archiválií a zpřístupňovací práce v Pruském tajném státním archivu v období nacionálního socialismu. Následující text se zabývá výchovou nové generace archivářů na Institutu pro archivní vědu a historické vzdělávání v Berlíně Dahlemu v letech 1930 až 1945. Otázky konkurenčního boje mezi archivy v oblasti archivní péče před a po roce 1933 řeší následující článek a závěrečný příspěvek je popisuje evakuace archivů a archiválií v závěru druhé světové války.

Poslední část knihy je věnována situaci po druhé světové válce a obsahuje pouze jediný příspěvek, v němž autor bilancuje první pová-

lečné roky a situaci v Pruském tajném pruském státním archivu. Svým rozsahem (120 stran) se jedná o nejobsáhlejší studii celé publikace. Je doplněna podrobnými přílohami a citovanými materiály.

Knihy je vybavena standardními pomůckami, seznamem zkratk, osobním a místním rejstříkem a také přehlednou barevnou mapou, na níž jsou zachyceny evakuační trasy z pruských archivů v průběhu druhé světové války.

V minulých letech vyšly zajímavé práce německé jazykové provenience, které se zabývaly obdobím nacionálního socialismu a druhé světové války v oblasti archivnictví. Příspěvky v kolektivních monografiích i publikacích jednotlivců se často dotýkaly více či méně českého archivního prostředí v meziválečné době a v čase druhé světové války. Sborník ze setkání v Dahlemu tuto řadu publikací tematicky doplňuje a rozšiřuje.

■ Zdeněk Kravar

Lenka Martínková, *Primi inter pares. Biskupští okrskoví vikáři a jejich úřady na jihu Čech v letech reforem a revolucí (1785–1850)*. České Budějovice – Pelhřimov, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity – Nová tiskárna Pelhřimov 2018, 319 stran, ISBN 978-80-7415-186-6

Vikariáty, resp. vikariátní úřady, které tvoří v Čechách od počátku třicátých let 17. století až do současnosti tzv. prostřední stupeň církevní správy stojící mezi (arci)biskupstvími a farnostmi, jsou přirozeně známými institucemi, jejichž poznání je ovšem poněkud upozaděno soustředěním se právě buď na diecézní či farní správní strukturu. Pozornost věnovaná vikariátům je v zásadní míře limitována problematicky dochovanými fondy těchto institucí. Ty nejsou mnohdy zpracovány, jejich písemnosti zůstávají rozptýleny ve fondech jednotlivých farních (děkanských) úřadů, někde s nimi již byly takto do-

konce inventarizovány, v některých případech jsou s ohledem na jejich nelehký správní vývoj (jedná se zejména o problematiku změn názvů těchto správních okrsků) rozděleny na dva fondy (někdy uložené i ve více okresních archívech), a to se jedná stále o ty lepší případy, kdy z fondu není dochováno pouhé torzo nebo zhořla nic. Nejen z těchto důvodů je recenzovaná publikace Lenky Martínkové originální a zasluhující pozornost.

Autorka navázala na své předchozí mnohaleté výzkumy církevní správy českobudějovické diecéze, které v posledních letech přetavila hned v několik neopominutelných publikací. Zmínit lze jak její podíl na komplexním německojazyčném zpracování I. dílu dějin českobudějovické diecéze,¹⁾ tak i – a s ohledem na recenzovaný titul především – publikaci věnovanou organizaci, správní působnosti a písemnostem tamní biskupské konzistoře.²⁾ Jednotný záměr umocňuje i soustředění se všech zmíněných titulů na rozmezí let 1785 (vznik diecéze) až 1850, tedy na období episkopátů prvních třech českobudějovických biskupů (horní hranice nadto odpovídá i zásadní proměně ve správních dějinách našich zemí, což mělo značný vliv i na chod církevních úřadů). V knize *Primi inter pares* propojuje Martínková tento svůj rozhled s detailními znalostmi Pelhřimovska, tedy regionu, s nímž je výrazně spjatá a jehož (nejen) regionálním dějinám se také intenzivně věnuje. Autorka totiž své vikariáty a okrskové vikáře popisuje v rámci celé českobudějovické diecéze, ovšem vždy s přihlédnutím k pelhřimovskému vikariátu, jehož písemností tvoří hlavní oporu i zdroj jejího textu.³⁾

Publikaci uvozuje sugestivní vyličení pohřbu pelhřimovského okrskového vikáře a faráře v Nové Cerekvi Vincence Josefa Rubricia, které již na první pohled ukazuje význam těchto úředníků a církevních hodnostářů v dané době. Po obvyklém přehledu dosavadního zpracování problematiky vikariátních úřadů a jejich písem-

ností, kde se podtrhují již výše sdělené mezery v této tematice, zvláště pokud se jedná o období 19. a 20. století, autorka pečlivým způsobem nastiňuje dobové souvislosti vykonávání úřadu okrskového vikáře. Dalo by se říci, že daná kapitola je správní studií pojednávající o všech agendách, které musel okrskový vikář zpracovávat a pro jaké úřady tak činil. Výčet těchto dalších institucí je skutečně pestrý – od biskupské konzistoře a farních úřadů, přes patronátní úřady na panstvích, krajské úřady až po zemské gubernium. Stejně je v tomto ohledu samozřejmě ta skutečnost, že v důsledku josefínských reforem se nižší klérus stal fakticky nejnižší složkou státní správy, z čehož plynula řada administrativních povinností, přičemž nepostradatelným mezičlánkem, a především dozorcem nad kvalitním úřadováním se stal právě okrskový vikář.

Následně autorka přistupuje k popisu celkové správní struktury českobudějovické diecéze po její zásadní reformě v roce 1790, kdy na jejím území vzniklo pět arcikněžství a 30 vikariátů. Kromě popisu těchto struktur (před a především po reformě) se čtenář seznámí i s jejich vzájemnými správními vztahy a s povinnostmi vůči biskupské konzistoři, jakožto ústřednímu správnímu orgánu. Pozornost je věnována rovněž obzazování těchto úřadů, jejich vzájemnému překrývání, funkci tzv. vikariátních sekretářů a souvisejícím personálním otázkám.

Další obsáhlá kapitola se zabývá úřední agendou okrskového vikáře v daném období a fakticky se jedná o důkladnou diplomatickou studii. Písemnosti, které procházely kanceláří okrskového vikáře (*vicarialia*) se autorka pokouší dělit podle dobových hledisek. Prvním z nich jsou agendy, v jejichž rámci se dané písemnosti vyřizovaly, a sice agenda vlastní církevní správy (*particulare*) a agenda přenesená, resp. delegovaná na vikáře státem (*publico-ecclesiasticum*). Druhé hledisko zohledňuje, zda byly dané písemnosti vikáři doručeny (*recepta*) nebo jím vy-

tvoreny (*emanata*), případně zda je vytvářel „pouze“ pro správný chod svého vlastního úřadu (*cancellaria*). Tyto dokumenty navíc autorka člení ještě dle diplomatického hlediska na listiny, mandáty, patenty, dekrety, normálie, listy, úřední dopisy a aktový materiál. Ačkoliv se tedy v rámci obou těchto hledisek jedná stále o „třídění“ týchž písemností, oba pohledy odpovídají dobové praxi, a především umožní vytvořit si opravdu hmatatelnou představu o tehdejších úřadování. To platí zejména při detailním výčtu velkého množství písemností, které vikář vyřizoval v rámci oblasti *publico-ecclesiasticum*, tedy jakožto delegovaný státní úředník. K těmto charakteristikám autorka dále připojuje i informace, jakým způsobem vikáři tyto písemnosti ukládali ve své kanceláři, resp. vikariátním archivu. Nespokojuje se však pouze s reprodukováním příslušné normy z pera českobudějovického konzistorního sekretáře Franze Xavera Dittricha, ale demonstruje skutečné aplikování tohoto předpisu na dochovaných písemnostech pelhřimovského vikariátního úřadu.

Tím se Martínková dostává do závěrečné části této obsáhlé kapitoly, v níž charakterizuje samotné běžné vikariátní úřadování, snaží se podchytit, jaké agendy mohly být v daném období svěřovány vikariátnímu sekretáři (na příkladu pelhřimovského vikariátu dokladuje, jak nezbytný byl tento vikářův pomocník) a neopomíná ani nezbytnou, byť vesměs anonymní součást vikariátního úřadování – vikariátního posla.

Druhou, kratší část publikace, v níž autorka plně projevuje svou důvěrnou znalost nejen regionu, ale také personalii českobudějovické diecéze, tvoří unikátní představení kariéry již zmíněného Vincence Josefa Rubricia, který v letech 1790 až 1821 zastával úřad pelhřimovského okrskového vikáře. Jedná se o velmi detailní sondu, v níž je charakterizována např. i farnost Nová Cerkev, kde Rubricius působil jako farář, podrobně je zkoumáno jeho (poměrně široké) rodinné zázemí, popsána jeho církevní kariéra

i veškeré možné peripetie, které vyplývaly z jeho farářského a především vikářského působení (v určitých ohledech se životopis mění v popis všemožných, často i malicherných sporů, které Rubricius vedl, což je však dáno především tím, že právě tyto dokumenty se – jako odraz vybočení z každodennosti – dochovaly). Nemáme však co dočinění s „pouhým“ dokreslením pozadí výše popsané úřední činnosti či polidštění vikářské administrativy. Rubriciův životopis nejen, že by plně obstál jako samostatný text, ale především dle mého soudu představuje unikátní detailní vylíčení života „běžného“ kněze žijícího na přelomu 18. a 19. století, který byl – až na zřejmý opravdu výjimečné administrativní a organizační schopnosti – skutečně „standardním“ představitelem svého stavu v dobrém i špatném slova smyslu. Závěr knihy pak tvoří obligátní seznam zkratk, seznam vyobrazení, přehled pramenů a výběr z literatury, anglické resumé a jmenný a místní rejstřík.

Jak již bylo naznačeno, předností má kniha množství. Vedle originality tématu, zvolené koncepci, v níž se sice může zdát, že se velké množství informací nuceně opakuje, což je však dáno hned několika fakticky svébytnými úhly pohledu, jimiž autorka nahlíží na vikariátní administrativu, důkladného zpracování celé problematiky, v němž se se projevuje hned v několika ohledech erudovanost a schopnost autorky, i zmíněné precizní biografické črty se jedná v neposlední řadě také o čtenářsky přístupné podání celé složité a vesměs ne příliš záživné úřední problematiky, v publikaci rovněž absentují jazykové chyby či překlepy. Dále je nutné vyzdvihnout, že autorka nezůstala u normativního pojetí celé problematiky, ale veškerá svá tvrzení opírá o dochované písemnosti pelhřimovského vikariátu, případně českobudějovické biskupské konzistoře. Nelze asi tvrdit, že naprosto stejná úřední situace panovala v celé diecézi (toto diecézní zaměření autorka zdůrazňuje, neboť v rámci působnosti jiných biskupství

se mohla v určitých ohledech situace značně lišit), ale podaný případ obecného vývoje na příkladu jednoho vikariátu je nejen plně obhajitelný, ale s ohledem na podrobnost celého líčení jistě maximálně možný.

Určitě by bylo možné najít na publikaci určité vady, např. v rámci obrazových příloh, jichž by snad mohlo být více, nebo by mohly být více propojeny s textem. Kapitoly s výčtem vikářových agend a jím vyřizovaných písemností by si snad zasloužily podrobnější členění, které by usnadňovalo orientaci v hutném textu. Rovněž líčení rozsahů vikariátů či jejich personální obsazení by bylo možná přehlednější v podobě tabulek. Osobně mi v rámci popisu vikariátních struktur chybí alespoň drobný výhled do mladšího období. Jedná se však spíše o okrajové záležitosti, které knize na kvalitě mnoho neubírají. Za větší chybu považuji pouze takřka skryté vydání této publikace a faktickou nemožnost obstarat si ji v běžné distribuční síti.

■ Martin Barus

¹⁾ Miroslav Novotný – Rudolf Svoboda – Lenka Martínková – Tomáš Veber – Marie Ryantová, *Die Diözese Budweis in den Jahren 1785–1850. Das Aschenputtel unter den Diözesen* (= Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte 30). Berlin 2018.

²⁾ Lenka Martínková, *Reverendissimum officium. Českobudějovická biskupská konzistoř mezi josefinismem a revolucí (1785–1850)*. Praha 2017.

³⁾ Toto zaměření do jisté míry koresponduje s další zásadní (až průlomovou) publikací věnovanou vikariátům z pera Pavly Stuchlé, zaměřenou sice na barokní období ovšem rovněž na jihočeské prostředí; *rov.* Pavla Stuchlá, *Prachatický vikariát 1676–1750. Vybrané otázky církevní správy*. Praha 2002.

Petr Elbel (Hg.), *Österreichische Archive: Geschichte und Gegenwart*.

Masaryk university press, Brno 2019, 586 s.

Kolektivní monografie k dějinám rakouských archivů, připravená na Ústavu pro pomocné vědy historické Masarykovy univerzity v Brně, vychází částečně z cyklu přednášek, které se uskutečnily v zimním semestru 2015 o archivech v českých zemích i zahraničí. Mezi posluchači měly značný ohlas přednášky o archivech v Rakousku, což podpořilo záměr editorů připravit přehledovou publikaci o archivech a vývoji archivnictví u našich jižních sousedů.

Struktura knihy, která je rozdělena do pěti tematických oddílů, v podstatě odpovídá pojetí přednáškového cyklu. Na začátek byla zařazena úvodní studie o dějinách a vývoji rakouského archivnictví. Publikace sleduje dva cíle. Jednotlivé kapitoly postihují historii a vývoj konkrétních archivů v Rakousku. Kniha ale plní i funkci průvodce po základních fondech těchto archivů, čímž badateli usnadňuje orientaci. Autory příspěvků jsou odborní archiváři, kteří v institucích, o nichž píší, sami působili, takže informace jsou podávány osobami z praxe.

Rakouské archivnictví si po druhé světové válce zachovalo jednotu, kterou nastolil nacistický režim konstituováním Říšského archivu v roce 1940. Ten v sobě zahrnul všechny tehdy nejdůležitější vídeňské archivy. Po roce 1945 tvořily nově zřízený Rakouský státní archiv (od 20. července 1945) čtyři archivy, a to: Domácí, dvorský a státní archiv (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv*), Obecný správní archiv (*Allgemeines Verwaltungsarchiv*), Finanční archiv a Archiv dvorské komory (*Finanz- und Hofkammerarchiv*) a konečně Válečný archiv (*Kriegsarchiv*). V roce 1983 jako nové oddělení vznikl Archiv Republiky (*Archiv der Republik*), kterému byla svěřena péče o archiválie z doby meziválečné, nacistické éry a z období poválečného. V roce 1988 získal Rakouský státní archiv novou funkční bu-

dovu ve čtvrti Erdberg, kam byly soustředěny všechny složky archivu s výjimkou Domácího, dvorského a státního archivu. Od roku 1999 platí v Rakousku nový archivní zákon. Podle reformy z roku 2006 má Rakouský státní archiv čtyři hlavní oddělení: Domácí, dvorský a státní archiv, společně spravovaný Obecný správní archiv, Finanční archiv a Archiv dvorské komory, Válečný archiv a jako čtvrtou složku Archiv republiky.

Nižší úroveň tvoří síť zemských archivů, jejichž počátky sahají až do 19. století, kdy byly zakládány společně se zemskými muzei. Podobný trend je možné sledovat i v Českých zemích. Další úrovní jsou pak komunální archivy. Některé z nich utrpěly značné ztráty neodbornými skartacemi, jako například archiv města Linec, který byl v roce 1823 z 90 % zničen. V současnosti je v Rakousku 178 měst a dvě třetiny z nich mají své městské archivy. Vzdělávání archivářů zajišťoval od poloviny 19. století Ústav pro rakouský dějepis, reformován v roce 1874. Zájmovou organizací rakouských archivářů je od roku 1967 *Verband Österreichischer Archivare*.

Rozsahem největší jsou pojednání o Rakouském státním archivu. Thomas Just se detailně zabývá Domácím, dvorským a státním archivem. Jeho nejvýznamnější archivní fondy charakterizuje v přehledu. Z historického hlediska nejdůležitější rakouský archiv získal v roce 1902 svou samostatnou budovu, která byla v letech 1999–2003 zrekonstruována. Archiv spravuje historické fondy do roku 1918, neboť ty z období po první světové válce jsou dnes soustředěny v Archivu republiky. K rozdělení došlo v roce 1983. V archivu se nachází nejrozsáhlejší sbírka listin v Rakousku, z nichž nejstarší je z roku 816.

Navazuje pojednání o Obecném správním archivu, Finančním archivu a Archivu dvorské komory. Archiv disponuje nejstarší funkční stavbou ve střední Evropě z roku 1848. V roce 1924 byl archiv přestěhován do justičního palá-

ce, kde došlo v červenci 1927 k devastujícímu požáru, kterému padlo za obět 75 % všech zde uložených písemností. Mezi nejcennější soubory z Obecného správního archivu patří Šlechtický archiv (*Adelsarchiv*), v němž se nacházejí koncepty návrhů udělení šlechtických titulů, avšak české jsou dnes uloženy v Praze. Rovněž části dvorské komory, vztahující se k českým zemím, byly po archivní rozluce předány do Prahy. Také zde platí časová hranice, kterou tvoří rok 1918.

Válečný archiv byl založen již v roce 1711 jako kancelář, ale teprve v roce 1801 ustaven jako skutečný archiv. Od ostatních částí Rakouského státního archivu se odlišuje především tím, že jde od počátku také o vědecký a badatelský institut, který vykazoval bohatou publikační činnost již v časech monarchie. Písemnosti osobního charakteru jsou dnes částečně k dispozici i online na portálu *Matricula*, stejně jako část sbírky map a plánů.

Archiv republiky je rozsahem největším archivem Rakouského státního archivu s přibližně 100 běžnými kilometry písemností, které jsou rozděleny do 22 tematických skupin. Krátce je v knize rovněž pojednáno o e-Governmentu. Projekt *Digitales Archiv Österreich* běží od roku 2007.

V publikaci jsou pouze výběrově zahrnuty i zemské archivy. Zemský archiv ve Štýrském Hradci, který vznikl při zdejším muzeu Joanneu, je nejstarším na rakouském území. Štýrský archiv je největším zemským (spolkovým archivem) v Rakousku. O úloze moderního archivu právě na jeho příkladu pojednává stať s názvem „*Paměť země*“. Jako další ze zemských archivů je představen Tyrolský zemský archiv, který vykazuje největší kontinuitu písemností vztahujících se k Habsburkům, a to již od 13. století. Následují příspěvky o zemském archivu v Bolzanu, územně kompetentním pro italské Jižní Tyrolsko, a o Dolnorakouském zemském archivu ve Svatém Hippolytu.

Z komunálních (městských) archivů jsou v knize zastoupeny Archiv města Vídně, který je současně zemským archivem pro spolkovou zemi Vídeň, dále pak Archiv města Lince jako jeden z archivů, které postihly největší ztráty písemností. Obecně sahají počátky městských archivů velkých rakouských měst až do středověku.

Z univerzitních archivů jsou zmíněny archiv Vídeňské univerzity a Archiv Technické univerzity ve Vídni. Církevní archivy značně pokročily v oblasti digitalizace archiválií. Diecézní archiv ve Svatém Hippolytu prezentuje množství svých archiválií v digitální podobě na portálech Monasterium a Matricula. Mezi významné církevní archivy na území Rakouska patří Centrální archiv Řádu německých rytířů, jenž sídlí ve Vídni. Vzhledem k množství majetků řádu na dnešním území České republiky disponuje tento archiv důležitými prameny, zejména ekonomické povahy, pro dějiny těchto lokalit. To ostatně platí i o Domácím archivu knížat Lichten-

štejnů, kde existuje přímá vazba na hospodářské materiály z jejich velkostatků na území Moravy a Slezska.

Publikace je vybavena rozsáhlým přehledem pramenů a literatury, který zájemcům nabízí další rozšíření tématu. Texty jednotlivých příspěvků mají přehlednou strukturu a jsou obohaceny obrazovými přílohami v dobré kvalitě.

Spolupráce českých a rakouských archivářů a historiků dala vzniknout reprezentativní publikaci, která bude vhodnou příručkou pro každého, kdo se zajímá o dějiny rakouských archivů. Texty vycházejí z praktické potřeby sdělit ucelenou a přehlednou formou posluchači – čtenáři souhrnné informace. Případná námitka, že by kniha mohla vyjít v české mutaci, neobstojí, neboť znalost německého jazyka je pro uživatele archiválií z rakouských archivů nezbytným předpokladem. Archivní i historická veřejnost tak získala knihu, která by měla být k nalezení ve všech archivních, univerzitních i vědeckých knihovnách u nás.

■ Zdeněk Kravar

Autoři tohoto čísla

- Mgr. Kristýna Ansorgová, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha; kristyna.ansorgova@gmail.com
- Mgr. Martin Barus, Biskupství litoměřické, Dómské náměstí 1/1, 412 01 Litoměřice; barus@dltm.cz
- Mgr. Milada Čermáková, Státní okresní archiv Sokolov se sídlem v Jindřichovicích, Jindřichovice 1 – zámek, 358 01 Kraslice; cermakova@soaplzen.cz
- PhDr. Mikuláš Čtvrtník, Ph.D., Státní oblastní archiv v Praze, Archivní 4/2257, 149 00 Praha 4; mikulas.ctvrtnik@soapraha.cz
- PhDr. Martin Dolejský, kurátor Městského muzea v Čelákovcích, Vykáň 51, 289 15, pošta Kounice; martin.dolejsky@atlas.cz
- PhDr. Daniel Doležal, Státní oblastní archiv v Praze, Archivní 4/2257, 149 00 Praha 4; daniel.dolezal@soapraha.cz
- Ilona Dostálová, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; ilona.dostalova@mvr.cz
- Mgr. Petr Hubka, Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň; hubka@soaplzen.cz
- Mgr. Pavel Koblasa, Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4; pavel.koblasa@nacr.cz
- PhDr. Daniel Kovář, Státní oblastní archiv v Třeboni – Státní okresní archiv České Budějovice, Rudolfovska 40, 370 01 České Budějovice; daniel.kovar@ceskearchivy.cz
- Mgr. Zdeněk Kravar, Ph.D., Zemský archiv v Opavě, Sněmovní 1, 746 22 Opava; z.kravar@zao.archives.cz
- PhDr. Drahomíra Nováková, Městské muzeum a knihovna Čáslav, Husova 291, 286 01 Čáslav; novakova@cmuz.cz
- Mgr. Michaela Růžičková, Moravský zemský archiv v Brně, Palachovo nám. 723/1, 625 00 Brno; ruzickova@mza.cz
- PhDr. Karel Řeháček, Ph.D., Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň; rehacek@soaplzen.cz
- Mgr. Michal Severa, Státní oblastní archiv v Zámruku – Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Jiráskovo nám. 270, 570 01 Litomyšl; michal.severa@ahapa.cz
- PhDr. Helena Smíšková, emeritní vedoucí pobočky SOA Litoměřice v Děčíně
- PhDr. Vlastimil Svěrák, SOkA Jihlava, Fritzova 4 800, 586 01 Jihlava; sverak@mza.cz
- PhDr. Michal Wanner, Ph.D., odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; michal.wanner@mvr.cz
- Mgr. Michaela Zemánková, Státní okresní archiv Vyškov se sídlem ve Slavkově u Brna, Palackého náměstí 1, 684 01 Slavkov u Brna; soka.vyskov@mza.cz